

ÅRSBOK

2002

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Vetenskaps societeten i Lund

Årsbok 2002

Redaktion: Valéria Molnár, Göte Paulsson, Greger Andersson

Formgivning: Stilbildarna i Malmö, Frederic Täckström

ISBN 91-973773-7-6

ISSN 0349-053X

Tryck: Bjärnums Tryckeri AB, Bjärnum 2002

Innehåll

Förord	5
--------------	---

Artiklar

<i>Agneta Pleijel</i> Mannen, Kvinnan, Skapelsen och samhället	7
<i>Dick Harrison</i> Lärda män eller barbarer?	15
<i>Lena Ambjörn and Gösta Vitestam</i> Memoranda on the Birth of a Language	26
<i>Stefan Huber</i> Utbrytningar ur ett kontrastivt perspektiv	44
<i>Antonio Lima-de-Faria</i> The Dimensions of a XVI Century Dovecot in a Portuguese Monastery	55
<i>Daniel Ormelius</i> 'Part-whole-relationer' ur ett typologiskt perspektiv	63
<i>Eva A. Persson</i> I pilgrimers spår	77
<i>Leokadia Postén</i> Kościuszko – upprorets nederlag	89
<i>Petra Ragnerstam</i> There Is No Way out of Entanglement	107
<i>Maria Strömvik</i> EU i världspolitiken	115
Minnesord	
<i>Jan-Öjvind Swahn</i> Sven Liljeblad	129
<i>Sten Hidal</i> Waldemar Sundberg	131
<i>Claes Schaar</i> Arthur Henry King	134

<i>Eva Österberg</i>	
Erik Lönnroth	138
<i>Jan-Öjvind Swahn</i>	
Anna Birgitta Roth	141
<i>Sven Tägil</i>	
Mikael af Malmborg	143
Vetenskaps societeten i Lund	
Matrikel	147
Stadgar	161
Skriftförteckning	165
Artikelförfattare	171

Förord

ÅRSBOKEN 2002 FRÅN Vetenskaps societeten i Lund minner i hög grad om vad som hände föregående verksamhetsår. Det är en glädje att låta samtliga Societetens ledamöter få möjlighet att ta del av både föreläsningen från vårmötet och från högtidssammankomsten.

Att stödja yngre forskare har ju som bekant alltid varit en viktig uppgift för Societeten. Under senare år har både generösa och relativt många stipendier för studier i utlandet kunnat delas ut till forskarstuderande vid Lunds universitet. Att dessa pengar hamnat i rätta händer och använts väl framgår bland annat av de bidrag som författats av våra utlandsstipendiater 2001. Det är därför dystert att i detta sammanhang behöva konstatera att antalet stipendiater från och med 2002 och förmodligen ett bra tag framöver kommer att vara mindre. I likhet med övriga fonder och stiftelser har även Vetenskaps societeten på ett märkbart sätt känt av den senaste tidens negativa borsutveckling.

Att årsboken framgent också skall innehålla minnesord över bortgångna ledamöter har på ett tydligt sätt klargjorts av Societetens ledamöter.

*Greger Andersson
praeses i Vetenskaps societeten*

Agneta Pleijel

Mannen, kvinnan, skapelsen och samhället

Ny litteratur om Fredrika Bremer

EN LÄSARE SOM frigjorde mig från den igengrodda synen på Fredrika Bremer som fromt och tråkigt dygdemönster var, en smula oväntat, Gunnar Ekelöf. Han gav bilden av en våghalsig 59-åring på tiotimmarsritter i Palestina, som om kvällarna njöt sin cigarrett. "Hon var sannerligen ingen nuckä", utbrast han sturskt på tvärs emot samtiden (*Blandade kort*, 1957). Romanerna, menade han, torde ha "mindre aktualitet". Hans omdöme var pålitligt. Bremers reseskildringar, *Hemmen i den nya världen. En dagbok i brev, skrifterna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba I–II* (1853–54) från Amerika, "England om hösten 1851. Ur bref och anteckningar", *Aftonbladet* (1852) och *Lifvet i gamla världen. Dagboksanteckningar under resor i Söder- och Österland I–VI* (1860–62) från Grekland och Palestina, fick sin renässans. Med dem började jag min uppskattande läsning, medan romanerna med de omständliga kärleksintrigerna och svårsmälta umgängeskoderna ganska länge tedde sig tålmodsprövande.

Att Bremer, vid sidan av Sophie von Knorring, Emilie Flygare-Carlén och J. L. Almqvist, en gång var Sveriges mest lästa författare och en internationell celebritet, tycktes mig en smula tragiskt visa hur kulturgods sjunker bort. Bremer var visserligen ännu hyllad som en föregångerska, en (mirakulöst) modig förkämpe för kvinnosaken, men romanerna? Vem läste henne längre? Sedan hände något. Birgitta Holms *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse*, Romanens mödrar I (1981) var något av en ögonöppnare.

Inspirerad av feministisk litteraturforskning gav Holm sig i kast med att teckna ett antal svenska, kvinnliga författarskap. Bremers var det första. Därefter följde en bok om Selma Lagerlöf och senare en om Sara Lidman. *Romanens mödrar* var samlingstiteln, och en sådan mor var i allra högsta grad Fredrika Bremer. När Birgitta Holm försökte avkoda Bremers och andra kvinnliga författares situation vid tiden för romanens uppkomst på 1700- och tidigt 1800-tal blev något synligt.

Ett antal kvinnliga författare, Fredrika Bremer här, Jane Austen i England,

vann popularitet genom en ny genre. Romanen är, när genren uppstår, en i hög grad kvinnlig produkt. Hur var författarna, för det mesta borgerliga flickor, rustade för uppgiften? De var tvungna att skaffa sig en egen författarauktoritet. Det innebär, som Holm visar, en nästan omöjlig ekvilibristik, fullt jämförbar med en Houdinis utbrytarkonster: att i en och samma rörelse försöka kasta vissa konventioner över ända och på samma gång anpassa sig till tidens (patriarkala och litterära) normer.

Slughet och list, för att inte bli bortmotad från den litterära arenan. Underminera *och* behaga. Revoltera *och* vara till lags. Här brände det till för också sentida skrivande kvinnor, tror jag. Vid 1980-talets början upp-

dagades det, man vet inte för vilken gång i ordningen, att författarens kön inte var helt utan betydelse för framgång inom den så kallade litterära institutionen. Bremers tid och hennes situation ryckte plötsligt mycket närmare.

Intresset för henne har stadigt vuxit sedan dess. Det har lett till att hennes egen levande röst blivit alltmer hörbar genom tidsbruset. Det har skrivits mycket om henne tidigare. I själva verket hör hon förmodligen till de mest analyserade bland svenska författare. Ofta är det högst läsvärt (Gunnar Axberger, Greta Wieselgren, Brita Stendahl, för att bara nämna några som rinner upp i mitt minne). Men det har också skrivits nedlåtande. Splittringen i hennes verk, bland annat hennes vacklan mellan romantik och vardagsrealism, har varit ett av skälen till estetiska avvisanden.

Porträttet utfört av Uno Troilis efter en målning av Olof Södermark.

*

Men lagom till 200-årsdagen av hennes födelse den 17 augusti 2001 har en rad böcker om Fredrika Bremer kommit ut, som med en ny sorts självklarhet, tycks det mig, presenterar henne i helfigur.

Flera lager av tvångströjor har av olika tider knäppts runt Fredrika Bremer. Visserligen är det ett tag sen en pryd eftervärld försvarade hennes "kvinnlighet"

och ”goda rykte” genom rättelser eller rentav förintelse av vad hon skrev (hennes svåger och svågerns förstörde till exempel efter hennes död i ett ubrott av pyromani hennes dagböcker). En annan typ av tvångströja har varit försöken att släta över eller mildra räckvidden av hennes kvinnorevolt – som ville inget mindre än en total förvandling av mannens och kvinnans inbördes relationer. En tredje reduktiv läsart är att se henne som enbart kvinnosaksförfattare.

Den allvarligaste reduktiva läsarten är emellertid, efter min mening, att bortse från konsekvenserna av hennes religiösa och teologiska syn. Många har gjort Fredrika Bremer till allmänt from eller rentav fromlande. Hennes teologi, ofta uttryckt i form av polemik mot en gängse syn inte minst inom den lutherska kyrka hon tillhörde, har inte uppfattats alls, eller i varje fall inte setts som den avgörande faktor för författarskapet som jag tror att den är. Utan Bremers tanke att man och kvinna inför Gud var likvärdiga och lika älskade, hade hon förmodligen inte orkat fullfölja ett så vittomfattande författarskap.

Denna tanke är den underliggande dimensionen i de flesta av hennes böcker, och den driver henne vidare. I en nyutkommen antologi, *Mig törstar! Studier i Fredrika Bremes spår* (2001) (utgiven av Åsa Arping och Birgitta Ahlmo-Nilsson, resultat av ett Bremersymposium i Göteborg år 2000) finns ambitionen att knäppa upp tvångströjorna så att olika sidor hos Bremer fritt kan få samspela. Essäerna, inte minst de av redaktörerna själva men också av andra (här medverkar skribenter som Eva Lis Bjurman, Inger Hammar, Ulla Manns, René Vasquez Diaz, Ingeborg Nordin, Carina Burman och Birgitta Holm, för att nämna några), har en friskhet i tonen som jag tror stiger ur behovet att omvärdera den så kallade ”splittringen” hos Bremer. Det som har setts som splittring var kanske inte i första hand oförmåga, konvention och begränsning – utan först och främst ett behov av att ge uttryck åt något som inte tidigare hade formulerats.

Fredrika Bremer skrev mycket. Inte bara reseberättelser och romaner, också noveller, pjäser, teologiska skrifter, debattartiklar, upprop och en oerhörd mängd brev, och hon hade mildt sagt vidsträckta intressen. Det är farligt för många författare. Risken finns att ursprungsgnistan, den som startat maskinen och håller igång den, skymms för omvärlden. Det omfattande verk som Carina Burman nyss utgett, *Bremer. En biografi* (2001), är något av en forskarbragd, och spännande, som det brukar heta, som en roman. Här stiger inte bara Fredrika Bremer utan hela hennes epok fram nästan livs levande.

*

Flickebarnet, som föddes i Åbo 1801, och som tre år senare hamnade i Sverige när fadern köpt godset Årsta i Österhaninge, fick i vissa stycken en upp-

växt som inte avvek från den som tillhörde en viss samhällsklass och ett stånd. Döttrarna fick en uppfostran som var typisk för flickor ur en uppåtstigande borgarklass (i detta fall med en viss dragning till aristokratin).

Familjekonstellationen var mer speciell. Pappan var tidvis sinnessjuk. Mamman skydde fysisk kontakt med barnen och höll dem, i synnerhet flickorna, på svältkost. De hungrade barndomen igenom. Flickorna skulle bli sylfider för att bli bortgifta. Instängdheten tycks ha varit total. Skulle förflyttningar ske – som till våningen för vinterbruk i Stockholm – blev det i täckt vagn så att landskapet inte kunde betraktas. Det som gällde för borgerliga flickor i allmänhet tycks i den bremeriska familjen ha spetsats till och förstärkts av särskilda bindningar, eller kanske dubbelbindningar, mellan familjemedlemmarna. Kärlek visserligen, men förbunden med uppenbar kyla. Bortskämdhet och lyx. Men samtidigt extrema krav på enkelhet och behovslöshet, som för en senare tid närmast ter sig sadistiska.

Den näst äldsta dottern, Fredrika, som modern höll för ful, reagerade kraftfullt och som en senare tid kan tycka normalt och adekvat. Hon skar sönder dockor och satte eld på gardiner. Hennes nyfikenhet lät sig inte stäckas. Men längre fram, som tonåring och som äldre, gick hon in i bedövande depressioner. Uppskattning saknades inte, framhåller Burman. Fredrikas första skrivförsök i form av födelsedagsverser fick beröm hemma. Men hungern efter kunskap förblev otillfredsställd. För flickor ansågs undervisning i teckning och språk räcka.

När Fredrika Bremer, ogift och vid 26 års ålder börjar författa sina *Teckningar utur hvardagslivet* I–III (1828–31) och anonymt ge ut dem, sker gradvis en viss befrielse ur familjefängelset, i varje fall på det psykologiska planet. Sedan anonymiteten har röjts får hon till och med guldmedalj av Svenska Akademien. Hon, som hemma inte ens fått en vindsskrubb att vara ensam i, disponerar plötsligt egna pengar. En yrkesbana, författarens, ter sig inte bara möjlig utan även realistisk. Inte oväntat behåller familjen dock sin makt ända in i hennes sena ålderdom. Fadern är visserligen sedan länge död, men att lämna modern – annat än för resorna eller vissa vistelser hos vännen Stina Sommerhielm i Norge – var helt otänkbart.

Biografin är i sina huvuddrag väl känd, men Burmans precision och framåtdrivande dramaturgi och psykologiska klarsynthet gör läsningen till ett äventyr. Med samma lätta grepp gör hon detaljskarpa och omfångsrika utflykter till inte bara tidens politiska händelser, utan också till den nya tidningspressen, till förlagsbranschen och hur den var organiserad, och till de nya kommunikationernas påverkan på sinnena ("jag flyger" blir en metafor hos Fredrika när hon fått pröva på att färdas med järnväg). Att få se tidens

Teckning av W. H. Furness, USA, 1850.

rörelser konkretiseras, tekniska innovationer såväl som tankeströmningar, gör bilden av det enskilda psyket ännu tydligare – ingen utvecklas ju i ett vakuum.

*

Hur tacklade då Fredrika Bremer sin för oss sentida nästan ofattbara brist på frihet? Förmodligen genom en instinkt, som med åren skulle växa till revolt, men som behövde tid och kunskaper för att uttryckas. Instinkten, mer än något annat, sade henne att det var otänkbart att kvinnan inte skulle inta en jämbördig plats med mannen inför Gud. Så var skapelsetanken. Men så var inte samhället organiserat. Mot det protesterade hon, eller hennes instinkter:

hon ville formulera en annan människosyn.

Kravet på en ny syn på människan skulle föra henne långt. Det kom att drabba en stelbent luthersk kyrka som hon blev alltmer kritisk mot, teologernas sätt att tolka och läsa Bibeln, förtrycket mot kvinnan inom samhällets alla organisationer, inte minst inom utbildningen, och till slut hela den politiska ordningen. Prästen och pedagogen Per Böklin, som hon mött vid besök hos sin syster som var gift i Kristianstad, hade förstås en avgörande betydelse (främst som lärare, lyssnare, samtalspartner och läsare, men den erotiska sidan av vänskapen behandlas också av Burman, diskret, ändå frispråkigt, och framför allt trovärdigt).

Men inte ens Böklin kunde följa henne hela vägen. ”Religiöst var hon rationalist och hyste en förnuftstro med klara upplysningsdrag. Samtidigt trodde hon fullt och fast på Jesu under”, skriver Burman. Det är förmodligen riktigt, och har varit en stötesten för vissa bremertolkare, som helst vill se en tydlig gräns mellan rationalism och tron på under och mirakel. I Bremers fall var det emellertid inte så. Hon var på en och samma gång en nykter iakttagare av fenomenen och en mystiker (något som förklarar hennes drift till olika uttrycksmedel, såväl faktaprosan som fiktionen).

Inte förrän 1842 kan hon, i *Morgon-väckter*. *Några ord i anledning af*

”Strauss och evangelierne”. *Trosbekännelse*, ett inlägg mot liberalteologen D. F. Strauss, ge ord åt sin åskådning. Hon betraktade själv skriften som viktig, och den är förmodligen vändpunkten i författarskapet. Därefter kan kvinnosaken bli ett allt starkare engagemang, liksom behovet av politisk omvälvning. Hon blir intresserad av revolutioner, socialismen och samhällsutopier. Det är skälet för Amerikaresan 1850–51, som politiskt sett blev en besvikelse. Föreställningen att kvinnan fått en ny roll i den nya världen stämde illa. Hennes egen vision, ett utopiskt och rättvist samhälle, grundat på hennes tolkning av religionen och Guds vilja med skapelsen, får däremot skarpare konturer.

Den slår ut 1856 med kraft i den sista romanen, *Hertha, eller en själs historia. Teckning ur det verkliga lifvet* I–II, som väckte mer debatt än något som Bremer skrev. Under arbetet anförtrorde hon vännen Per Böklin: ”Närmast mitt hjerta ligger mitt eget köns utveckling i tanke och arbetslif... Den nya kvinnan fostrar den nya Mannen, och släktets upphöjelse förutsätter hennes.” Hos *kvinnan*, inte hos mannen, låg nyckeln till det samhälle Bremer såg för sig. Det hade delvis att göra med det förtryck som kvinnan varit utsatt för och som hjälpt henne till mognad. Man och kvinna var en helhet. Men kvinnan var Guds senaste skapelse. Hos kvinnan kunde en dubbel, eller snarare djupare, syn härbärgas: hon var en förbindelselänk mellan himmel och jord.

Alla dessa trådar i liv, erotik, läsning och historia vävs samman av Burman ända tills skytteln stannar 1866 då Fredrika dör. Med seismografisk känslighet håller hon korn på det centrala, Bremers inre utveckling. Intimiteten känns inte stötande, inte ens i beskrivningen av de emotionellt laddade relationerna till Per Böklin och väninnan Helga Wrangel i Skåne. Som replik till tidigare forsknings tassanden kring erotiken – fanns den alls? – kan hon visa att Bremer skriver om både förälskelser och masturbation, om man bara förstår vad som står. (Som biprodukt har Carina Burman i två tjocka volymer samlat och kommenterat nästan lika många utgivna Bremerbrev som de hittills utgivna: *Brev. Ny följd*. Här finns brev från ungdomen, men åtskilligt är korrespondenser runt amerikaresan på bremerisk engelska – ovärderliga för de bremerintresserade).

*

En av Fredrika Bremers tankar är att skapelsen inte är fullbordad. Gud har skapat människan för att det skall kunna ske. Det är en fruktbar tanke för oss som lever i en ofullkomlig värld, och förklarar ytterligare Bremers rastlösa engagemang i sin tid. (Och delvis också, menar jag, de motstridiga reak-

tioner som författarskapet väckte, inte minst i hennes egen samtid. Det Bremer ville få ihop till en syntes var åtskilt av tankekategorierna. Men Bremer var såväl rationalist som mystiker.)

Carina Burmans biografi är en vägledare in mot det centrala hos Bremer, och man kunde tro att sista ordet om henne vore sagt genom den. Men så är inte fallet. Ytterligare en ny biografi föreligger, och den är ur vissa aspekter ett komplement till Burmans. Det beror på att författaren, Ulrika Kärnborg, i sin *Fredrika Bremer* (2001) har en annan och mer polemisk infallsvinkel. Hon vill ta reda på hur idéerna föddes och vart de tog vägen. Vad hos Bremer har egentligen haft någon relevans för den faktiska samhällsutvecklingen?

Av det sagda får man inte tro att boken inte håller vad den utlovar, en biografi. Den *är* det, i ett hanterligare format än Burmans, och både välskriven och kunnig. Ibland ger den nya upplysningar, som om släktens ursprung i Västerås. Därifrån utvandrade den fattige 16-åringen Jacob Bremer till Åbo, och där börjar klassresan som leder till Fredrika. Kärnborg intresserar sig för samhällsutvecklingen, för hur ekonomi och ideologi hänger samman. Hennes grundfråga är feministisk. Hon stöder sig på Birgitta Holm och slår följe med samhällsanalytiker som Bourdieu, Foucault och Ronny Ambjörnson (och, mer kritiskt, med marknadsliberaler och IT-folk).

Hon visar, och med rätta, hur felläst Bremer ofta blivit. Men hennes bok är också kritisk mot Bremer, inte som person, nota bene, utan mot sättet hon tänkte på. Ibland är kritiken, till exempel mot Bremers tidstypiskt vacklande hållning till slaveriet, en smula anakronistisk. Visst ville hon slavarnas frigörelse. Men hon delade samtidigt tidens syn på de svartas särart: kunde de verkligen i ett slag ta sin plats i ett modernt samhälle? Kärnborg kallar henne, mer fyndigt än elakt, för "särartsrasist". Men Bremer var förstås också "särartsfeminist".

Det har rötter djupt ner i hennes tänkande, vilket blir mer problematiskt för Kärnborg. Grunden för kravet på kvinnans frigörelse var ju religionen. Det ledde Bremer i liberal riktning och mot ett samhällsutopiskt tänkande, vilket Kärnborg beskriver i inspirerande historiska diskurser, till exempel över de arbetande klassernas situation i England, som Bremer besökte på hemvägen från Amerika. Men samtidigt blir Kärnborg tvungen att avvisa Bremers hela grundval. Hennes samhällstänkande var "realistiskt", med Kärnborgs ord ett "stickspår" – utvecklingen tog helt andra vägar.

Nej, menar Kärnborg: Bremers utopi hade helt enkelt inte framtiden för sig. Det bästa som kan sägas om arvet efter henne blir att i "hennes mystiskt färgade version av skapelseberättelsen... se ett alternativ till den utveckling som ledde fram till moderniteten".

Det är vackert skrivet, och en smula sorgset. Men vad betyder det?

Lika lite som Fredrika Bremer gillar Ulrika Kärnborg en atomisering där individer planlöst flyter runt, "löst sammankopplade genom ett finmaskigt nät av ekonomiska transaktioner, kort sagt ett sådant samhälle som vi har idag". Så vad bör göras? Kärnborg vet inte. Men jag är inte så nedstämd av resultatet av brottningen, snarare tvärtom. Det är få tänkare som rakt av tål en överföring till nuet. Livskraften hos Bremer har fått Kärnborg att skriva en bok som tar det förflutna på stort allvar, i motsats till många som bara använder det som ornamentik för att prisa eller häckla den tid de lever i. Det är väl så

Fotografi av C. J. Malmberg 1863.

vi måste samtala med de döda. Rätt vad det är svarar de något som vi behöver veta, även på frågor som de av naturliga skäl inte ställde. Om man inte läser Fredrika Bremer fullt så anakronistiskt som Kärnborg gör, finns enligt min mening åtskilligt att hämta ur hennes "alternativ" till den samhällsutveckling vi har sett – inte minst när det handlar om individens inre integration och mognad.

Där har tiden inte sprungit ifrån henne, vi är likadana nu som då. Den enskildes växt är den röda tråden i Bremers färgskiftande författarskap.

Ovanstående är en bearbetning och utvidgning för Vetenskaps societeten i Lund av en recension i Dagens Nyheter.

Bibliografi

- Arping, Åsa och Ahlmo-Nilsson, Birgitta (red.). 2001. *Mig törstar! Studier i Fredrika Bremers spår*. Gidlunds förlag.
- Burman, Carina (utg.). 1996. *Brev. Ny följd I–II*. Gidlunds förlag.
- Burman, Carina, *Bremer. En biografi*. 2001. Albert Bonniers förlag.
- Kärnborg, Ulrika, *Fredrika Bremer*. 2001. Natur och kultur.

Dick Harrison

Lärda män eller barbarer?

Om bildning och boklig lärdom
i den "mörkaste" medeltiden

MEDELTIDEN HAR AV tradition, ända sedan renässansens dagar, uppfattats som en synnerligen svart epok, "Den mörka medeltiden". Härtill finns flera skäl – renässanshumanisters och upplysningstänkarens fördomsfulla förakt för forna dagar, reformatorers hat mot en ovanligt påvisk epok, romantikers fascination för dunkla dalar och mörka valv, och så vidare. Givetvis har denna tradition, vilket forskarna idag är ense om, helt fel. Dante Alighieri, Thomas av Aquino, Pierre Abelard, Duns Scotus, William av Ockham, Marsilius av Padua, Nicole Oresme, Christine de Pisan, med flera, var sannerligen inga mörkermänniskor.

Men det finns gradskillnader i det medeltida mörkret. Vissa perioder av medeltiden brukar av hävd tolkas som mörkare än andra – och den allra mörkaste skall enligt traditionell uppfattning ha varit den allra första perioden, tidig medeltid, epoken från romarrikets fall till vikingatiden.

I boken *Krigarnas och helgonens tid* föresatte jag mig att angripa just det här problemet.¹ Att ge en ljus bild av exempelvis den väldokumenterade senmedeltiden är trots allt relativt enkelt, såsom Michael Nordberg på ett övertygande sätt har visat i boken *Den dynamiska medeltiden*. Att påvisa intellektuell vitalitet och konstnärlig djärvhet för högmedeltidens (1000-, 1100- och 1200-talen) räkning är, med tanke på den bedövande mängd forskning som har hunnit produceras, som att slå in redan vidöppna dörrar. Att ärerädda tidig medeltid är betydligt svårare. Om synen på medeltiden i allmänhet är negativ är synen på medeltidens födelse extra negativ. För det första måste denna epok logiskt sett vara den mörkaste av alla, eftersom den ligger längst ned på botten av den medeltida brunnen. För det andra måste något fruktansvärt rimligtvis ha inträffat just då, eftersom perioden föregicks av den allmänt beundrade antiken. För det tredje har betydligt färre texter bevarats från tidig medeltid än från hög- och senmedeltid, vilket torde tyda på att den procentuella andelen obildade analfabeter var större då än senare.

Just tillgången på bevarade texter kan emellertid i själva verket användas som ett belysande exempel på hur farligt det är att resonera i dessa banor. Möjligheten finns nämligen att hela idén om en ”mörk tidsålder” vilar på källmaterialets rent materiella beskaffenhet. Under antiken skrev man i stor utsträckning på papyrus, ett material som visserligen överlevt ganska väl i det torra Egypten men som inte i någon större utsträckning har förmått stå emot tidens tand i Västeuropa. Om tidigmedeltida skrivare använde papyri, vilket vi vet att många gjorde, kan källbristen till stor del förklaras med att materialet helt enkelt har gått sönder. Låt mig ge ett konkret exempel. Vår äldsta bevarade skrift från det påvliga arkivet i Rom är ett brev från påven Hadrianus I daterat till år 788. För perioden från 788 till andra hälften av 900-talet, då den påvliga administrationen övergick till att använda pergament, har endast 40 påvliga bullor bevarats i original, trots att vi vet att tusentals dylika skrifter utfärdades. De merovingiska frankerkungarnas skrivare gick för sin del över från papyrus till pergament under andra hälften av 600-talet. Bristen på tidiga källor från frankerriket kan eventuellt förklaras på samma sätt som vi kan förklara bristen på senare tiders påvliga bullor.

Extremfallet utgörs av Pyreneiska halvön, som under 600-talet kunde skryta med en av Västeuropas mest fruktbara intellektuella miljöer. Trots att det står utom allt tvivel att kulturen inte bara levde utan frodades i det visigotiska Spanien har inte ett enda autentiskt vardagsdokument bevarats in i vår tid. Märk väl: vi vet att dylika dokument en gång har existerat. Vårt äldsta bevis stammar från den 29 september 550 eller 551 i form av en dokumentkopia i en bibelhandskrift från 1100-talet. Vad gäller dokumentoriginal har vi emellertid endast några obetydliga, i praktiken oanvändbara, fragment. Till följd av urusel arkivpraxis eller sentida förstörelse har de visigotiska urkunderna försvunnit. Denna vardagsjuridiska värld, som är fullt möjlig att studera för de flesta andra postromerska kungarikerna i Västeuropa, är alltså omöjlig att belysa för just Pyreneiska halvöns räkning. Det beror inte på att visigoterna var obildade analfabeter utan på att senare generationer inte brydde sig om att bevara vad man fäst på pränt.

*

Vi börjar vår vandring genom den tidiga medeltidens lärda kultur i böckernas värld, bland volymer, *codices* och bibliotek. Detta är desto intressantare som biblioteket, boksamlingen, är en miljö som överhuvudtaget inte borde ha funnits i en riktigt ”mörk” medeltid. Likväl fanns det bevisligen gott om tidigmedeltida boksamlingar i stora delar av världsdelen. Låt mig inleda med

att ge ett konkret exempel från det minst skriftliga och minst romerska av alla områden i Västeuropa: Irland.

Omkring år 633 avsånde den iriske kyrkomannen Cummian ett brev till abbot Ségéne av Iona, som var bosatt på en ö i Hebriderna (nuv. västra Skottland). Brevet rörde den till synes oändliga debatten om när påsken skulle firas. Denna fråga grundade sig på svårigheten att i förväg räkna ut datum för helgen. Flera matematiska tabeller cirkulerade för ändamålet, men det faktum att de inte stämde överens med varandra ledde till långa, intensiva debatter om vilken auktoritet som hade rätt. I sin egenskap av kristendomens största högtid var påsken inte något man ansåg sig kunna kompromissa om utan vidare. Att döma av det här brevet måste Cummian haft tillgång inte bara till själva Bibeln, utan även till texter från kyrkomöten, kanoniska lagar, kyrkohistorier samt kommentarer av Augustinus, Hieronymus och Gregorius den store med flera kyrkofäder. Man har räknat ut att brevet innehåller utdrag från fler än 40 olika texter, vilka alltså redan då hade importerats till Europas yttersta hörn och införlivats med klosterbiblioteken där. Redan i mitten av 600-talet hade till och med Isidorus av Sevilleas *nyligen* skrivna *Etymologier* skeppats till Irland, där denna encyklopedi snabbt blivit populär.

Vägnätet var uruselt. Sjövägarna var osäkra. Likväl sitter en kyrkoman – en av många kyrkomän – långt ute i den keltiska periferin och har tillgång till nyligen importerade spanska encyklopedier samt teologiska skrifter från hela den kristna kulturkretsen. Och – detta är min poäng – detta var en för tidig medeltid *normal* situation.

Låt oss flytta oss ett steg närmare kontinenten, till norra England. När det anglosaxiska samhällets konturer börjar framträda efter två seklers källfattigt dunkel domineras både den politiska och kulturella scenen i England av kungariket Northumbria. Efter lyckosamma krig mot kelterna under första hälften av 600-talet kontrollerade Northumbrias kungar både kusten mot Nordsjön och den nuvarande nordengelska kusten mot Irländska sjön. I norr och väster hade man nära kontakt med den iriska kultursfären, i söder och öster med den kontinentala. Under 600-talets sista decennier och första hälften av 700-talet blev därför Northumbria en av Europas verkligt dynamiska, korsbefruktade kulturhärdar.

Portalfiguren i denna utveckling var en storman vid namn Benedict Biscop (628–690). Han tog vid 25 års ålder avstånd från den världsliga banan för att ägna två decennier åt att fara runt på en ständig pilgrimsfärd och samla ihop skrifter. Han vistades i 17 olika klostermiljöer och besökte Rom sex gånger. Framför allt har han emellertid blivit ihågkommen som grundare av

det northumbriska tvillingklostret Monkwearmouth och Jarrow, det dåtida Englands mest lysande kulturella institutioner. Monkwearmouth grundades 674, Jarrow 681 eller 682.

Jämfört med de flesta kloster var det här tvillingklostret en enorm anläggning. När Benedict Biscops efterträdare, Ceolfrith (d. 716), mot slutet av sitt liv lämnade klostret för att fara till Rom levde omkring 680 munkar och lekmannabröder i Monkwearmouth och Jarrow. Själva kyrkobyggnaderna skapades av inkallade stenhuggare och glasmästare från frankerriket, och klosterbiblioteket fylldes av böcker som Benedict Biscop hade införskaffat under sina många resor. Benedict Biscop samlade även på sig relikier, klädedräkter och helgonbilder för utsmyckning av kyrkorna och underlät inte att ta med sig en sånglärare hem till Northumbria. Anhopningen av lärdom och hantverksskicklighet i Monkwearmouth och Jarrow resulterade omgående i uppkomsten av en skrivarstuga. Här producerades den ryktbara bibelhandskrift i italiensk stil som går under beteckningen *Codex Amiatinus*: ett arbete beordrat av Ceolfrith, som tog med sig boken på sin Romresa som present till påven. Man har beräknat att enbart för att tillverka detta och två andra praktverk måste omkring 1 550 kalvar ha slaktats för att erhålla tillräckligt med hudar till böckernas pergament.

Northumbrias kulturella nyckelställning bevisas inte minst av att impulser även strömmade in från Irland, främst via Iona. I klostermiljön i Lindisfarne på Holy Island, utanför Northumbrias kust, möttes iriska, anglosaxiska och kontinentala kulturmönster på ett sätt som inte har kunnat undgå att ge eko inom konsthistorien. Det mest kända uttrycket för detta kulturmöte är Lindisfarneevangeliet (*the Lindisfarne Gospels*, numera i British Museum, London), troligen producerat i slutet av 690-talet. Stilen i detta mästerverk inom medeltida bokmåleri påminner såväl om iriska förebilder som om hantverksföremål från den anglosaxiska kultursfären (till exempel gravfynden i Sutton Hoo). Forskarna har även påpekat likheter mellan detta verk och den kontinentala tradition till vilken *Codex Amiatinus* hör.

Även högättade kvinnor deltog i Northumbrias intellektuella liv. Den främsta av dem har gått till historien som Sankta Hilda (614–680). Till en början planerade hon att söka sig till kontinenten och bli nunna, men påtryckningar från den iriske kyrkomannen Aidan i Lindisfarne fick henne att ändra mening. Istället blev hon abbedissa i Whitby, ett kloster med både munkar och nunnor. Den skola Hilda lät grunda i Whitby utvecklades till ett av Englands främsta lärosäten.

*

Detta är alltså den bild vi möter om vi håller oss till Västeuropas nordliga utkanter. Om vi söker oss till nuvarande Italien, Frankrike och Spanien blir bilden av ett levande, skriftligt samhälle ännu tydligare. Ju mer vi läser om epoken, desto mer inser vi hur idiotisk termen ”mörk” är i detta sammanhang.

Mitt personliga favoritexempel är den visigotiske kungen Sisebut, som härskade i nuvarande Spanien och Portugal i början av 600-talet. Allt tyder på att denne mötte och uppfyllde alla förväntningar och förhoppningar om hur en barbarhövding under den Mörka Tidsåldern skulle bete sig: han var skicklig på att gripa makten, leda fälttåg och döda sina fiender. Från ingens stans dyker han upp i källorna, efterträder konung Gundemar och leder gotternas här till seger mot kejsarens soldater. Säkerligen färgades slätter och berg röda av fiendens blod; säkert hälsades konung Sisebut med svärd- och sköldskrammel, segerrika leverop och blodtörstiga uppmaningar till nya djärva krigståg. Den fördomsfulle historikern och nutidsmänniskan må skrocka förtjust – 600-talet var precis så rysligt barbariskt som det är bekvämt att tro.

Men vad händer? När väl stridsdammet lagt sig över fälten och blodet torkat in på murar och kläder efter de senaste bravaderna mot de allt svagare bysantinska inkräktarna vid kusten sätter sig Sisebut, den blodbesudlade barbakungen, ned och börjar skriva naturvetenskaplig poesi. I 61 lärda hexameterverser på habilt latin resonerar Sisebut, uppenbarligen influerad av antika storheter såsom Lucretius, om månförmörkelsernas mysterium; han väver även in tankar om de tunga bördor hans ämbete pålägger honom, om tvånget att ständigt dra ut i strid mot basker, kantabrer och andra orosmoln på diktarfurstens himmel. Denna långa dikt var alls ingen engångshändelse, ingen tillfällig plump i rövarhövdingsprotokollet. Sisebut författade även minst en hymn och ett flertal prosatexter inom olika genrer. Bland annat uppträdde han som hagiograf, troligen i avsikt att hylla en helig man – biskop Desiderius av Vienne – och samtidigt markera hur en idealtypisk skurkmonark betedde sig. Sisebut var dessutom en flitig brevskrivare, och flera av hans lärda epistlar har överlevt in i våra dagar. I sin korrespondens med den bysantinske patriern Caesarius i Cartagena uppträder han artigt och formellt. När Cilicius av Mentesa uttrycker önskemål om att säga upp sig från arbetet som biskop och gå i kloster skriver Sisebut ett förmanande brev, i vilket Cilicius klandras för sina planer att överge den kristna människoflock det är hans plikt att andligen sörja för. I ett brev till den langobardiska kungafamiljen i Norditalien agerar han värtalig teolog i den katolska kampen mot arianismen.

Sisebut var en lärd konung med klara begrepp om det ansvar och de för-

pliktelser hans ämbete krävde. Han tog konsekvenserna av sina idéer, även inom områden där såväl hans egna samtida som senare tiders historiker har haft lätt att kritisera honom. Hans samvete tillät honom således inte att stillatigande åse hur de judiska invånarna i visigotriket andligen skadade omvärlden och sig själva genom att vägra inse Jesu Kristi sanning – alltså beordrade han att alla judar skulle tvångsdöpas. För detta övergrepp blev han postumt kritiserad av det fjärde kyrkomötet i Toledo år 633. Vad som är intressant i just detta sammanhang är inte varför Sisebut bar sig åt som en antisemit, utan det faktum att han efter mångåriga studier och intensiv tankemöda tog ställning i en intellektuell fråga och därefter använde sin faktiska maktställning till att göra något åt problemet. En obildad barbar hade ignorerat hela frågeställningen; eventuella kungliga kraftansträngningar hade i dennes fall snarare varit riktade mot nya plundringståg i grannländerna än mot undersåtarnas andliga välbefinnande.

Sisebut förefaller i och för sig ha varit en ovanligt lärd monark, men han var inget unikum. Det var inte ovanligt att kungar, hertigar och furstar var boklärd under tidig medeltid. Vi har flera liknande exempel. Ett prominent exempel är den frankiske kungen Chilperik av Soissons, som levde några decennier tidigare. Han skrev två böcker under inspiration av 400-talspoeten Sedulius, formulerade teologiska reformplaner och grubblade intensivt kring behovet av nya tecken i det alfabetiska systemet.

*

Men visst, låt gå för att ett antal individer högst upp på den kyrkliga och världsliga samhällsstegen kunde läsa och skriva och hade som hobby att samla på böcker. Hur var det med resten av samhället? Det romerska skolväsendet försvann ju när antiken övergick i medeltiden. Ledde manne detta inte till att skriftlig civilisation avlöstes av muntligt barbari?

Jo, så var det, enligt myten om den ”mörka medeltiden”. Enligt denna myt skall inte bara slavar, bönder och kvinnor utan också typiska stormän (hertigar, grevar, riddare, etc.) under medeltiden ha varit närmast allergiska mot det skrivna ordet.

Historieforskningen har emellertid under de två senaste decennierna riktat ett generalangrepp mot denna schablonuppfattning. Man har inte nöjt sig med att diskutera huruvida folk kunde läsa och skriva, utan även debatterat den mer komplicerade frågan om vad som på engelska kallas *literacy*, ”litteracitet”, det vill säga förmåga att umgås med och utnyttja det skrivna ordet på konstruktiva sätt.

Den forskare som mer än någon annan har kommit att förknippas med

omvärderingen av tidigmedeltida literacitet är Rosamond McKitterick, en brittisk historiker knuten till universitetet i Cambridge. Hon hävdar med emfas att inte bara den kyrkliga eliten utan även åtskilliga lekmän i nuvarande Frankrike och Tyskland på 700- och 800-talen var fullt kapabla att läsa och skriva. Mer än så: de använde sina kunskaper inom den karolingiska administrationen på ett sätt som i sina grunddrag inte avviker alltför mycket från situationen i senare tiders mer utvecklade byråkratier. De mörka århundradenas illitterate storman är med andra ord inget annat än en sagofigur. En schablon av många i raden av gamla efterhängsna myter om hur livet tedde sig i barbarernas tidsålder.

Vi kan förvisso inte förneka att det tidigmedeltida samhället var mer muntligt än det nuvarande. De allra flesta människor lär aldrig ha fått se, än mindre bläddra i eller läsa, en bok. Urkundernas – dokumentens – huvudsakliga funktion var att i skrift bevara och bekräfta minnet av en muntlig transaktion. Men att därutöver helt förneka det skrivna ordets betydelse i ett samhälle där stormän bevisligen brevväxlade med varandra och där man tvistade om jordägor med hjälp av skrivna urkunder, det är att betrakta som fördomsfullhet på gränsen till dumhet. De frankiska och langobardiska stormännen hade bevisligen inga svårigheter att infoga sig i den skriftliga kultur som deras senatsaristokratiska föregångare hade identifierat sig med.

Om McKitterick har rätt i sina huvudfrågor, och det nuvarande forskningsläget tyder på att så är fallet, kunde troligen de allra flesta ämbetsmän vid de tidigmedeltida hoven i Gallien, Italien och Spanien läsa och skriva. I annat fall skulle de inte ha kunnat fullgöra sina plikter i egenskap av orderförmedlare, dikterare, tullkontrollanter, ambassadörer, domare etc. Vi har till och med belägg för att avancerade former av stenografi brukades vid de västeuropeiska kungarnas kanslier.

Allra mest litterat tycks, föga förvånande, det påvliga hovet i Rom ha varit. Den både världsliga och kyrkliga administrationen vid Tiberns stränder utmärktes av en för Västeuropa ovanligt hög grad av specialisering, även vad beträffar utbildning. Vi har flera skriftliga vittnesbörd om detta. Tack vare den text som kallas *Liber Diurnus* ("Dag-boken") känner vi till åtskilliga av de formler som brukades inom den påvliga tidigmedeltida byråkratin. Antagligen användes boken både som ett hjälpmedel i utbildningen av blivande notarier och som modell i samband med produktionen av dokument. Omkring år 500 tog påvarna dessutom initiativ till det medeltida Västeuropas första kontinuerliga, officiella historieskrivning. I den textsamling som går under benämningen *Liber Pontificalis* ("Påveboken") beskrivs samtliga påvars regeringstider (pontifikat) ända till 800-talet. Så fort en påve avled skrevs

hans biografi genom utnyttjande av de skrifter som hunnit samlas på hög i arkivet (brev, handlingar, redogörelser från kyrkomöten, med mera). Dessutom har åtskilliga kyrkliga lagar och liturgiska skrifter från det tidigmedeltida Rom (däribland ett så kallat sacramentarium med mässböner för hela året) överlevt till våra dagar. Medan samtliga präster vid kurian genomgick en allmän utbildning fick de personer som var ämnade att bli specialister en särskild utbildning vid så kallade *scholae*. Pojkar som skulle sjunga under mässan genomgick således en träningsperiod i *schola cantorum*, "sångarskolan". Andra *scholae* lärde ut juridik eller konsten att skriva dokument.

Som ett ännu mer belysande exempel på lekmannaliteracitet kan det vara mödan värt att se lite närmare på det langobardiska Italien, uppenbarligen den tidiga medeltidens mest skriftligt orienterade västeuropeiska kungarrike. Någon gång på 720- eller 730-talet försökte en lokal storman vid namn Toto från Campione (numera en italiensk enklav i södra Schweiz) med våld tvinga en viss Lucius att utföra slavsysslor. Lucius drog saken inför rätta och förevisade ett dokument från konung Cunincperts tid (680–700), i vilket det klart och tydligt förklarades att han hade befriats från slaveri av Totos släktingar genom en särskild kyrklig ritual. Motsidan påpekade därvid att denna ritual endast erhållit laga kraft genom ett påbud från kung Liutprand år 721 (i ett av dennes många tillägg till den langobardiska lagen), det vill säga långt efter det att Lucius dokument hade skrivits. Lucius förlorade målet, inte emedan att han var svagare än Toto utan för att denne bedömdes ha rätt i sakfrågan. Vad som är intressant för oss är inte det moraliskt tvivelaktiga i Totos agerande utan det faktum att han kände till exakt när och hur den skrivna lagen hade ändrats. Även Lucius argumenterade med hjälp av skriftliga belägg.

Genom att undersöka hur många procent av de invånare i Lucca, vilka bevittnade urkunder genom personlig signatur i slutet av dokument, som gjorde detta genom att skriva sitt eget namn istället för att på analfabetiskt maner rita ett kors, kan vi erhålla ett visst mått på italiensk skrivkunnighet. På 760-talet förmådde 47 procent av vittnena signera med sina egna namn, på 820-talet 62 procent och på 890-talet 83 procent. Om vi endast betraktar präster, ämbetsmän och liknande relativt högutbildade personer blir siffran för 760-talet 69 procent och för 890-talet 100 procent. För "vanliga" lekmän (hantverkare, jordägare, köpmän etc.) är siffran 11 procent på 760-talet och 77 procent på 890-talet. Även om vi beaktar att endast män från besuttna familjer torde ha agerat vittnen i dessa urkunder är procentsiffrorna mycket höga med dåtidens mått mätt, och oändligt mycket högre än den gamla mytbilden om tidigmedeltida analfabetism ville göra gällande. Sedan är det en

annan sak att vi aldrig lär få veta hur kvalitativt omfattande denna läskunighet var. Hur mycket mer kunde man läsa och skriva, utöver sitt och sina närmastes namn? Antalet 700-talsitalienare som obehindrat förmådde läsa Vergilius och Augustinus kan inte ha varit alltför stort.

Ju längre norrut vi kommer, desto mer icke-skriftlig tycks administrativ praxis ha varit. Muntligheten tilltog med avståndet från den romerska kulturens kärnländer. I det anglosaxiska England var det talade ordet betydligt viktigare än i exempelvis Provence eller Toscana. Folkvandringstidens omvälvningar ledde i Britannien till ett skarpare kontinuitetsbrott än i andra delar av det gamla västromerska riket. En och annan anglosaxisk storman lärde sig naturligtvis att läsa och skriva till följd av att föräldrarna placerade honom i en kloster- eller kyrkoskola, men bildningen och biblioteksskapandet tycks här ha varit en strikt kyrklig angelägenhet. Ännu under 700-talet förefaller kunskapen om det skrivna ordet, i synnerhet latin, ha varit så outvecklad att dokument inte hade någon större betydelse vare sig inom det politiska eller kommersiella livet. Visserligen har vi några bevarade skrivna tullprivilegier från mitten av 700-talet, men det är föga troligt att dessa medfördes på skeppen och ögnades igenom av kungliga kontrollanter. Det är mer sannolikt att dokumenten gömdes undan i klosterarkiven medan skeppen utsmyckades med någon speciell symbol som signalerade tullfrihet.

Mer än i Gallien, Spanien och Italien präglades även Englands, liksom Irlands och Tysklands, skriftkultur av ett svåröverkomligt språkproblem. Medan olika varianter av latin ännu var relativt lättbegripliga för både kyrkmän och lekmän i det kontinentala Syd- och Västeuropa lär ingen, utom en liten elit, ha förstått latin i England, Irland och Tyskland. På ett anglosaxiskt kyrkomöte år 747 var man så illa tvungen att läsa upp en översättning till fornengelska av två brev skrivna av påven Zacharias för att alla närvarande skulle förstå vad denne ville ha sagt. Det säger sig självt att latinskspråkig skriftkultur hade svårare att slå rot i ett sådant samhälle än i Italien och Gallien. På 800-talet, när väl urkundsväsen och skriftlig kultur började utvecklas på allvar norr om Engelska kanalen, kom därför fornengelska (anglosaxiska) att bli ett viktigt skriftspråk.

*

Den tidiga medeltiden, denna den mest smutskastade av alla tidsepoker, var i själva verket en litterärt och bokligt sett oerhört kreativ epok. *Bokstavligt* kreativ. Det var faktiskt då, under perioden mellan romarna och vikingarna, som själva boken slog igenom som kommunikationsmedel. Under antiken, på papyrusens tid, hade man i allmänhet föredragit att skriva sina verk i form

av rullar, *volumen* (pl. *volumina*), men under tidig medeltid blev det allt vanligare att samla pergamentbladen i böcker, *codex* (pl. *codices*). Det var också nu som några av de mest kända och mest beundrade bokhantverken genom tiderna tillkom. Jag har redan nämnt *Codex Amiatinus* och Lindisfarne-evangelariet från England. På Irland tillverkades fantastiska handskrifter, såsom *Book of Kells*. Ännu mer ryktbart, särskilt i Sverige, är det verk som goterkungen Theoderik lät skriva i Ravenna i början av 500-talet, *Codex Argenteus*, "Silverboken", mer känd som "Silverbibeln". Om vi gör ett ännu tydligare raskt hopp upp till våra egna nejder kan vi också konstatera att det är under denna historiska epok som vi får våra första stora egenproducerade skriftliga monument i Sverige. Nu restes de äldsta svenska runstenarna. Att så var fallet berodde inte på en genuint nordisk utveckling utan på kulturella kontakter – via krigare, köpmän, med flera – med länderna på kontinenten, där det äldsta runalfabetet utvecklades efter grekiska och latinska förebilder.

Ingen kan förneka att den tidiga medeltiden kännetecknades av omvandling, förändring. Traditionellt har förändringen tolkats som en katastrofal nedgång, ett förfall. Men detta är en föråldrad, felaktig uppfattning, en renessansmyt färdig för soptippen. Övergången från antiken till medeltiden måste tolkas som en förskjutning av kulturella (i ordets vida bemärkelse) mönster. Bosättningsstruktur och ekonomi förändrades, inte minst genom att skogar, ängsmarker och vattendrag utnyttjades mer effektivt än tidigare. Det är inte nödvändigt att förutsätta någon obevisbar folkminskning; människorna bar sig helt enkelt åt på andra sätt än tidigare, vilket har konfunderat forskarna som inte hittar epokens människor på de platser och i de positioner de varit vana vid att finna dem under antiken. Man flyttade till nya byar och till nya gårdar. Städerna fick ge vika för landsbygden, eftersom deras invånare hade svårt att anpassa sig till de nya tiderna. Överheten bytte skepnad, inte minst genom att skatteinkomsterna försvann och lämnade kungarna fattigare, med nya handlingsalternativ och nya möjligheter. Politiska territorier såväl som folkgrupper omformades och nyskapades. Med kristendomens seger vidareutvecklades den antika kulturen längs, i jämförelse med tidigare, säregna linjer, vilket medförde nya sätt att representera såväl personer, grupper och riken som ambitioner och kunskap. Män och kvinnor med makt mobiliserade alla tillgängliga kulturella resurser, allt från gammal romersk retorik till ny, medeltida hagiografi.

Om den kulturella situationen under tidig medeltid stundom verkar motstridig och svårbegriplig, så beror det främst på denna pragmatiska, eklektiska inställning till kulturarv och traditioner. Man utvecklade nya genrer, man

experimenterade. Men att i renässanshumanisternas och de äldre historiker-
nas efterföljd jämställa dylikt kulturellt experimenterande – byggandet av bi-
bliotek, skrivandet av encyklopedier, uppfinnandet av helgonbiografin, med
mera, med mera – med förfall och katastrof, *det* kan, enligt min ringa me-
ning, inte karaktäriseras som annat än höjden av barbari.

Not

1 Dick Harrison, *Krigarnas och belgonens tid. Västeuropas historia 400–800 e.Kr.*, Stockholm
1999. Denna artikel återgår i sin helhet på information, inklusive käll- och litteraturanvis-
ningar, som finns i detta verk.

Lena Ambjörn and Gösta Vitestam

Memoranda on the Birth of a Language

Some episodes told by Ehud Ben-Yehuda
in January 1973 at the Department of
Middle Eastern Language at Lund University

Part one

Gösta Vitestam: General orientation

I

THE ISRAELI LINGUIST, author, etc., Ehud Ben-Yehuda (1898–1982) visited Lund for one week in January 1973. During his visit he was my guest and stayed in my home.

Ehud was the son of Eliezer Ben-Yehuda (1858–1922), the father of modern Hebrew, *ivrit*, which today is the official language of Israel, both written and spoken. At the time of his visit to Lund, Ehud was evidently judged to be a most momentous person if the attention paid to him by the Swedish Security police (SÄPO) is anything to go by. During his stay in our house we observed policemen crouching behind the shrubs in our garden. During that week Ehud also gave a talk at Lund University. This talk centered on his memories of his father's unique linguistic endeavours. Several plainclothes policemen were among the attentive audience, but only I knew their true identity.

Ehud Ben-Yehuda was a lively and spontaneous narrator. In the evenings he entertained us with great ease and humour. In his very personal variety of English he told us of the difficulties his father had to overcome and of the methods he used in launching a new spoken language in Jerusalem. Today these authentic memories are certainly something quite unique. One day he accompanied me to my department, and on an old-fashioned tape-recorder he gave us a taste of his narrative art. The problem facing his father was two-fold: in addition to the difficult task of propagating the language, it also had

Following-up his dog stories in modern time, Ehud one day took a walk with our dog Sika. PHOTO: Viveka Vitestam

to mirror modern thinking, conceptions and terminology. Ehud's narratives also included dogs, and thus he preferred to call his reminiscences 'dog stories'. He loved dogs, and in the face of a protesting police force he happily took our dog, a big Saint Bernhard dog, for a walk. Our dog was called Sika, which is the pet-form of the Arabic Sadiqa. Unlike Ehud's own dogs, ours did, unfortunately, not speak Hebrew.

After my retirement I changed rooms at my old department and found, quite by coincidence, the above tape. Ms Lena Ambjörn, Ph.D. in Semitic Languages, has patiently and with considerable technical and linguistic skill interpreted the tape. Her outstanding achievement in making a written record of Ehud's narratives will certainly in time be of increasing historical value. These narratives will also help in keeping alive the memory of Ehud Ben-Yehuda.

Any attempt at 'standardizing' the personal touch of Ehud's art of narration would, in our opinion, certainly have constituted a severe breach of style. Moreover, any slips of memory which sometimes come with old age, will thus be Ehud's own. We have attempted to preserve the authenticity of the narrator. In my opinion Dr Lena Ambjörn has been successful in rendering Ehud's spoken English most accurately in writing.

Few phenomena in human life are so conservative as the inveterate spoken language. This becomes obvious when we are obliged to communicate in a foreign language: we feel uncomfortable and ill at ease, not least out of sheer linguistic laziness. At the time of Eliezer's linguistic endeavours, Arabic, English, Jiddish and an assortment of other languages came natural in Jerusalem. Anyone attempting to introduce changes in the accepted and natural everyday language would be accused of disrupting natural communication and making life difficult. Eliezer Ben-Yehuda was certainly taught this painful lesson when attempting to revive ancient Hebrew as a spoken language in Jerusalem. In his narrative, Ehud paints a vivid picture of the distrust his father's efforts aroused among his contemporaries: thus when Ehud's sister died, his father encountered difficulties when wishing to bury his daughter in the Jewish cemetery in Jerusalem. As a last resort he was prepared to bury her in his garden.

One particular problem for Eliezer Ben-Yehuda was, obviously, to spread the language he had conceived at his desk into the streets. For this eminent task he recruited his entire family. Fortunately he had many children, which evidently is one of several important prerequisites when attempting to launch a new language. Ehud's narrative leaves us in no uncertainty about his father's iron will which he imposed on his children, albeit for a good cause. In communicating with their friends, his children were to do this exclusively in the language he had taught them. According to Ehud, he and his siblings had first and foremost, to act as teachers and it had fallen to their lot to accept this historical rôle in conjunction with the birth of a language. Naturally, the children were harassed by their peers, and as a means of protecting himself, Ehud got his first dog, the first "Hebrew speaking dog in the history of the world".

Incidentally, the first Hebrew word recorded in writing was, interestingly enough, *klb* (*káelaeb*), which means 'dog'. It can be read on an archeological potsherd where all other text has been obliterated.

Of particular historical interest is, of course, the story of how Ehud at the height of World War I managed to switch sides, i.e. from Germany via her ally Turkey to the Entente (England). He justified his application for a trans-

fer from the German to the Turkish army by pretending that he wished to fight closer to Jerusalem, his home town. At that time, the entire Middle East belonged to Turkey and the Ottoman empire. Not only was he successful in changing sides far out in the desert, he also managed to get to know and eventually befriend two of the most important people of that time. One was the English archeologist and writer who, at the outbreak of World War I in 1914 served as intelligence officer in that area, and who later became more widely known under the name of "Lawrence of Arabia". The other person he befriended was an Arabian prince who later became King Abdallah of Jordan. The king and Ehud shared one common interest, namely dogs and hunting.

II

Naturally, the present narrations merely render a rather summary account of my evening conversations with Ehud during his week's visit in January 1973. Furthermore, the present account is not the proper place for detailed and profound analyses of the structure or origins of modern Hebrew. Merely a brief outline, in part based on Ehud's recollections would, in this context, seem to be justified. However, Eliezer's persistent efforts cannot be emphasized enough. His linguistic work is unique and incomparable in modern time.

Eliezer Ben-Yehuda was born in 1858 in Lithuania as Perelman. He eventually emigrated and settled in Jerusalem, assuming the name of Ben-Yehuda. Inspired by the national freedom movements in Europe during the latter half of the 19th century, learned Jews in Jerusalem had launched a discussion on the revival of the spoken Hebrew.

Admittedly, approximately 3 000 years ago, Hebrew was spoken in this area. Hebrew belongs to the Canaanite group of Semitic languages, and was adopted by the Israelitic tribes when settling down in the Canaanite and Phoenician area. After the Babylonian captivity, Hebrew disappeared as a spoken language and was initially replaced by Aramaic. Aramaic was the language spoken in the country at the time of Jesus. In the course of time, Aramaic also disappeared and was replaced by other languages, in the first place by Arabic, a Semitic language.

However, ancient Hebrew had not disappeared altogether. It had survived in religious literature and was used, i.a. in learned Jewish academies. In other respects it was used only in prayers, theological exegesis and in correspondence of a religious nature.

As mentioned above, Hebrew held its own in religious literature, i.e. the language of the Old Testament. This type of literature formed the actual basis of Eliezer's linguistic work. However, this type of literature, or rather what has been preserved of this language, comprised in all about 7 000 words. This might have been sufficient for communication among people, that is if the words had been the right ones. The words available in the Old Testament are, however, hardly adapted to modern thought and communication. Nevertheless, Eliezer used as much as possible of the vocabulary of the Old Testament for his purpose. For example, *baruk hab-ba* means 'welcome' (blessed be he/she who comes). Most importantly, Eliezer kept the structure of ancient Hebrew, both with a view to the nominal and verbal system. What else did he have to think of in his endeavours of creating a modern and idiomatic Hebrew?

Eliezer was opposed to transliterating Indo-European, e.g. English words, in order to express modern definitions in Hebrew, a Semitic language. According to Ehud, his father used the following method: he mingled with Arabs and listened. Arabic is a Semitic language, and as in other Semitic languages, words are formed on the basis of three root radicals (consonants). On the basis of these three Semitic radicals, predominantly taken from the spoken Arabic, he formed new words. To this end he used Hebrew letters as well as Hebrew pre- in- and suffixes in compliance with the Hebrew nominal and verbal pattern. This amplification of an ancient language resulted in the birth of *'ivrit*.

Eventually, *'ivrit* became modern Hebrew, one of the national symbols of *erets jisrael*. In 1948, when Israel was founded, there were signs posted at crossroads in Jerusalem urging "Speak Hebrew". Today, this appeal has become superfluous. *'ivrit* is spoken by everybody in Israel, although many understand Arabic as well. Arabic has always held a suggestive power of attraction.

However, it should not be forgotten that many Jews, on religious grounds, have always been opposed to Hebrew as a spoken language. To this day, some orthodox Jewish groups in Jerusalem have difficulties in accepting that the holy language is being used in trivial conversations in the streets. They therefore prefer to converse in other languages.

From a purely linguistic point of view, numerous eminent Western philologists, including some from Sweden, refused for quite some time to have anything to do with "this Semitic Esperanto".

Be that as it may, *'ivrit* has today approximately 50 000 recorded words. A couple of years ago, an Israeli professor told me: "Today *'ivrit* is definitely no

longer an artificial language but a genuinely natural one, a sure sign being that it now has a slang of its own." In 1966, Shmuel Agnon (1888–1970), a prominent figure in modern *ivrit* literature, was awarded the Nobel Prize for Literature. This was rather remarkable at the time, taking into consideration that no writer in the Arabic speaking world with its ancient literary tradition had as yet received that prize.

Eliezer Ben-Yehuda's defying linguistic efforts did not enhance his popularity in Jerusalem, particularly not among orthodox Jews. He was, moreover, a national extremist with an almost anti-religious attitude.

Nevertheless, he was an eminent intellectual with numerous literary activities (in *ivrit*). His most important work in this field is the mapping of the Hebrew vocabulary, both the ancient and the new in the monumental Thesaurus (*Millōn ha-lāshōn hā-ivrit*). After his death in 1922, the Thesaurus was completed by his second wife, Hemdah (1873–1951), sister of his first wife, in co-operation with Ehud – the main character of the present essay – and son by his first wife. The complete Thesaurus was printed in 1959. This unique work, which eventually was to comprise 17 volumes, also offers a sound introductory volume (*Ham-māvō hag-gādōl*). In contrast to other Semitic dictionaries which list word forms in accordance with Semitic practice, i.e. after word roots, the words in this Thesaurus are listed in alphabetic order, as is customary in the West.

Eliezer with his wife and companion Hemdah.

(The photograph taken in 1912)

Part two

Lena Ambjörn: Rendering of Ehud Ben-Yehuda's narratives which he called 'dog-stories'.

The first story

My story should really begin with World War One, when I was a soldier in the Turkish army. Actually, I was a soldier in the German army first, because I was a student in Germany, but after that I went to Turkey because I wanted to come back nearer home. They wanted to send me to the West Front, the Germans, but I tried to get to Turkey. I told them that I am a Turk and I must go to fight for Turkey, in Turkey.

This is actually where I met king Abdallah. But in those days he was not a king; he was just a young Arab prince, and somehow, in the development of the war, he worked for the British, and I was a Turkish soldier in the Turkish army. But we met in the desert, near Amman, and we became friends. And he told me one day: "Why don't you join the British army? And the British army will conquer Palestine, and then you will go home after the war is over."

And he took me into his tent; and after that he took me to a certain English corporal, or sergeant major. His name was Shaw, corporal Shaw, but he was known later as Lawrence of Arabia; yes, he was famous as Lawrence of Arabia. He made history.

He put us up in one tent, Abdallah and myself, and he said to us like this... He said to Abdallah: "You will become an Arab king of all the Arab countries around." And to me he said: "You are the son of a Hebrew, of Eliezer Ben-Yehuda of Jerusalem, so the British will make you king of the Jews." I laughed; I know that I thought it was impossible but ... that was it.

And then he said to us – to me he said first, he said: "You, Ehud, you will teach Abdallah Hebrew. And me you will teach Hebrew, we want to know." But he spoke English to me, and to Abdallah he said in Arabic that "You will learn from Ben-Yehuda Hebrew, and you will teach Ben-Yehuda Arabic – and you will teach me Arabic" (that is, Lawrence). And then he said to me that I should teach Abdallah and Lawrence Hebrew. And Lawrence said: "And I will teach both of you English!" So I told him "English I know, because I was already in an English school in Jerusalem. Arabic I know because I was born amongst the Arabs in Jerusalem and I know Arabic maybe not less than Abdallah. Hebrew I know, of course, and I will gladly teach you".

Abdallah did not learn a single word from me; he could not remember; he was adamant, you know, to the Hebrew language. He did not want to.

I talked freely Arabic with him, and with Lawrence, English. So it happened.

And then the war was over. I was released to go back to Palestine; Abdallah was released in Amman to stay in Amman. He became the prince of Transjordan (it was Transjordan in those days). And Lawrence vanished from the scene; he went to England and published books and whatever – we do not know.

But somehow I remained friendly with Abdallah, and I used to visit him in Amman. But he never visited me in Palestine in Cisjordan. (They called it Cisjordan and Transjordan).

But once, when I visited him ... You know, we used to go hunting together: get birds and rabbits and gazelles. He was a very good shot; I was also not a bad shot, and we used to get game. But you know the Arabs – and he was a thoroughbred Arab! – the Arabs, when they ... especially when they have a stranger before them, and when they see he has something, the stranger, which they want, too; sometimes they take it by force but mostly they say "Aah!...". For instance, if I'm there with my wife they say: "Aah! You have a beautiful wife." So I must tell him "She's yours if you like her". So, you have to give up immediately. And then, if you have a nice gun (and I had very nice expensive guns), if he says "Oh, your gun is wonderful! You know, it shoots better than my gun" you should tell him "Please, it's your gun – take it!".

But at that time I had a dog with me. I always have dogs, and my dog was very well-trained. It was a famous dog that I brought from Germany with me, a gun-dog. And once he invited us, my mother and my sister and my brother-in-law and myself, he invited us to visit with him in his palace in Amman. And we came there in my car and I had, in the box behind the car, I had my dog and my guns there.

When we came there, we wanted to go into the audience room. But the officer of the guard said: "Excuse me, no dogs are allowed."

I said: "Well, what can I do?"

He said: "Oh, leave the dog alone here. He should run about in the yard before the palace."

We went to Abdallah and he received us, very nicely, on beautiful rugs. You know, we sat around and we were served coffee – different coffee from yours, very bitter (this is why I drink it without sugar!). And as we sat there,

all of a sudden we heard barking, very strong barking. My dog was barking in the yard, was running in the yard, was looking for me and could not find me.

So the emir says: "What do I hear? A dog barking?"

I said: "Yes, your Highness. It's my dog, and your captain of the guard told me I can't bring it in."

"Oh", he says, "what kind of a dog have you got?"

I said: "A gun-dog. A very nice, trained dog; trained in Germany by German hunters."

"Oh", he said, "so why don't we bring it in?"

He called the officer of the guard, he said: "Bring in the dog! I want to see the dog."

So the officer ran for the dog outside. He was running after the dog and the dog was running after him and barking and wouldn't let him catch the dog. So, finally, the officer didn't know what to do. But he *did* know what to do: he took the dog – he didn't take the dog, he *chased* the dog! – into the prime-ministers office (there was, next to the palace, the prime-minister's office of Abdallah), and he chased him inside there and locked the door. After a while the dog didn't bark any more.

So the emir says: "Where is the dog? Where is my officer? Where are the guards? Why don't you bring the dog in?"

So the officer came, and all are trembling; he was trembling from the emir, and he says "Your Highness", he says, "I can't get the dog!"

He said: "You are an officer of the Arab army! You are an officer! You are afraid of a dog? Aren't you ashamed of yourself? Go and get it!"

He went to get it. He went out, but he couldn't get the dog. But he opened the door and what the dog did: it tore up all the piles of the prime-minister with its heels and paws, you know, all the piles! It was all paper around the floor.

And he came back and said: "I can't take the dog. Maybe the master will come with me and take it?"

So I went with him, and immediately the dog was so happy. It was all over me and came with me, and we went to the emir and I stood there; I didn't know where to put the dog, what to do.

The emir says: "Put the dog between you and me! I want the dog near me." "Oh", he says, "it's a very nice dog."

But I didn't react – because I should have told him "It's yours if you like it"! I said: "Yes. Yes, it's a good dog."

And then he says: "What does the dog know?"

I said: "It knows to sit, it knows to lie down, it knows to bark (if he is *told* to bark, not just to bark). And he knows to retrieve the game if it falls. He knows if we go hunting wild boar – you know *Wildschwein* – and there is plenty there in Israel. So, when we go hunting wild boar, our dog goes ahead and warns us if the boar is coming on us. Because the wild boar, when he is in danger, he comes to you, to the hunter – or to the dog, even. It lacerates you – takes out your inside, your bowels, your guts. You call it in English also 'guts' and 'bowels', and there is a saying 'you have no guts': you have no courage because the guts are all out; you are finished.

So then the dog barks to tell us that there is a pig, that we should be careful. And also, when we signal the dog – when he is within the neighbourhood of the pigs, we signal like this – the dog understands he should bark a certain ... so many times, for instance two times or three times. We do like this, and then we know in what direction the boar is." So I told all this to the emir, to Abdallah, and he says to me – he used to call me Dahud; Dahud is David, actually, not Ehud, but they can't say 'E-hud' (the *alif* and *ha* together) so he used to call me David: 'Dahud'.

And I said: "Yes, Your Eminence?"

And he said: "If I tell the dog to do something, will he do it?"

I said: "Well, I will tell Your Highness. Whatever you say must be obeyed, of course; even if you tell *me* what to do, I will do it. But a dog has to be told a word of command – but in Hebrew, because he is a Hebrew dog."

So Abdallah says: "all right, tell him!"

So I told him a few words, the dog, I told him... (her name was Alfa, the dog, I called her Alfa): "Alfa!" She put up her ears, sharpened her ears. I said: "Bark!" (but in Hebrew; I said: "*qol!*"). So she barked once. I said – like this – "*qol!*" She barked twice. And I said to it, to the dog, I said: "*shev!*" ('sit') so she came up and sat. I said to her: "*arṣah!*" ('on the ground', 'flat out') because *arṣ* is, as you know in Arabic, too, *ʿard*; it is the same word. So I told her a few things like this, and then I said to her: "*ḥapes!*" (*ḥapes* means 'search', 'go and search') so she went up, all around, under the beautiful robe of Abdallah, down below, you know, she was searching. She thought there are birds, or rabbits, or whatever under his chair and she went up – like this – in the room. And then I said: "*boʿi!*"¹ and she came back; "*shev!*" and she sat.

So he said: "If I tell her something to do she will do?"

I said: "Of course she will obey you."

So he told her "*uqʿud*", which means 'sit down', in Arabic.

She, she was half asleep, she didn't care what he said!

So he said to me: "She doesn't obey me!"

I said: "Well, Your Highness, you have got of course the power to kill her." (Because an Arab king, if you don't listen to him, he kills you. That's the punishment.) I said: "Please don't kill her! I need her yet and I love her very much. But if you like, I'll tell you a word to tell her in our language, in the dog's language, and she will do it."

So he said: "Yes, what can I tell her?"

I said: "*bo'i!*" (*ta'ālī* in Arabic), and I said to him: "That means *ta'ālī*, *īḡī*."

So he said to her, in Hebrew: "*bo'i!*"

She came to him; she came to him and she kissed his hand. And you know that's the worst – for an Arab, for a Muslim – it's the worst thing can be that the dog should put his tongue on your skin; it's an impure animal.

"Oh", he said, "no, no! I didn't tell her to kiss me!"

I said: "Well, you told her '*bo'i!*', and she came to you and she thinks that you are very wonderful and she kissed your hand!"

So he said: "What other word?"

I said to her ... I said to *him*: "Tell her '*shev!*' – and that is *uq'ud* in your language – and you will see what she will do."

So he told her "*shev!*" and she immediately sat there and looked at him.

And he said: "It's like *uq'ud* in Arabic!"

I said: "Exactly! Exactly!"

Well, anyhow, I gave him a few other words and he gave her orders in Hebrew and she did it. He gave it to her in Arabic: she did not listen. And at the end of it he said: "Oh, she is very, very nice."

I said: "Would you like to have a pup of hers? She's in pups now." (Because I should have told him "she's yours if you want her" ...!) And I said: "She's in pups now, and she will soon give little pups and I will send you a pup."

"Oh", he said, "send me two", (you know, they like two better than one), "a male and a female: a dog and a bitch. Young ones."

And then he called his officer. He told him: "When Dahud comes to the bridge after a few weeks and brings two puppies for me, first of all you lower the flag in sign of salute to the dogs." (You know, you bring the flag down and it's a sign of salute.) "And it is also for Dahud, because he kept his promise. And you'll send me the dogs to my palace."

And that is really what happened. He brought them up, and he taught his pups Arabic the same that my dog knew the Hebrew. And he spoke Arabic to the dogs.

Well, we went home. We took the dog home – hunted on the way – and

we came home and I had a good night's rest. And in the next day a friend of mine, a famous advocate, (his name was Dadjāni, a famous advocate), he rings me up early in the morning and says to me: "Ehud! What did you do there in Amman? How did you behave? Why weren't you careful?"

I said: "What did I do? I didn't do anything. And it was very nice and everything."

He said: "Oh, you should see this morning's paper with the headline of the Amman newspaper. It says there – eh – it says there 'Sionist dog teaches Abdallah Hebrew!'" He said: "He meant *you* by 'the dog', not the dog! He meant that *you* are a dog! How dare you come to Abdallah and teach him Hebrew?! He is an Arab! He likes Arabic! He wants all of you Jews in Palestine to speak Arabic, he doesn't like your Hebrew!"

So I said to him: "I'm very sorry! It was caused by Abdallah himself; he brought it upon himself in asking questions and asking me to tell him a few words in Arabic – in Hebrew."

And that was all, as far as that story is concerned.

The second story

We have another dog story; if we are talking about dogs, I might as well tell you the story. I don't know if you've heard it: the story about the first Hebrew dog? Did I tell you anything about it? No, I don't think so. But this is a famous story of my childhood, of our childhood: of the childhood of the first Hebrews in 1809 and perhaps -10... In the year 1809–10. No! 1889 or maybe 90–91, approximately. I was born in -87² so I must have been about perhaps ten or twelve years old already.

I had a lot of trouble in Jerusalem as a child – because I was not a child, actually, a child of my father; I was an experimental rabbit for him. He didn't consider us children; he used us as an experimental rabbit, as you use an experimental rabbit to inject on him disease or something. He injected into us words, certain words which he wanted to teach the people, and we were supposed to go out in the streets and tell these words to the children on the street.

There were mostly Jewish children, but very religious children, with locks, you know, and they never spoke Hebrew. They spoke Jiddish. And they hated us like poison, but we loved them because we wanted them to learn Hebrew. That's all we wanted from them. But they hated us, because their parents told them that we are desecrating the language. We are talking the language in the street, we are talking it with a girl, we are talking it about

ordinary matters, not about prayer. And so ... Yes, and they used to beat us; for each word I used to teach them, I got about three or four stones thrown at me. Or I was hit, and I went back to my father to have him take off the blood from my face.

But all of a sudden I had an idea. The idea was, that I must have a dog. And the dog will protect me, will bite, will bite those boys and girls on the street and will bark at them, and they will run away; they will leave me alone. But where do I get a dog? We didn't have pet-shops you know, animal shops, we didn't have those things in those days. So the only dog we could get was to get a paillard. You know a paillard is a wild dog, in the street, that belongs to nobody; a street-dog. It's called a paillard.

So I looked around, and there were full of dogs in Jerusalem in those days; they used to eat from the dustbins what people threw out. And I was looking for a dog and I saw a rather nice dog, it looked to me nice, so I went and I thought I can take it.

But of course I couldn't ... You can't catch a paillard, you can't get near a paillard, he bites you. So he tried to bite me; I ran away, and then I had an idea: I would go home and get a piece of rope, you know, a piece of rope. And I got a piece of rope and somehow, while he was busy with a bone, I put it around his neck, quickly, and I tied him with that rope and I pulled the rope and he nearly choked – not from the bone but from the rope.

And I took the dog with me and I went to my father. I wanted to tell him that I'm bringing a dog home, that I have a dog. I wanted to see what he will do because I was sure that he would not allow a dog to be brought to the house. It was in those days out of the question. But when I came quietly at the door, and my father worked at the end of the little hall, facing the window with the back towards the entrance door, and he never payed attention; he was busy with his dictionary, with his words. So I said – I finally took a chance – I said: "Abba!" (which means daddy, father). He continued working.

So I said again "Abba", in a different tone, a little. No answer.

So I said to him: "Abba! Look! Look what I have!"

He didn't turn around. He didn't care.

So I said, again, it occurred to me, I said: "Abba! I have a Hebrew dog!"

He turned around: "A Hebrew dog?"

He never heard that there is a Hebrew dog. To him, 'Hebrew' was more important than 'dog'. And that the dog is Hebrew. So he turned around. He said: "My son! A Hebrew dog!? Really a Hebrew dog?"

I said: "Yes!"

So he came, slowly.

So I said to him: "Be careful! He bites. And he bites in Hebrew. Be careful! Stay at a distance! But maybe you want to ask me questions about this Hebrew dog? Where I got it, why I got it? Maybe you want to see, to hear the dog?" I said: "The dog can't speak Hebrew, of course, no dog speaks Hebrew. But if I tell him something in Hebrew, he does it."

So my father said: "Really? He takes orders in Hebrew from you?"

I said: "Yes! I already trained him."

So he said: "What does he know?"

"Oh", I said, "for instance 'shev'; he sits." He was standing next to me, but he didn't sit when I told him "sit!" – he was not trained yet, you see. So I didn't know what to do. I said: "Oh, he will listen to me in a while, you just give me some time."

"What does he know else?"

I said: "To lie down on the floor, on the ground."

"*Arşah!*", he said to the dog. It didn't react, the dog. It was a new dog! And I was new; and it was a paillard, not trained yet.

So he said: "Well, you see, he doesn't understand Hebrew." The father said: "Go and put him back where you found him. That's not a Hebrew dog", he said. He said: "What do you want it for?"

I said: "I'll tell you, daddy. Those children, you send me to teach them Hebrew words that you are making, that you are creating, that you are making in your Hebrew laboratory, in your book; these boys always hit me. If I will have a dog, the dog will bite them, will bark at them; they'll be frightened."

So he said: "Well, how will the dog know?"

I said: "If I'll tell the dog '*qol!*' it will raise its voice and it will bark at the kids. And if I'll tell him '*nshoch!*' (that is the word for biting) he will bite." I said: "If you like, I can make the experiment on you." I said to him: "If I'll tell him '*nshoch!*' about you, he'll bite you."

So my father said: "You know, it's nice that the dog listens to Hebrew, but that he should bite me and I should see that he listens to you in Hebrew that's not so good!"

So, finally, I devised a way of making the dog obey. For instance, when I wanted him to sit when I tell him "sit!", I used, with my foot, to step on his back. Like this. And he sat. And I said the Hebrew word and pressed on his back and he sat. So I taught him these few words.

And then he said: "Tell him to bite me! I want to see."

So I ordered, I told the dog, with the face towards my father – he was

about three or four meters away from us, about the middle of the room, he stood there, and he was trembling because he knew that Ehud has the courage to tell a dog even to bite his father. So, I told – I had the dog already a few days trained – and I told the dog, I told him ”*nshoch!*”

So he went for my father, and he caught him by his trousers – one trouser – and he tore his trouser. He didn't bite him, but he tore his trouser and the trouser was torn.

So my father says: ”He knows Hebrew! He knows Hebrew all right.”

And for a whole week he was walking in the streets of Jerusalem with a torn leg of his trouser, and people asked him, people who passed, rabbis and presidents, they asked him: ”Ben-Yehuda! What is the matter with your ... with the leg of your trouser?”

He said: ”You have no idea! A Hebrew dog tore them, getting an order from my own son – in Hebrew! – to tear the pants of his father.”

A whole week he went around with this torn trouser, to tell everybody, to show everybody.

And this dog, I trained it, slowly, and I trained it to really bark at the children if they attacked me. And also, if necessary, to bite them and to tear their trousers if they misbehaved with me.

And the children didn't know what to do. They couldn't get near me enough to hit me. The stone-throw was even ... they couldn't throw the stone far enough to hit me, because the dog was ready to get at them and bark at them and bite them.

And one day, these children, they got together in a circle before I came into the street. They knew I had an hour to come and teach them Hebrew, in the street, with words. And they knew about the time I come. So on that day, when I came out there, I found them – and I didn't understand what is wrong – I found them in a circle, like this, and in their hands they had something; I think they were pebbles, stones.

Oh, I thought, I'm going to have a bad time this time. Because if they close the circle and I remain in the middle, I have no escape from them. It wasn't completely closed: the part from where I came from our garden was open, but they were already nearly in a circle.

Well, I had no choice. That was my duty – like you, Professor Gösta, you teach, and then you have to be in your lesson with your pupils. I had to be with my pupils: that was my circle, and these were my students to learn Hebrew words to take home to their family. So I tried to do something, to be careful, but all of a sudden the circle closed around me and I tried to get away, but I went toward the center of the circle. Wherever I went, there were

kids there, throwing stones. And I had the dog with me, and some stones already hit us – and hit the dog, and instead of barking he was crying, the poor little thing. He was getting stoned and it hit him. I didn't know what happened; I think I got frightened and in a moment, somehow, I let the dog go and I ran towards the side of the circle, nearest to our garden, our home, our gate. And at that moment, the children opened up for me to go through. I was bleeding! Here I had a stone or something, a cut. But they purposely opened the circle and I ran towards the house, towards my father. The dog remained there, and they closed in on the dog again, and they stoned the dog.

You know, that was an old punishment in the days of the Bible: to stone a person, to stone a woman who was not good, not behaved, you know; you know this from the Bible. They used to stone a woman to death. There was no ... You know, Absalom was stoned: there is the tomb of Absalom today, a heap of stones above the grave of Absalom, he was stoned, too.

So, I ran home, and I came to my father. I was crying – I was a little boy! I was crying, and I told my father (he was writing, and I was crying, and he didn't pay attention), I said: "Daddy! I'm hit, I have a wound."

He didn't pay attention.

So I said: "What shall I do?"

He said: "Go back into the street and teach them! Did you finish teaching them the words?"

I said: "Yes! Yes, I've finished – I'll never go again there!"

So he turns around and takes his handkerchief and cleans my brow from the blood and says to me (he looks like this), he says: "Where is Mahir?"

(I called the dog Mahir, *mahir* is "quick"; because he was a very vivacious and very quick dog, I called him Mahir.)

So he looks like this and says: "Where is Mahir?"

I said: "He ... he remained in the circle there."

"Ah", he said, "he is probably dead by now. They stoned him!"

So I said: "What shall I do?"

He said: "Go and get him! Go and bring him. Dead or alive, but bring him back!"

I said: "I'm afraid! I can't go."

He said: "Never mind, you go! You bring the dog. I want the dog back home."

He was attached to the dog; it was a Hebrew dog.

So I went there. There was nobody in the whole street. They had disappeared, all of them, but there was a heap of stones in the middle of the

street, covering the corpse of that dog. And, you see, they stoned him and kept on stoning him and this is where he was.

So I had some trouble in extricating the dog from under the stones. But there was nobody there: they had all gone away. And if you have a heap of stones in the street – there were no cars in those days, only camels and donkeys and people on foot – so a heap of stones meant nothing to the people because they went on the side of the heap. It doesn't disturb anybody.

Well, anyway, I went there and extricated the dog and it was full of blood and broken up. It was like a rag; all the bones and ... A dog! They had stoned the dog.

And I brought it home in my arms and I came to my father – he already came out and met me in the garden.

And he says to me: "Ehud!"

I said: "Yes, daddy?"

He said: "So? What will be now?"

I said: "I'll get another dog and I will have him bite the life out of them! They'll pay – repay – for the dog."

He says: "This is a good idea. But what will you do now with the dog?"

I said to him: "I think I ought to inform the *havra qaddisha*." (The *havra qaddisha* is the undertaker, the company that digs the graves and puts the people in the graves on the Mount of Olives.) So I said – there was no telephone in those days –: "I'll go and see the *havra qaddisha*; they should bury the dog."

"Oh", he said to me, "my son; there wasn't a *havra qaddisha* (a burial society, a Jewish burial society) that will bury a dog. And he can't be buried in the cemetery of the holy Jews on the Mount of Olives."

(This is the only place: the Jews were buried on the Mount of Olives, the Arabs on the Mount Moraya, Moria, and the Christians on Mount Sion. Three different burial places.)

He said: "No, this is not possible, this can't be done."

So I said: "What shall I do?"

He said: "I think you should do what I had to do when your eldest sister died and they refused to bury her on the Mount of Olives."

When my eldest sister of the first wife, a girl, died – a little girl – they refused to bury her on the Mount of Olives because she was a heretic's child. And also, she was brought up in Hebrew so she desecrated the language in her lifetime. So they wouldn't bury her. So he told me that he had begun to bury her in our garden. And he showed me: "Over there I opened the earth and I was going to bury her myself, in my garden. Later came the people and

the police and they told me, the police told me 'you can't bury a dead child in your own garden; it has to go through the proper channels and be inscribed and so on'. So they took her and buried her outside the cemetery. They had to, the Turkish police."

So he told me this, and then I said: "You know what, daddy? We will bury the dog – nobody will care about it – we will bury the dog in the garden. Maybe here. I'll get a spade and I will bury the dog here."

He said: "Yes, my child, I think it's right." And he said: "What will you do after you buried the dog?"

I said: "Well, I think I should put a slab of stone and inscribe the name of the dog. And the date and the day."

He said: "Yes, this is a good idea. Maybe it should go in history: later will be found the grave of the first Hebrew dog." And he said: "What will you write on the slab? You have to inscribe, you know."

I said: "I think I will write on it 'Here lies in peace ...' (you know, it is said in Hebrew also), 'Here lies in peace the first Hebrew dog: Mahir.'" (the name).

"That's all you want to put?"

I said: "No. I think I will put...I will put what happened to that dog."

He said: "All right. Write it."

And I wrote, after the name Mahir I wrote, altogether I wrote "Here lies in peace the first Hebrew dog, MAHIR, murdered – not 'killed' or 'died' – *murdered* by its Jewish brethren". Brethren of the dog ...! To me, he was my brother. He was a Hebrew dog, and I put like this: "... murdered by his brethren, the Jewish children of the city, of the holy city of Jerusalem."

Notes

1 Although the dog is a bitch, this is the only fem. sing. imperative; all the other commands are masc. sing.

2 The chronology is rather confused; Ehud Ben-Yehuda was in fact born in 1898.

Utbrytningar ur ett kontrastivt perspektiv

1. Inledning

OM MAN JÄMFÖR besläktade språk såsom de germanska språken svenska och tyska är det lätt att konstatera att de visar en rad gemensamheter. Inte minst på det lexikaliska planet kan man fastslå en stor likhet mellan majoriteten av ordens respektive ordstammar. Även vad det gäller svenskans och tyskans syntax (meningsbyggnad) kan många likheter påvisas (jfr t.ex. Vikner 1995, Platzack 1998 o.m.a.). Men det är också lätt att inse att det finns uppenbara skillnader. När det gäller ordformerna kan man konstatera att språken utvecklats på olika sätt och att de genomgått en rad språkspecifika förändringar. Detsamma gäller för syntaxen vilket kan exemplifieras genom det finita verbets olika placering i svenska och tyska bisatser.

I denna uppsats avser jag framställa några grundläggande skillnader mellan svenskan och tyskan med hänseende till en speciell konstruktionstyp som kallas ”utbrytning”. Det karaktäristiska med denna konstruktion – som finns i alla germanska och även en del andra språk – är att en enkel sats blir tude-
lad, dvs. uppdelad i två delsatser,¹ varvid ett element placeras i första delen och resten av satsen i den andra delen. Ett exempel på en svensk resp. tysk utbrytningskonstruktion ges i (1), jfr:

(1)	Enkel sats	Utbrytning
a.	Peter är sjuk.	vs. Det är Peter som är sjuk.
b.	Peter ist krank. Peter är sjuk	vs. Es ist Peter, der krank ist. det är Peter som sjuk är

Det verkar som ett element (*Peter*) har placerats i en speciell position i förhållande till resten av satsen, dvs. Peter har ”brutits ut” ur den ursprungliga enkla satsen. Frågan om varför man använder sig av en utbrytning i stället

för en enkel sats besvaras vanligen med att man vill "fokusera", dvs. framhäva det utbrutna ledet på ett speciellt sätt. I exempel (1) kan man argumentera för att *Peter* står i satsens fokus, dvs. talaren tillmäter *Peter* satsens huvudtyngd (jfr Akmajian 1970, Jackendoff 1972, É. Kiss 1998 o.m.a.). Därför får detta ledet vanligen en speciell accent (*Det är PETER som är sjuk*).

Fastän utbrytningskonstruktioner verkar snarlika i många språk finns det några språkspecifikt relevanta egenskaper. I denna uppsats kommer jag att ta upp några av de viktigaste skillnaderna mellan svenskan och tyskan. Först ska jag dock börja med att beskriva utbrytningens formella uppbyggnad (avsnitt 2) och dess särskilda betydelse (avsnitt 3). Sedermera ska jag jämföra svenska utbrytningar med deras tyska motsvarigheter i olika hänseenden såsom deras morfologi och syntax (avsnitt 4). Slutligen sammanfattas iakttagelserna i avsnitt 5.

2. Utbrytningens form

Utbrytningar förefaller följa ett mer eller mindre strikt syntaktiskt mönster. Det är inte svårt att kunna urskilja fyra viktiga beståndsdelar. Dessa är de följande:

(2)	det/es	kopula	utbrutet element	bisats		
a.	Det	är	Peter	som är sjuk.		
b.	Es	ist	Peter	der	krank	ist.
	det	är	Peter	som	sjuk	är

Utbrytningar inleds alltid av ett *det*-element (i tyskan *es*). Detta element åtföljs av en form av verbet *vara* (resp. *sein*) som i denna funktion brukar kallas för "kopula" i den lingvistiska litteraturen. I anslutning till kopulan står en konstituent som jag i det fortsatta kommer att kalla det "utbrutna elementet" (*Peter* i 2). Konstruktionen kompletteras av en relativsats, dvs. en bisats som i svenskan kan (men inte alltid måste) inledas med *som*. I tyskan utsetts vanligen ett speciellt så kallat relativpronomen av formen *der*, *die*, *das*, etc.

Det utbrutna elementet skulle i en motsvarande enkel mening ta över en speciell syntaktisk funktion. I (2) är denna funktion subjektets (jfr *Peter är sjuk*). Förutom subjektets roll skulle det utbrutna ledet kunna ta andra funktioner, t.ex. vara ett objekt (3) eller ett adverbial (4), jfr:

(3) Objekt:

- a. Det är Peter (som) jag ser.
- b. Es ist Peter, den ich sehe.
det är Peter som jag ser

(4) Adverbial:

- a. Det är i Lund (som) han bor.
- b. Es ist in Lund, wo er wohnt.
det är i Lund där han bor

Jag ska återkomma till de olika funktioner som det utbrutna ledet kan anta i svenskan resp. tyskan i avsnitt 4.

3. Utbrytningens betydelse

Fastän utbrytningar och enkla satsverkar vara rätt lika till sin betydelse, finns det några speciella nyanser man kan skönja hos utbrytningar. Jag begränsar diskussionen till svenska exempel eftersom det inte finns några grundläggande skillnader mellan svenskan och tyskan när det gäller utbrytningens betydelse.

När man försöker parafraasera en utbrytningskonstruktion verkar det som om man måste ta två steg. För att demonstrera dessa steg låt oss återvända till exempel (1a) där talaren påstår att en person som heter *Peter* är sjuk, jfr:

- (1) a. Det är Peter som är sjuk.

För det första kan man konstatera att talaren implicit utgår ifrån att det finns en person som är sjuk. Genom att välja utbrytningskonstruktionen (1a) förutsätter talaren alltså existensen av en specifik sjuk person. I lingvistiska termer talar man härvidlag om en s.k. ”existentiell presupposition”. Ett intressant kännetecken på en sådan presupposition är att den är konstant under negation. Negeterar man exempelvis sats (1a) så består presuppositionen fortfarande, jfr:

4. Svenska och tyska utbrytningar

Som vi såg i de föregående avsnitten är en utbrytning en konstruktion med en speciell uppbyggnad och en speciell betydelse. Fastän denna konstruktionstyp är vida spridd i de germanska och även i de romanska språken (jfr Grewendorf & Poletto 1991, Svenonius 1998 m.fl.) har varje språk sina egna ”utbrytningsregler”. Här ska jag demonstrera att konstruktionstypen har delvis olika utformningar i svenskan och tyskan.

De språkliga skillnaderna mellan utbrytningar i svenskan och tyskan kan vara av olika slag (se även Huber i.t.): Dels har vi en rad så kallade *morfologiska* skillnader. Det handlar då om skillnader med hänseende till vilka slags morfologiska kategorier (t.ex. nominalfraser, verb, adjektiv etc.) som är möjliga att bryta ut i de respektive språken. Dessutom finns det *morfosyntaktiska* skillnader. Därmed menas bl.a. vilket kasus ett utbrutet nominalt element kan eller måste ha. Det finns även rent *syntaktiska* skillnader vilket betyder att det finns olikheter i ordföljden inom utbrytningar. Olika utformningar kan även råda med hänseende till *intonationen* och *prosodin*, dvs. satsmelodin och betoningsförhållanden. Slutligen finns det *pragmatiska* och *informationsstrukturella* skillnader vilket innebär att utbrytningar används i olika kontexter i de respektive språken. I detta avsnitt kommer jag att begränsa mig till några viktiga morfologiska, morfosyntaktiska och syntaktiska skillnader mellan svenskan och tyskan.

4.1. Morfologiska skillnader

Det är ett välkänt faktum att skandinaviska språk såsom svenskan använder sig rätt flitigt av utbrytningar (jfr Svenonius 1998, Johansson 2002). Dessutom är det möjligt att bryta ut nästan alla slags morfologiska kategorier.

I svenskan är det exempelvis inte bara möjligt att bryta ut nominalfraser som i exempel (1). Även prepositionsfraser, adverb och till och med vissa adjektiv, verbfraser och (bi)satser kan fungera som det utbrutna elementet, jfr:

(8) Nominalfraser:

- a. Det är Peter som kommer.
- b. Det är Peter (som) jag har träffat.

(9) Prepositionsfraser:

- a. Det var för tre år sedan (som) jag träffade Peter.
- b. Det är i Lund (som) vi kommer att återförenas.

(10) Adverb:

- a. Det var **igår** (som) det inträffade.
 b. Det var **därför** (som) hon kom för sent.

(11) Adjektiv:

- a. Det är **giriga** (som) de är.
 b. Det var **olycklig** (som) Peter lämnade sitt hemland.

(12) Verbfraser:

- a. Det är **löper** (som) han gör.
 b. ?Det är **sovit** (som) han har.

(13) Satser:

- a. Det är **att han är så lat** som gör mig så upprörd.
 b. Det måste ha varit **när han var på festen** (som) han tappade nyckeln.

Observera att man i svenskan alltid kan inleda bisatsen med *som*. I vissa fall är *som* obligatoriskt, t.ex. när det utbrutna ledet motsvarar subjektet i en motsvarande enkel sats (jfr 8a, 13a). Annars kan *som* vanligen utelämnas.

Tyskan har ingen motsvarighet till svenskans *som*. I tyska utbrytningar måste en annan form av bisatsinledare realiseras. Efter nominalfraser är det i vanliga fall ett relativpronomen (*der, die, das* etc.) som böjs för kasus beroende på vilken funktion det utbrutna ledet skulle erhålla i en motsvarande enkel sats. I subjektssfallet skulle det vara nominativ, när det gäller ett direkt objekt, akkusativ etc.

I tyskan förekommer även i viss utsträckning utbrutna prepositionsfraser. Här kan bisatsen inte inledas med ett *d*-inlett relativpronomen. Istället måste man välja bland andra relativa bisatsinledare som bara finns i begränsad utsträckning. Problemet att man i tyskan inte alltid kan hitta en korrekt bisatsinledare gäller även för alla andra morfologiska kategorier såsom verb eller adjektiv, jfr översättningarna till exemplen (8–13):

(14) Nominalfraser:

a.	Es	ist	Peter ,	<u>der</u>				kommt.
	det	är	Peter	som _{nominativ}				kommer
b.	Es	ist	Peter ,	<u>den</u>		ich	getroffen	habe.
	det	är	Peter	som _{akkusativ}		jag	träffat	har

(15) Prepositionsfraser:

- a. Es war **vor** **drei** **Jahren**, ??als?/??dass ich Peter traf.
 det var för-sedan tre år när/att jag Peter mötte
- b. (2)Es ist **in** **Lund**, wo wir uns wiedertreffen werden.
 det är i Lund där vi oss återföreña ska

(16) Adverb:

- a. Es war **gestern**, ??als?/??dass es geschah.
 det var igår när/att det hände
- b. Es war **deswegen**, ??dass sie zu spät kam.
 det var därför att hon för sent kom

(17) Adjektiv:

- a. ?? Es ist **gierig**, was/wie sie sind.
 det är giriga vad/hur de är
- b. Es war **unglücklich**, wie Peter seine Heimat verließ
 det var olycklig hur Peter sitt hemland lämnade

(18) Verbfraser:

- a. ?? Es ist **laufen** was er tut.
 det är löper vad han gör
- b. * Es ist **geschlafen** was er hat.
 det är sovit (som) han har

(19) Satser:

- a. ? Es ist **dass** er so **faul** ist, was mich nervt.
 det är att han så lat är vad mig upprör
- b. ?? Es muss **als** er **auf** dem **Fest** war gewesen sein,
 det måste när han på festen var varit vara
als/dass er den Schlüssel verlor.
 när/att han nyckeln tappade

Som man ser måste tyskan använda en rad olika bisatsinledare om det överhuvudtaget är möjligt att formulera en utbrytning (*wo, als, dass, wie, was*). Jag antar att det är avsaknaden av en lika universell subjunktion motsvarande svenskans *som* som gör det svårt att realisera en bruten konstruktion såvida det inte handlar om en utbruten monialfras.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att svenskan tack vare sin universala bisatsinledare *som* kan bryta ut i princip varje morfologisk kategori medan tyskans utbrytningar begränsas till nominalfraser och vissa prepositionsfraser.

4.2. Morfosyntaktiska skillnader

En av de centrala skillnaderna mellan utbrytningarna i svenskan och tyskan består i kasusförhållandena vid nominala utbrutna element. I motsats till tyskan, där det utbrutna elementet alltid står i nominativ, kan det utbrutna ledet i svenskan anta det kasus som det skulle ha i den enkla satsen, jfr:

- (20) a. Det är **han** som kommer.
 b. Det är **honom** (som) jag ser.
- (21) a. **Er** ist es, der kommt.
 han_{nominativ} är det som kommer
 b. **Er** ist es, den ich sehe.
 han_{nominativ} är det som jag ser

Dessa kasusrestriktioner är rätt strikta. I standardsvenskan är det exempelvis inte möjligt att använda sig av en nominativform i det svenska exemplet (20b) (**det är han jag ser*). På samma sätt är det omöjligt att välja en akkusativform i det tyska exemplet (21b) (**ihn ist es, den sie sieht*).

Det faktum att man i svenskan alltid använder den kasusform som det utbrutna elementet får i en motsvarande enkel sats beskrivs inom den lingvistiska litteraturen ofta som "konnektivitetseffekt", dvs. man betraktar det utbrutna ledet så starkt sammanvävt med bisatsen att den antar en morfologisk form som liknar den formen som luckan i bisatsen skulle kräva. "Konnektivitetseffekterna" som de i (20) har även lett till syntaktiska analyser där man härleder brutna satser ur enkla (jfr É. Kiss 1998, Meinunger 1998, Svenonius 1998 o.m.a.).

En annan morfosyntaktisk skillnad som är relaterad till kasusförhållandena i svenska resp. tyska utbrytningar beträffar s.k. "lexikaliska anaforer". Därmed menas element som de reflexiva resp. reciproka pronomen *sig* (*själv*) och *varandra* (resp. *sich* und *einander*). Sådana anaforer kan brytas ut i svenskan, men inte i tyskan, jfr:

- (22) a. Det är **sig själv** (som) han gillar bäst.
 b. Det är (bara) **varandra** (som) de gillar.
- (23) a. * Es ist **sich selbst**, den er mag.
 det är sig själv som han gillar
 b. * Es ist (nur) **einander**, die sie mögen.
 det är bara varandra som de gillar

Orsaken till att reflexiva och reciproka personliga pronomen inte kan brytas ut i tyskan är att dessa anses stå i objektskasus i båda språken. Eftersom det utbrutna elementet i tyskan alltid måste stå i nominativ, dvs. subjektskasus, är det omöjligt att bryta ut dem.

Den relevanta morfosyntaktiska skillnaden mellan svenskan och tyskan består alltså i att svenskan kan beskrivas som ett "konnektivt" språk vad gäller dess utbrytningar. Här får det utbrutna elementet alltid det kasus det skulle få i en enkel mening. I tyskan däremot måste detta led alltid stå i nominativ.

4.3. Syntaktiska skillnader

En viktig morfosyntaktisk skillnad mellan tyskan och svenskan påpekades i exemplen (20) och (21) ovan. Den uppmärksamme läsaren har säkerligen lagt märke till att det finns en olikhet utöver kasusskillnaderna. I motsats till svenskans ordföljd *det – kopula – utbrutet led – bisats* står det utbrutna leDET *er* först i tyskan. Observera att en sådan "inverterad" ordföljd också är möjlig i svenskan, jfr:

- (24) a. Normal ordföljd: Det är **han** som kommer.
 b. "Inverterad" ordföljd: **Han** är det som kommer.

I tyskan är det för det mesta också möjligt att *es* och det utbrutna leDET byter plats, jfr:

- (25) a. Es ist **Peter**, der kommt.
 det är Peter som kommer
 b. **Peter** ist es, der kommt.
 Peter är det som kommer.

När det gäller utbrutna personliga pronomen som *er* i (21) måste detta element dock stå i satsens spets, dvs. det kan inte stå efter kopulan, jfr:

- (26) a. Er ist es, der kommt.
 han är det som kommer
 b. * Es ist **er**, der kommt.
 det är han som kommer

I svenskan däremot kan även i fallet med utbrutna personliga pronomen båda ordföljderna förekomma, jfr ex. (24).

Varför tyskans personliga pronomen alltid måste stå först i utbrytningar är inte riktigt klarlagt ännu. Möjligen har det att göra med speciella semantiska och/eller fonologiska egenskaper hos tyska (personliga) pronomen. Observera att även tyska demonstrativpronomen tenderar att stå först i utbrytningar, jfr:

(27)	a.	Das	ist	es,	was	ich	mag.
		detta	är	det	som	jag	gillar
	b.	?? es	ist	das,	was	ich	mag.
		det	är	detta	som	jag	gillar

5. Sammanfattning

I denna korta uppsats har jag försökt att demonstrera att så nära besläktade språk som svenskan och tyskan visar en rad viktiga skillnader i motsvarande konstruktionstyper. Jag valde att demonstrera dessa olikheter med hjälp av s.k. "utbrytningskonstruktioner" som till sin syntaktiska struktur och sin betydelse verkar likartade i båda språken. Båda följer ett strikt syntaktiskt mönster (*det/les* – *kopula* – *utbrutet element* – *bisats*) och i båda kan vi konstatera en semantisk presupposition-specifikation-struktur. Likväl visar sig en rad formella skillnader: Svenskan kan bryta ut i princip alla morfologiska kategorier vilket kan förklaras med den universella bisatsinledaren *som*. I tyskan finns det ingen sådan bisatsinledare och därför fungerar utbrytningar bäst med nominala element. Dessutom kan svenskan betraktas som ett "konnektivt" språk vad gäller dess kasusutformning vid nominala utbrutna element, dvs. det utbrutna elementet får alltid det kasus som det skulle få i en motsvarande enkel mening. I tyskan däremot måste det utbrutna elementet alltid stå i subjektskasus, dvs. nominativ. Slutligen har svenskan alltid möjligheten att invertera *det* och det utbrutna elementet i första delsatsen medan det i tyskan inte är möjligt när det gäller (personliga) pronomen. I detta fall måste det utbrutna elementet stå först.

Jag antydde kort att det även finns andra skillnader i samband mellan svenska och tyska utbrytningar, såsom intonatoriska och informationsstrukturella skillnader (se även Huber i.t.). Svenska och tyska utbrytningar är alltså långt ifrån identiska konstruktioner. Vid närmare betraktelse kan man konstatera att det trots en snarlik ytstruktur finns många olikheter.

Noter

- 1 På engelska heter denna konstruktionstyp "cleft constructions", på tyska "Satzspaltungen".
 2 I ärlighetens namn måste dock tilläggas att detta är en något förenklad sanning. Med hjälp av vissa fokuserings- och intonationsstrategier kan man framkalla liknande läsarter även i enkla satser. Jag ska dock inte gå djupare in i detta problem (se dock Huber i.t.).

Bibliografi

- Akmajian, A. 1970. "On deriving cleft sentences from pseudo-cleft sentences". *Linguistic Inquiry* 1, s. 149–168.
- Delin, J. 1992. "Aspects of cleft constructions in discourse". Arbeitspapier Nr 19 des Sonderforschungsbereichs 340. Stuttgart/Tübingen.
- Gundel, J. 2001. "Information structure and the use of cleft sentences in English and Norwegian". *SPRIK report* 12. University of Oslo.
- Grewendorf, G. & Poletto, C. 1991. "Die Cleft-Konstruktion im Deutschen, Englischen und Italienischen". I: *Strukturen und Merkmale syntaktischer Kategorien*, utg. av Fanselow, G. & Felix, S., s. 174–216. Tübingen.
- Huber, S. (i.t.). *Es-Clefts und det-Clefts. Zur Syntax, Semantik und Informationsstruktur von Spaltsätzen im Deutschen und Schwedischen*. Doktorsavh. Lund.
- Jackendoff, R. 1972. *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Johansson, M. 2002. *Clefts in English and Swedish. A contrastive study of IT-Clefts and WH-Clefts in original texts and translations*. Doktorsavh. Lund.
- É. Kiss, K. 1998. "Identificational focus vs. information focus". *Language* 74, s. 245–73.
- Meinunger, A. 1998. "A monoclausal approach to cleft and pseudo-cleft sentences". I: *ZAS Papers in Linguistics* 10, s. 89–105.
- Platzack, C. 1998a. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Studentlitteratur. Lund.
- Svenonius, P. 1998. "Clefts in Scandinavian. An investigation". I: *ZAS Papers in Linguistics* 10, s. 163–190.
- Vikner, S. 1995. *Verb Movement and expletive subjects in the Germanic languages*. Oxford.

Antonio Lima-de-Faria

The Dimensions of a XVI Century Dovecot in a Portuguese Monastery

Introduction

ROMAN DOVECOTS WERE called *columbarium*. They were of two types: (1) small and fixed in gables (*columina*) and (2) very large towerlike structures (*turres*) with nesting-niches in rows, perches and running water (*DeLaine* 1999).

During the Middle Ages similar towers were built in monasteries and in large estates as depicted by the Limburg Brothers in a painting from circa 1416 (*Hagen and Hagen* 1995). From Roman times, and extending into the XVII century, dovecots of large dimensions, containing hundreds of birds, were built and maintained as additional sources of food. Poor harvests caused recurrent lack of food. Bad weather, the collective death of workers due to plagues (such as the "black death") and other diseases, were a source of serious famine until the last century (*Trager* 1997).

Pigeons had the advantage of regularly collecting their food in fields located far away from the monasteries being mainly (or to a large degree) self-sufficient. This represented an advantage over hens which needed to be fed by using the same type of food consumed by humans. Moreover pigeons reproduced rapidly which led to the establishment of a large population in a relatively small space and under controlled conditions.

A large dovecot, in the form of an independent building, dating from the XVI century, is extant on the grounds of the monastery of São Jeronimo, near the city of Coimbra, Portugal.

The monastery

According to the information supplied by Mr Victor Sá, who is the curator of the estate, the monastery started to be built in 1451 at the locality called São Marcos. The present church was built in 1454. The high altar and the

FIG. 1 *The church of the monastery of São Jerónimo with the tower and the façade added in the XVIII century.*

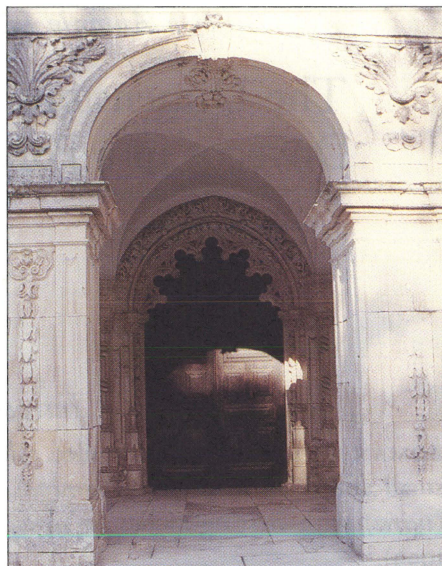

FIG. 2 *The main entrance of the church of the monastery showing the original architecture of the Manueline Style from the XV and XVI centuries.*

FIG. 3 *The dovecot from the XVI century is an independent circular building built about 70 meters from the cloister. The door faces south west and the large window faces south. The height of the dovecot is 7.70 meters and its external diameter 7.76 meters.*

FIG. 4 *The dovecot photographed from the opposite side showing the four ramparts built to preserve its structure. The small window facing east is seen at the top.*

apse were completed in the following century, about 1522, being the work of the artist Nicolas Chantrene. One of the tombs inside the church is dated 1559 and is the work of the French sculptor Jean de Rouen. The present façade of the church is a later addition from the XVIII century, having at the top the coat of arms of the bishop of the Order of St. Jerónimo.

The dates are in agreement with the style of the church. The Manueline Style (called after King Manuel I) was the prevalent architectural form during the transition between the Gothic and the Renaissance and spread all over Portugal during the period 1450–1550. This architecture contains elements influenced by the Portuguese maritime discoveries that extended from Africa to Japan. The façade is partly baroque and partly classical.

The church has been conserved in its original form, but most of the monastery was in ruins in the beginning of the twentieth century. Only a part of its cloister is preserved, the rest was rebuilt into a palace in 1952, which at present belongs to the University of Coimbra. The palace is used for receiving visiting scientists and to hold receptions during congresses.

The grounds, that were part of the old monastery, are large enough to hold, at present, a red deer herd of 24 animals, 400 pheasants, 8 peacocks and other domestic animals, which are served during the palace receptions.

The XVI century dovecot

It is on these grounds that an independent building, with a circular shape, was built in the XVI century as a large dovecot. The locality is called Saõ Marcos, belonging to the village of San Silvestre, 20 kilometers from the city of Coimbra.

The dovecot has the outer appearance of a wind-mill but not so high. It has a small door and two windows (a large and a small one). To avoid that the dovecot would collapse four strong ramparts were built on the eastern side to secure the outer walls. The dimensions of the structure are as follows. The height of the walls is 5.78 meters on the west side and 6.68 meters on the east side, the height at the top of the roof being 7.70 meters. The external diameter of the dovecot is 7.76 meters. The thickness of the walls is 66 cm. The external perimeter (with the ramparts) is 24.38 meters. The door is situated 40 cm above the ground and is 62 x 113 cm. The large window is located 3.23 meters above the soil and is 77 x 115 cm. The small window is 20 x 40 cm on the exterior and 65 x 65 cm on the interior which gives it the shape of the hollow of a truncated pyramid. This window is located 3.95 meters above the ground.

The location of the door is south-west, the large window faces south and the small one is directed to the east.

As one enters the narrow door there are four steps that lead to the earth floor which is 71 cm below the entrance. The door has a special shape. It is built of wood. It has hinges, but these are built of the same wood forming extensions on the top and the bottom which penetrate the stone frame.

The whole interior is built using the stone from the village of Ança which is a soft limestone. It has been used for centuries in the construction of churches in the area of Coimbra, and is especially suitable for statuary. This stone permitted to carve easily the nesting niches. The circular walls are covered by a mosaic built by hundreds of nests.

There is a central cylinder, in the form of a large column, which supports the conic roof made of wood and tiles. This cylinder has a base with a diameter of 2.05 meters and becomes conic towards the top. The lower part has no nests until one meter from the soil. From there to about 1 meter from the roof there are carved on the cylinder 9 rows of 13 nests each making a total of 117 nests. They are hollow cavities 22 x 26 cm at the entrance and having a depth of 30 cm. The bottom is 18 x 20 cm giving them a slightly pyramidal form. The smaller size of the bottom is a necessity to accommodate for the smaller space at the center of the cylindrical column. These nests have no alighting place.

The nests on the walls are different. They have an alighting platform that protrudes 8 to 11 cm from the nest. Their entrance is 20 x 20 cm and they have a depth of 28 to 30 cm. The bottom is of the same dimensions as the entrance (may be 1 or 2 centimeters less). Due to a certain deterioration of the soft limestone the exact dimensions are difficult to determine at the centimeter level. The lower and upper part of the walls are free of nests as is the case of the central pillar. The space above 1 meter from the soil is completely covered by a mosaic of hundreds of nesting-niches that cover the walls completely except in the areas occupied by the door and the large and small windows. The highest number of nests on the vertical rows is 12 and the total number of nests on the interior walls is 755.

Thus the total number of nests in the whole dovecot (central pillar + walls) is 872. This means that if one considers that each couple of pigeons, which occupied a nest, had a progeny of two birds, the total bird population of the dovecot could exceed 3.350 animals, when fully occupied.

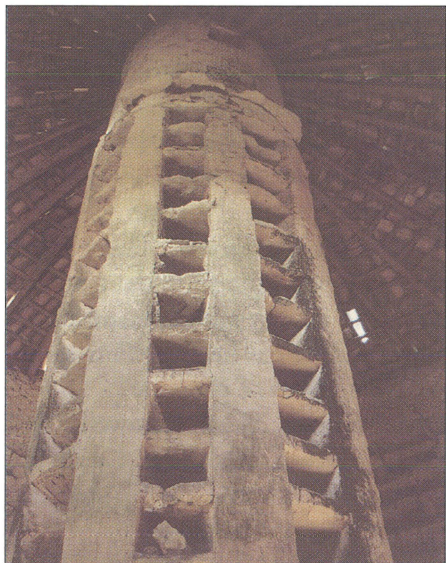

FIG. 5 The central column that supports the conic roof which is built of wood and tiles. Nine rows of nesting-niches were carved into it, each having 13 nests (the lower one is out of the picture).

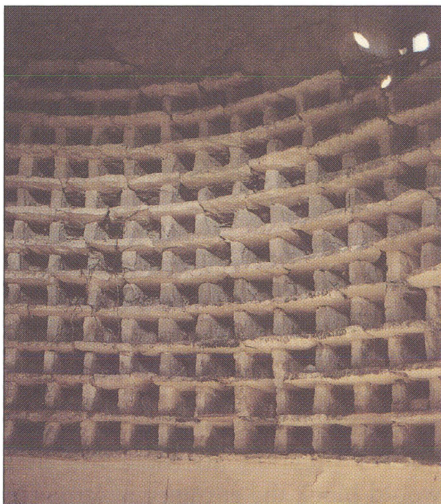

FIG. 6 The interior walls of the dovecot are covered by a mosaic of nests that start 1 meter above the earth floor and finish at the location of the windows. The entrance is 20 by 20 cm and the depth of the nest is 28 to 30 cm. There is an alighting platform on each nest which is 8 to 11 cm.

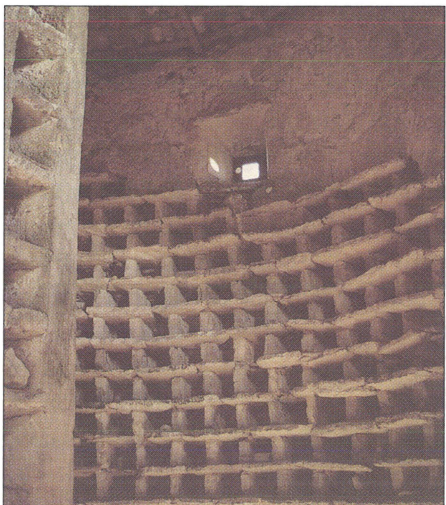

FIG. 7 Another section of the nest mosaic. All nests are built of limestone. The hollow pyramidal shape of the small window as well as its small exterior entrance of 20 by 40 cm are better seen in this figure.

FIG. 8 The interior view of the large window and of the narrow door, showing another set of nesting-niches. The total number of nests is 872.

Discussion

The large and small windows had different functions. The large one faces south and it was used to release rapidly the large number of birds. The south direction is a feature of importance, since it is at present well known that pigeons orient by the sun (*Schöne* 1981). The lower part of this window which has a depth of 66 cm, is not a horizontal platform but is a ramp which allows an easier landing of the birds as they entered the dovecot. The window panelling seems to have been in the shape of a guillotine since the stone on the sides of the window has a shape that would allow a sliding board to occupy different positions closing the window at different heights. This would allow for the release or entrance of a variable number of pigeons.

The small window faces the opposite side, the east. This had as well a well defined function. Its small size allowed the pigeons to enter the nest but would block the entrance of large birds of prey, such as the kite (*Milvus milvus*) which is quite common still today in the area of Coimbra.

The small size of the door is not either accidental. It permitted to enter the dovecot without the birds escaping.

Large dovecots existed in the city of Coimbra already in the XII century. A document from 1177 describes the selling of a dovecot, so large, that it had a common wall with the residence of the bishop D. Pedro (*Sampaio* 1992).

But the building tradition ought to go back to Roman times. In Rome dovecots assumed the form of "very large towerlike structures (*turres*)" (*DeLaine* 1999). They were a common feature of the countryside and are still common today in Italy. Portugal was occupied by the Romans for over 400 years and Coimbra was one of the leading cities during the Roman period, as attested by the remainings of buildings, mosaics, statues and many artefacts found in the city and which are part of the Coimbra National Museum.

Dovecots of appreciable dimensions, but smaller than the present one and of a different shape and structure, are found throughout Portugal. These occur mainly in the area of Trás-os-Montes but no detailed description of their dimensions, building material, structural features or nest number seems to be available (*Oliveira and Galhano* 1975). Also missing is a description of their exact location, since they tend to disappear due to industrial expansion.

Portugal, like France, expelled the Jesuits in 1759 and in 1834 all ecclesiastic orders were abolished. As a consequence monasteries were closed (*Kaplan* 1998). Many of them were transformed into hospitals, schools, military barracks, police offices, and agricultural estates. Due to economic difficulties in maintenance, by the end of the XIX century, some monasteries became in ruins. This was the case of São Jerónimo at São Marcos. It is thus to be sus-

pected that the dovecot had been in use for about 300 years. The presence of four strong reinforcing structures, to avoid the walls from collapsing, which are still intact, is evidence of the importance that the dovecot had for the economy of the monastery.

A close inspection of the interior shows no sign of the dovecot being damaged. It looks as the pigeons had just been there, except for the absence of droppings, since it is kept completely clean.

Roman pigeon towers had running water. No sign of such a system is evident, but adjacent to the entrance of the dovecot, there is a very large water tank that is used today as a simple swimming pool.

Acknowledgements

I would like to thank Mr Victor Sá, curator of the Monastery of Saõ Jerónimo, and the palace of Saõ Marcos, for the historical information. I am greatly indebted to Dr Rui Crisostomo, former President of the Municipality of the city of Cantanhede, for taking the photographs and making additional measurements. Thanks are also due to Doctor Margarida Lima de Faria, one of the sociologists at the Lisbon "Centro de Etnologia Ultramarina" for information on other Portuguese dovecots.

Bibliography

- DeLaine, J. 1999. "Columbarium". In: *The Oxford Classical Dictionary* (red. S. Hornblower and A. Spawforth), 3rd edition, s. 366–367.
- Hagen, R.-M. and Hagen, R. 1995. *What Great Paintings Say – Old Masters in Detail*. Taschen. 8–13.
- Kaplan, M. 1998. *The Portuguese – The Land and its People*. 2nd edition.
- Oliveira, E. V. and Galhano, F. 1975. "Pombais – Arquitectura". I: *A Arte Popular em Portugal*, vol. 1, s. 130–132.
- Sampaio, M. J. 1992. *Museu Nacional Machado Castro*. Publico Editor – Museus de Portugal V: 170–200.
- Schöne, H. 1981. Orientation. In: *The Oxford Companion to Animal Behaviour* (red. D. McFarland), s. 429–438.
- Trager, J. 1997. *The Food Chronology*. Henry Holt, New York.

Daniel Ormelius

'Part-whole-relationer' ur ett typologiskt perspektiv

DEN MODERNA SPRÅKVETENSKAPENS uppgifter och mål ser historiskt betraktat inte ut så som de gjorde i början eller i mitten av 1900-talet: Normalt utgjorde fonologiska, morfologiska, syntaktiska samt, i olika hög grad, även semantiska och pragmatiska fenomen forskarnas undersökningsobjekt. Under de senare decennierna har emellertid tendensen förstärkts allt mer att parallellt med en fördjupning av kunskaperna på dessa områden också intressera sig för hur dessa, inherent språkliga moduler skulle kunna integreras i en holistisk modell som även omfattar allmänskognitiva moduler.

Min forskning som helhet sker i denna anda och mitt mål är att ytterligare belysa och problematisera relationen mellan vissa kognitiva strukturer som är av största betydelse för språket, å ena sidan, och, å andra sidan, de mekanismer som förekommer i samband med ovan nämnda språkliga moduler. Därvid eftersträvas en systematisk och konsistent behandling av de system som figurerar inom språket.

Min forskningsuppgift består av två delar: en empiriskt orienterad del och en teoretisk del som i sin tur skall appliceras på konstruktionstyperna. Vad beträffar det empiriska materialet bildar i första hand engelska, tyska och svenska komplexa substantiviska (i fortsättningen 'nominala') konstruktioner mitt undersökningsobjekt, ett undersökningsobjekt, vars beståndsdelar utgörs av (i) ett nominalt huvudord och (ii) en nominal bestämning (i fortsättningen 'attribut': *mannens_{attr} armar*). Det empiriska fenomen jag undersöker (se nedan) skall emellertid även undersökas ur ett perspektiv som baserar sig på en mycket bredare typologisk bas. T.ex. använder jag data från arabiska, baskiska, finska, franska, (modern) hebreiska, italienska, katalanska, kinesiska (mandarin), ryska, tjeckiska och ungerska för att på ett tydligare vis kunna ta ställning till de (arbets-)hypoteser jag ställer upp i arbetets inledande del. Denna uttryckligen typologiska infallsvinkel utgör grovt formulerat det ämne som skall diskuteras i denna kortare artikel.

Attribut betraktas normalt som element som närmare bestämmer andra element på något sätt. Förutom de nominala attribut som skall behandlas i

denna artikel finns det naturligtvis även andra typer som t.ex. adjektivattribut och attribuerande relativsatser. Med tanke på den enorma formella och betydelsemässiga komplexitet som dessa attributtyper tillsammans uppvisar (se exempel på detta nedan) tvingades jag att avgränsa problemområdet.

Med huvudord avses det ord som ges en närmare bestämning i form av attributet. Huvudordet utgör ett centralt begrepp, då argumentationen beträffande analysen av de olika attributkonstruktionerna delvis hänför sig till huvudordens egenskaper (men även delvis till attributens och slutligen även kontextens egenskaper). De nominala attributen kan formellt – sett ur ett kontrastivt men även inomspråkligt perspektiv – knytas på olika sätt till huvudordet, t.ex. med hjälp av kasus (se (8) nedan), prepositioner (se exempelvis *aus* i (1) nedan), sammansättningar (i fortsättningen 'komposita' – jämför svenskans *hustaket* i (4) nedan), och 'bredvidställning' (i fortsättningen 'juxtaposition' – se (2) nedan). Även innehållsmässigt föreligger en anmärkningsvärd mångfald, något som kan åskådliggöras med hjälp av följande tyska exempel. Attributkonstruktionerna uttrycker betydelsemässigt – 'semantiskt'/'konceptuellt' – olika relationer, även om uttrycken samtidigt har en gemensam nämnare:

- (1) ein Becher edlen Goldes/aus edlem Gold(e)
'en bägare av ädelt guld'
- (2) ein Kilo Mehl
'ett kilo (med) mjöl'
- (3) ein Tropfen des Wassers/vom Wasser
'en droppe av vattnet'
- (4) das Dach des Hauses/vom Haus
'hustaket'
- (5) ein Mitglied/Teil der Gruppe
'en medlem i gruppen'
- (6) die Höhe des Tisches
'bordets höjd'
- (7) der klügste seiner Brüder
'den klokaste av hans bröder'
- (8) die Mitte des Kreises
'ringens mitt'

Exempel som dessa utgör den empiriska kärnan i min forskning: det handlar om nominala attribut som tillsammans med huvudorden i någon mån uttrycker en semantisk/konceptuell 'del-helhet-relation' (i fortsättningen 'part-

whole'). Detta är också anledningen till varför jag inte mer än indirekt går in på andra – visserligen intressanta – nominala attributtyper (som t.ex. släktskapskonstruktioner (*der Bruder/Vater des Mannes* ('mannens broder/fader')), possessiva konstruktioner (*das Haus des Mannes* ('mannens hus')), attributkonstruktioner, vars nominala huvudord ordbildningsmässigt kommer från ett verb eller ett adjektiv (*die Behandlung des Patienten durch den Arzt; die Bescheidenheit des Mannes* ('läkarens behandling av patienten; mannens anspråkslöshet')): de befinner sig nämligen utanför det semantiskt/konceptuellt definierade området 'part-whole'.

Om man tar sig en titt på de mest iögonfallande egenskaperna hos ovanstående exempel samt skillnaderna mellan de olika konstruktionstyperna kan följande konstateras:

I exempel (1) (*ein Becher edlen Goldes/aus edlem Gold(e)*) handlar det om en 'part-whole-relation' på så vis att *edlen Goldes* betecknar (i fortsättningen 'denoterar') det material av vilket bägaren består, eller annorlunda formulerat: samtliga bägarens inre delar denoteras (och *Becher* syftar naturligtvis på ett konkret objekt). I (2) (*ein Kilo Mehl*) kan en liknande (dock inte identisk) relation iakttagas: precis som i (1) handlar det här beträffande konstituent nummer två inte om en avgränsad, redan identifierad storhet (i fortsättningen 'entitet'). En relevant skillnad utgör emellertid det faktum att den första konstituenten inte denoterar ett konkret objekt utan snarare är ett kvantifierande uttryck (*ein Kilo*), som kvantifierar den entitet eller de entiteter som nämns i den andra konstituenten. En liknade relation påträffas i (3) (*ein Tropfen des Wassers/vom Wasser*), där dock entiteten som kvantifieras (vattnet) är klart avgränsad och så att säga identifierad. Jämfört med konstruktionen i (1) påstås det med tanke på (2) och (3) ofta även att den första konstituenten denoterar 'delen' medan detta inte är fallet i (1).

I (4) (*das Dach des Hauses/vom Haus*) handlar det beträffande den första konstituenten (*das Dach*) ännu en gång om ett konkret objekt (som i (1)) – här denoterar emellertid denna första konstituent (på sätt och vis som i (2) och (3)) en del av den entitet (tillika 'whole') som nämns i konstituent nummer två (i motsats till (1)). Det som särpräglar (4) jämfört med övriga hittills behandlade konstruktionstyper är att det som denoteras av *das Dach* (alltså 'taket') utgör en komponent som ingår i den heterogena entitet som åsyftas med hjälp av *Haus*.

Exemplet i (5) (*ein Mitglied/Teil der Gruppe*), vidare, representerar en unik kategori framför allt med tanke på att den första konstituenten 'klipper ut' en del ur en entitet som internt är homogent strukturerad. Jämfört med (2) och (3) skiljer sig (5) naturligtvis på så sätt att här inte föreligger någon kvantifikation.

I (6) (*die Höhe des Tisches*) handlar det beträffande den första konstituenten varken om ett konkret objekt (jfr (1) och (4)) eller om ett uttryck som kvantifierar den entitet som nämns i konstituent nummer två (jfr (2) och (3)) och inte heller om en komponent (jfr (4) igen) eller om en entitet som framhävs ur den homogena entitet som nämns i den andra konstituenten (jfr (5)), utan snarare om en dimension, som (på sätt och vis 'inherent') hör till den entitet som denoteras av konstituent nummer två.

Den första konstituenten (*der klügste*) i (7) (*der klügste seiner Brüder*) liknar den första konstituenten i (5), på så vis att den 'klipper ut' en del ur en entitet som är internt homogent strukturerad (*der Brüder*). En viktig skillnad är dock att konstituent nummer ett (i (7)) denoterar en klart identifierad entitet, vilket inte verkar vara fallet i samband med *Mitglied* und *Teil*.

I (8) (*die Mitte des Kreises*), slutligen, denoteras av den första konstituenten något som inherent hör till den entitet som denoteras av konstituent nummer två, men som – jämfört med (6) – inte utgör en dimension och som – jämfört med (5) – inte är en 'riktig del'. *Mitte* denoterar inte en entitet utan snarare en 'punkt'.

Vad beträffar dagens språkvetenskapliga diskussion kring ovan presenterade, ytterst heterogena semantiska/konceptuella egenskaper kan fastställas att man ofta väljer antingen att överhuvudtaget inte visa på denna heterogenitet eller att – om heterogeniteten som sådan faktiskt observeras – avstå från problematiseringar, som i bästa fall hade kunnat beskriva och förklara de relevanta egenskaperna. Detta gäller både 'traditionell grammatik' och nyare, snarare teoretiskt orienterade arbeten. Ett dylikt tillvägagångssätt skulle kunna framstå som begripligt om undersökningarna ifråga genomfördes inom språk vars formella anknytningsverktyg beträffande nominalfrasens delar, sett ur ett semantiskt/konceptuellt perspektiv, var relativt 'tillåtande'. I italienskan, exempelvis, uttrycks samtliga ovan nämnda relationer med hjälp av prepositionen *di* ('av') (jämför även det generösa bruket av prepositionen *of* i engelskan) – varför då peka på (underliggande respektive 'dolda') skillnader när dessa inte reflekteras på ytan? Innan jag återkommer till denna fråga skall jag härnäst nämna den teoretiska ram inom vilken min undersökning genomförs.

Vad beträffar de aspekter som har med formen att göra sker den undersökning jag genomför inom ramen för den 'Generativa Grammatiken', den grammatiska teori som under de senaste fyrtio åren i stor utsträckning präglat den språkvetenskapliga forskningen. En av de bärande tankar som ligger till grund för hela den generativa modellen består i att människan har en medfödd språklig potential. Denna potential utgör en förutsättning för att man skall kunna förklara t.ex. barns språkinlärning. Denna potential vill

man definiera i form av ett mindre antal universella principer eller strukturer, som med tiden och vid konfrontationen med barnens omedelbara språkliga omgivning differentieras (eller 'parametriseras') språkspecifikt. Man försöker alltså beskriva och förklara språkliga fenomen med hjälp av generaliseringar i stället för mängder av fenomenspecifika regler som radikalt skulle försvåra språkinlärningsprocessen.

Även beträffande de semantiska/konceptuella aspekterna strävar man efter största möjliga allmängiltighet. Grundidén består i att de betydelsemässiga strukturer som ligger till grund för de språkliga uttrycken är (mer eller mindre) universella medan relationen mellan betydelse och form delvis bestäms språkspecifikt.

Vad gäller den fråga ovan som handlade om den eventuella nödvändigheten av en semantisk/konceptuell differentiering av de relevanta exempeltyperna kan den nu bättre besvaras. Förutsatt att (a) den semantik som ligger till grund för konstruktionerna betraktas som universell och (b) relationen mellan betydelse och form delvis parametriseras språkspecifikt, och (c) vissa språk gör en tydlig formell skillnad mellan de exempeltyper som angivits i (1)–(8), skulle en arbetshypotes kunna lyda som följer:

Relativt starka generaliseringar bör kunna formuleras och upprätthållas beträffande samtliga språk – även de språk som vid ett första ögonkast tycks vara generösa (som italienskan och engelskan, se ovan).

Härnäst vill jag således visa, med hjälp av kontrastiva data, att det finns ett antal språk som gör en tydlig formell skillnad mellan de relevanta exempeltyperna och därutöver språk som vid en manipulation av de ursprungliga strukturerna (se de engelska exemplena i (15) och (19) nedan) plötsligt blir betydligt mindre generösa än vad tycktes vara fallet beträffande originalstrukturerna. Även sådana, 'generösa', språk gör alltså en skillnad mellan de aktuella exempeltyperna, om än (möjligtvis) mindre uppenbar.

Låt oss därmed återvända till exempeltyperna i (1)–(8) för att ur ett typologiskt perspektiv undersöka huruvida de där tentativt angivna kategorigränserna kan tänkas vara relevanta. Vad beträffar den typ som representerades av (1) (*ein Becher edlen Goldes/laus edlem Gold(e)*) tycks den verkligen bilda en egen kategori i många språk med tanke på det sätt på vilket den realiseras. I parenteserna har jag mestadels angivit att och hur andra semantiska/konceptuella relationer blir ogrammatiska (*) i respektive språk om samma anknytningsvariant används som i (1):

(9)	ein Becher <i>aus</i> edlem Gold 'en bägare av ädelt guld'	(vs. * <i>ein Kilo aus dem Mehl</i> (ty.))
(10)	Der Becher <i>ist</i> edlen Goldes. 'Bägaren är av ädelt guld.'	(vs. * <i>Das kilo ist des Mehles</i> (ty.))
(11)	en bägare <i>av</i> ädelt guld	(vs. * <i>ett kilo av mjöl</i> (sv.))
(12)	pohár <i>ze</i> vzácného zlata 'en bägare av ädelt guld'	(vs. * <i>dva metry z provazu</i> (tjeck.))
(13)	yi ge _{CL} yong baogui huangjing zuo de _{MOD} beizi _H 'en bägare av ädelt guld' (vs. <i>liang gongjing</i> _{SEMCL} <i>kafei</i> _H (kin.))	
(14)	plastiko-z-ko botil bat 'en flaska av plast'	(vs. botil bat ur (bask.)) 'en flaska (med) vatten'

Dessa exempel visar tydligt hur materialangivelsen knyts på ett avvikande sätt till den entitet som specificeras jämfört med den specificerande entiteten i andra relationer: på tyska kan prepositionen *aus* användas och genitivattributkonstruktionen kan splittras upp av ett (kopula-)hjälpverb. Dessa två alternativ är inte möjliga i samband med andra relationer. På svenska, vidare, kan prepositionen *av* användas (omöjligt i samband med andra relationer) och på tjeckiska förhåller det sig på liknande vis med tanke på prepositionen *z(e)*. I kinesiskan använder man, om man vill ange material, en 'modifierstruktur', varvid *bägaren* utgör huvudordet, medan materialet skulle utgöra huvudordet i andra, här relevanta relationer (en 'klassifikationsstruktur' skulle då användas i stället). Vad beträffar baskiskan används morfemet *z* när man vill ange material, ett morfem som inte får lov att användas i kvantifierande strukturer. Intressant nog kan formella distinktioner observeras även i språk som engelskan, som först upplevs vara relativt 'tillåtande'. Att låta ett (kopula-)hjälpverb (se *are* nedan) stå mellan de två ursprungliga konstituenterna är möjligt endast i strukturer med materialangivelse, alltså inte t.ex. i kvantifierande strukturer:

(15)	These two houses <i>are of</i> gold. 'Dessa två hus är av guld.'	(vs. * <i>These two inches are of</i> (the) rope (eng.))
------	---	--

Hur ser det då ut beträffande de semantiska/konceptuella relationer som gömmer sig bakom exempeltyperna i (2) (*ein Kilo Mehl*) och (3) (*ein Tropfen des Wassers/vom Wasser*)? Man kan redan med hjälp av uttrycken i (2) och (3) notera att den förra exempeltypen omfattar en 'juxtaposition' (bredvidställ-

ning utan formellt realiserad sammanbindande länk), något som inte är möjligt i samband med (3). Men hur kan läget bäst beskrivas i andra språk?

Exempel (16), nedan, visar att svenskan förhåller sig ungefär så som tyskan: den grupp som representeras av konstruktionen i (2) omfattar juxta-positioner, medan (3) inte gör detta (här används istället prepositionen *av*, se nedan). Kinesiskan (se (17)) uppvisar ännu en gång en intressant förändring av frashierarkin: substansen i den grupp som representeras av exempel (2) uppträder som entydigt huvudord medan den i samband med (3) istället är en modifierator. Något liknande sker även i baskiskan (se (18)) varvid substansen således är huvudord i första uttrycket och modifierator i uttryck nummer två (kvantifieraren bildar i detta fall huvudord).

(16)	ett kilo mjöl	vs. ett kilo av mjölet (sv.)
(17)	liang gongjing _{SEMCL} kafei _H två kilo kaffe 'två kilo kaffe'	vs. zhe zhong kafei de _{MOD} liang gongjing _H (Chin.) denna typ kaffe två kilo 'två kilo av kaffet'
(18)	libra bat azukre (= kompositum) pund ett socker 'ett pund socker'	vs. zuhaitz-etatik hainbat (bask.) träd -PL.ablativ många 'många av träden'

Slutligen, vad beträffar engelskan (se (19)), kan intressant nog en manipulerad struktur ge oss en fingervisning om skillnader även i detta språk som ovan beskrivits som 'generöst'. I det exempel (på satsnivå) jag angivit nedan står den kvantifierade substansen framför det kvantifierande uttrycket istället för tvärtom, en framförställning som tycks vara möjlig endast i det fall då det rör sig om en klart avgränsad och identifierad entitet (*the flour* men inte *flour*):

(19)	Of the flour, I took two Kilos. 'Av mjölet tog jag två kilo.'	(vs. *Of flour, I took two kilos. (eng.))
------	--	---

Hur kan en tentativ tolkning av det vi just såg formuleras? Tills vidare antar jag att olika språk 'tar de olika semantiska/konceptuella underliggande relationerna på allvar' i olika hög grad, eller annorlunda formulerat: språken är mer eller mindre generösa med tanke på det formella förråd det nominala området i respektive språk rymmer. Den metod man nu börjat kunna urskilja används flitigt i min forskning även i övrigt, varvid den grundläggande idén består i att systematiska formella distinktioner (såväl inomspråkliga som

kontrastiva) generellt även tyder på underliggande semantiska/konceptuella distinktioner. Det tycks verkligen vara fallet att relationer som exempelvis materialangivelsen (se ovan), som uppträder mellan ett material respektive en substans och en entitet som består av detta material respektive denna substans, är universellt prominenta på så vis att den aktuella konfigurationen speglas språkligt, är språkligt synlig – i olika stor utsträckning i olika språk: vill vi i ett visst språk överhuvudtaget åstadkomma formella distinktioner på det nominala området, då bör vi sikta in oss på vissa tydliga grupperingar (t.ex. de grupper som ringades in ovan i (1)–(8)). Respektive omvänt: har vi i ett visst språk för avsikt att på det nominala området peka på grundläggande underliggande skillnader, gör då inte detta på ett sätt som inte överensstämmer med grupperingarna i (1)–(8)! De uttryck som hör till en och samma grupp tycks alltså på sätt och vis universellt ha en enhetlig semantik/konceptuell struktur – med tanke på (1) (*ein Becher edlen Goldes/aus edlem Gold(e)*) avsaknaden av kvantifikation tillsammans med närvaron av en 'består-av-relation', (2) (*ein Kilo Mehl*) kvantifikationen av en icke avgänsad och icke identifierad entitet, och (3) (*ein Tropfen des Wassers/vom Wasser*) kvantifikationen av en avgänsad och identifierad entitet. Det som däremot tycks vara av sådan art att det parametreras språkspecifikt är det sätt på vilket respektive språk reflekterar de underliggande semantiska/konceptuella distinktionerna.

Denna relation mellan, å ena sidan, universell semantik/konceptuell struktur och – delvis – språkspecifikt parametriserad realisering av denna semantik/konceptuella struktur, å andra sidan, utgör mina undersökningars kärna, dvs. relationen mellan universell betydelse och (delvis) språkspecifik form, samt de regelbundenheter som kan iakttagas i samband med gränssnittet mellan dessa moduler.

Bortsett från de problem det empiriska materialet i sig bidrar med, finns det ytterligare skäl till varför läget kan upplevas som relativt kaotiskt. Ett av de viktigare av dessa är den terminologiska (respektive innehållsliga) förvirring som råder i den språkvetenskapliga litteraturen: ingen som helst samstämmighet står att finna vad beträffar det som förväntas gömma sig bakom begreppet 'partitivitet' (och 'part-whole-relationer' e.d.). I vissa beskrivningar inbegrips helheter från vilka (med hjälp av måttsangivelser) vissa portioner denoteras (*ett kilo (av) kaffe(t)*), i andra omfattas även tredimensionella objekt som betydelsemässigt deriverade måttsangivelser (*en kopp (av) kaffe(t)*). I ytterligare andra avses även dimensioner (*bordets höjd*) och/eller geometriska funktioner beträffande entiteter (*ringens mitt*). Därutöver förekommer även exempel som omfattar en viss entitets komponenter (*bilens motor*) samt partitiv-kasus, t.ex. i samband med finskan osv. En undersökning av exempelty-

perna i (1)-(8) underlättas inte precis av denna terminologiska förvirring – ett av delmålen i samband med mitt forskningsprojekt är således att bringa ordning i denna oreda (jag avser naturligtvis inte att diskutera olika begrepp e.d. i sig utan snarare försöka bidra till en ökad förståelse för vad som verkligen, på ett grundläggande plan, sker på detta område).

Ytterligare en viktig forskningsambition är därför att detaljerat kunna kategorisera de relevanta konstruktionstyperna utan att därmed tvingas ge upp generaliseringsmöjligheterna. Den empiriska verkligheten skall helt enkelt kunna täckas med hjälp av ett teoretiskt koherent system.

Härnäst skall jag kort belysa hur ovan skisserade metod – det typologiska, starkt kontrastiva perspektivet – kan fungera som ett vägvisande komplement till teoretiskt orienterade, icke-kontrastiva resonemang. Detta skall göras mot bakgrund av det system som presenteras i Jackendoff (1991, *Parts and Boundaries. I: Cognition 41, 9-45.*), ett system som tar engelskan till utgångspunkt.

I Jackendoffs artikel, "Parts and Boundaries", undersöks exempeltyper som har en hel del gemensamt med de konstruktioner jag ovan angivit i (1)-(8), dock undersöker Jackendoff ett mindre antal typer. Med tanke på uttryck som *a house of wood, a stack of bricks, a flock of birds, a grain of rice*, och *a drop of water* föreslår Jackendoff följande två kategorier (se (RJ:1-3) och (RJ:4-5) nedan). Lagg märke till att Jackendoffs exempel speglar det jag ovan med tanke på engelskan kallade 'generositet': vad beträffar nominalfrasens formella anknytningsmedel används här endast ett (och samma) element (prepositionen *of*) för att täcka de relevanta relationerna!

KATEGORI 1		KATEGORI 2	
(RJ:1)	a house of wood	(RJ:4)	a grain of rice
(RJ:2)	a stack of bricks	(RJ:5)	a drop of water
(RJ:3)	a flock of birds		

TABELL I

Som jag nämnde inledningsvis i denna artikel så har såväl traditionell grammatik som modern, snarare forskningsorienterad litteratur haft problem med att teoretiskt och empiriskt analysera dylika konstruktionstyper. I många fall har man i kategoriseringsförslagen blandat kriterier från olika representationsnivåer (som t.ex. semantik och syntax), vilket lett till att en och samma konstruktion samtidigt kunnat tillhöra flera olika grupper, något som naturligtvis inte kan betraktas som tillfredsställande. I andra fall har man försökt

'förklara' distributiva skillnader med hjälp av teoriinterna stipulationer som i sin tur har tvingats fram p.g.a. att vissa typer av information (ofta semantisk/konceptuell) har saknats. Sett ur detta perspektiv framstår Jackendoffs system som lockande, eftersom det baseras på en modell som är strikt modular – där information från olika representationsnivåer inte blandas – och omfattar såväl syntax som semantik. Frågan är nu hur Jackendoff kommit fram till ovan angivna kategoriseringsförslag.

Jackendoffs system omfattar bl.a. så kallade 'funktion-argument-strukturer'. Inom ramen för dessa strukturer relateras semantiska/konceptuella entiteter eller 'argument' till varandra via en 'funktion' som i sig tillmätts vissa karaktäristiska egenskaper. Exempelvis antar Jackendoff att det finns en funktion PL(ural) som förenklat gör en (singulär) individ till en mängd individer, eller ett 'aggregat'. Utöver funktionernas egenskaper beskrivs även argumenten närmare med hjälp av binära särdrag. På så vis förutsätter Jackendoff att den entitet som funktionen PL skall förvandla från individ till aggregat måste vara utrustad med gränser – det kan alltså normalt sett röra sig om 'bok_{SINGULAR} ⇒ böcker_{PLURAL}', däremot inte om 'ris_{SINGULAR} ⇒ ris_{PLURAL}'.

De två särdrag som är relevanta i samband med part-whole-problematiken är:

- Boundedness (±b)
- Internal structure (±i)

Med '-b' avses inte nödvändigtvis att den aktuella entiteten är totalt obegränsad i tid och rum utan att "boundaries are not in view or not of concern". Likadant måste inte '-i' betyda att entiteten ifråga saknar intern struktur utan snarare att det inte föreligger någon "necessary entailment about internal structure". Jämför t.ex. *a pig* (-i) med *a committee* och även med *buses* nedan, där '+i' markerar att det handlar om en entitet vars inre är sammansatt av en mängd urskiljbara individer. Med hjälp av de två särdragen ±b och ±i ges följande kombinationer:

+b, -i:	individuals (<i>a pig</i>)
+b, +i:	groups (<i>a committee</i>)
-b, -i:	substances (<i>water</i>)
-b, +i:	aggregates (<i>buses, cattle</i>)

TABELL 2

Av de funktion-argument-strukturer Jackendoff föreslår vill jag här framhäva följande: 'COMPOSED-of' och 'ELEMENT-of'. Förenklat relateras inom ra-

men för funktionen COMP en substans ([–bounded], [–internal structure]) eller ett aggregat ([–b], [+i]) till en individ ([+b], [–i]) eller grupp ([+b], [+i]) på så vis att individen respektive gruppen 'består av' substansen respektive aggregatet. Detta är också anledningen till varför uttrycken ovan i (RJ:1–3) enligt Jackendoff bildar en naturlig kategori – dessa uttryck passar samtliga in på COMP och de särdrag som figurerar inom funktionen. Den substans som åsyftas av *wood* relateras till den individ som kommer till uttryck genom *house* ('huset består av trä'), aggregatet bakom *bricks* relateras till den individ som ligger till grund för *stack* ('tegelstenar utgör travens beståndsdelar') och det aggregat som avses med *birds* relateras till gruppen bakom *flock* ('flocken består av fåglar'):

(COMP:I)	a house of wood =	$\left[\begin{array}{l} +b, -i \\ \text{HOUSE} \\ \text{COMP} \left\{ \begin{array}{l} [-b, -i] \\ \text{WOOD} \end{array} \right\} \end{array} \right]$
(COMP:II)	a stack of bricks =	$\left[\begin{array}{l} +b, -i \\ \text{STACK} \\ \text{COMP} \left\{ \begin{array}{l} [-b, +i] \\ \text{BRICKS} \end{array} \right\} \end{array} \right]$
(COMP:III)	a flock of birds =	$\left[\begin{array}{l} +b, +i \\ \text{COMP} \left\{ \begin{array}{l} [-b, +i] \\ \text{PL} \left\{ \begin{array}{l} [+b, -i] \\ \text{BIRD} \end{array} \right\} \end{array} \right\} \end{array} \right]$

TABELL 3

Vad beträffar funktionen ELT relateras en substans eller ett aggregat till ett (enda) element ([+b], [–i]) av samma substans/aggregat. Uttrycken i (RJ:4–5) passar enligt Jackendoff båda in på denna beskrivning. Aggregatet bakom *ris* relateras till ett individuellt element av detta ris och den substans som åsyftas med hjälp av *vatten* relateras till en individuell vattendroppe:

(ELT:I)	a grain of rice =	$\left[\begin{array}{cc} +b, & -i \\ \text{ELT} & \left[\begin{array}{cc} [-b, & +\bar{i}] \\ \text{RICE} & \end{array} \right] \end{array} \right]$
(ELT:II)	a drop of water =	$\left[\begin{array}{cc} +b, & -i \\ \text{ELT} & \left[\begin{array}{cc} [-b, & -\bar{i}] \\ \text{WATER} & \end{array} \right] \end{array} \right]$

TABELL 4

Uttryck som är involverade i en och samma funktion förväntas nu uppträda relativt homogent även vad beträffar de formella uttrycksmöjligheterna. Det visar sig emellertid – och visade sig redan i denna artikels inledande, kontrastivt präglade diskussioner ovan – att Jackendoffs naturspråkliga realiseringar av de två funktionerna inte bildar naturliga klasser med hänsyn till denna förväntan, varken kontrastivt eller ens med tanke på engelskan.

Som kontrast vill jag istället ge följande reviderade förslag som bättre speglar det empiriska utfallet när de relevanta konstruktionstyperna testades i en typologisk kontext. Detta förslag omfattar istället tre kategorier. Lägg märke till att uttrycken i (DO:1–8) inte fanns med i Jackendoffs analys utan har lagts till av mig av olika skäl ('RJ' står framför Jackendoffs exempel och 'DO' framför mina). De exempeltyper som representeras av (DO:1–2) är intressanta med tanke på att även dessa uttryck, som omfattar huvudord, som ursprungligen är av en annan typ (i dessa fall *bottle*: 'behållare' och *inch*: explicit måttangivelse) än de som Jackendoff tar upp till diskussion, tycks höra hemma i denna kategori. Även de exempeltyper som representeras av (DO:3–8) bör inbegripas i diskussionen, då dessa å ena sidan uttrycker en part-whole-relation och tycks ha mycket gemensamt med (RJ:2–5) och (DO:1–2) och samtidigt, å andra sidan, är av en helt annan typ i grund och

KATEGORI 1	KATEGORI 2	KATEGORI 3
(RJ:1) a house of wood	(RJ:2) a stack of bricks (RJ:3) a flock of birds (RJ:4) a grain of rice (RJ:5) a drop of water (DO:1) a bottle of wine (DO:2) two inches of rope	(DO:3) a stack of the bricks (DO:4) a flock of the birds (DO:5) a grain of the rice (DO:6) a drop of the water (DO:7) a bottle of the wine (DO:8) two inches of the rope

TABELL 5

botten (se ovan). Den utökade exempelsamlingen erbjuder på detta vis även större möjligheter till generaliseringar.

Vad beträffar uttryckets huvudord tycks prepositionskomplexen i (RJ:2–5) och (DO:1–2) vara varken – detta kontra definitionen av COMP ovan – normala 'argument' som huvudordet knyter till sig eller prototypiska huvudord, detta i motsats till prepositionskomplexen i (RJ:1) och (DO:3)–(DO:8), där dessa utan tvekan är så att säga icke-huvudord. Detta framgick tydligt när jag testade uttrycken ifråga med tanke på (numerus-)kongruens, adjektivisk specifikation, omplacering av konstituenterna och på hur dessa fenomen i litteraturen anses gå hand i hand med huvud- respektive argumentstatus m.m. Ett förtydligande exempel från ett annat språk än engelska hämtar jag från kinesiskan (mandarin), där det mycket tydligt visar sig att skillnader faktiskt finns mellan de tre grupperna ovan beträffande frasens interna hierarki (dvs. huvudord versus argument): i kinesiskan avslöjar nominalfrasens ordföljd otvetydigt om ett visst element är huvudord eller inte – på så vis kan man med säkerhet veta att den kinesiska motsvarigheten till *two inches* (*liang yinchun*) i (DO:2) inte är frasens huvudord, [[*liang yinchun*_{CL}] *shunzi*_H] ('två tum rep'). Det hierarkiska förhållandet är det omvända i samband med (DO:3)–(DO:8), där istället det kvantifierande elementet genomgående utgör huvudord. Notera även den tydliga skillnaden i kinesiskan mellan kategori 1 och 2 i tabell 5 ovan: i samband med materialangivelsestrukturer (som i 'en bägare av ädelt guld', dvs. kategori 1) utgör bägaren (*beizi*) huvudordet – *yi ge*_{CL} *yong baogui huangjing zuo de*_{MOD} *beizi*_H – medan alltså det omvända gäller för den kinesiska motsvarigheten till *two inches of rope*.

På svenska måste i samband med kategori 2 det som enligt Jackendoff borde vara argumentet ibland numeruskongruera, ett märkligt fall som i så fall klart skulle bryta mot normen: *Ett antal rosor blev stulna/*stulet* (jfr **Ett hus av betong blev stulen*).

På tyska kan man låta adjektiv bestämma 'genom' (den i detta fall från en behållare avledda) kvantifieraren – *eine erfrischende Flasche Wein* ('en uppfriskande flaska vin') – något som definitivt inte är möjligt i andra relationer (*stort i ett stort hus av guld* kan inte syfta på *guld*!).

Det visar sig alltså empiriskt att Jackendoffs första exempel (*a house of wood*) bildar en kategori medan (RJ:2–3) (*a stack of bricks* och *a flock of birds*) hör till en annan gruppering, en gruppering som dessutom tycks innehålla sådana exempel som Jackendoff hade reserverat för "ELT", t.ex. *a grain of rice* och *a drop of water*. Ett par av de uttryck som jag utökat materialet med måste också räknas till denna kategori, nämligen sådana som *a bottle of wine* och *two inches of rope*, dvs. uttryck omfattande 'behållare' (*bottle*) vilka i sin

tur uppträder som kvantifierare samt måttenheter (*inches*). Däremot samlas en hel del av de exempel som adderades av mig i en egen grupp, en grupp som grovt uttryckt omfattar attribut åsyftande avgränsade och identifierade entiteter. Intressant nog består just skillnaden mellan de två kategorier som omfattar kvantifikation (dvs. kategori 2 och 3 i tabell 5 ovan) just däri: att den kvantifierade entiteten i det ena fallet är avgränsad och identifierad medan det i det andra fallet – i den grupp som bl.a. består av Jackendoffs ELT-exempel och vissa av hans COMP-typer – inte förhåller sig så. Den av Jackendoff postulerade funktionen tycks emellertid förbli konstant. Trots detta finner den förra gruppen ingen täckning i Jackendoffs analys, även om artikeln från 1991 uttryckligen handskas med olika varianter av part-whole-relationer.

Jackendoffs analys faller således sönder delvis, när man använder sig av en starkt kontrastiv infallsvinkel. Då kan bl.a. noteras att de grupperingar som följer av hans engelsk-inspirerade resonemang inte stämmer överens med den bild den typologiska verkligheten levererar. På detta vis kan alltså metoden att utöver ett teoretiskt maskineri även använda sig av ett kontrastivt perspektiv verkligen vara konstruktiv och vägvinnande.

Sammanfattningsvis bidrar enligt min mening den starkt kontrastiva infallsvinkel som i grova drag diskuterats inom ramen för denna artikel bl.a. till att man generellt i ökande utsträckning kan finna tillfredsställande svar på frågan om vad som i samband med människans språkanvändning är universellt och vad som snarare parametriseras språkspecifikt. Därutöver kan man med hjälp av denna metod även lättare urskilja exakt vilka innehållsliga och formella faktorer som är av avgörande betydelse i den relevanta kontexten.

I samband med det konkreta, empiriska fenomen jag undersökt, nämligen 'part-whole-relationer', har det visat sig att den kontrastiva infallsvinkeln möjliggjort en kategorisering av exempeltyperna ifråga som stämmer överens inte bara med ett visst språks begränsade distribution utan även med det komplexa mönster ett större språkligt urval ger, en kategorisering som baseras på underliggande semantiska/konceptuella distinktioner i sin tur indirekt förmedlade av typologiska data.

Eva A. Persson

I pilgrimers spår

På vandring genom ett irländskt kulturarv

PÅ IRLANDS VÄSTRA kust, i den del av landet som kallas Mayo, ligger Croagh Patrick – S:t Patricks berg. Sedan medeltiden har människor vallfärdat dit och under olika umbäranden tagit sig upp och ned för dess steniga branter för att sona sina synder och för att i bönen komma närmare Gud. En magnifik utsikt väntar vid toppen, när vädret är klart ses hela Clew Bay med sina oräkneliga öar breda ut sig i väster och i öster rullar det gröna landskapet så långt ögat når. Härifrån, sägs det, förvisade S:t Patrick en gång alla Irlands ormar från ön. Här fastade han i fyrtio dagar och fyrtio nätter, han slogs mot demoner och band djävulens mor, ett fasansfullt monster, på botten av en sjö invid bergets sluttning.

Mycket tyder på att berget i förkristen tid varit en viktig kultplats. Skriftliga källor, liksom arkeologiska fynd, visar att berget som vallfart för den kristna kyrkan troligtvis varit etablerad så tidigt som på 800-talet (MacNeill 1982: 72–75, Hughes 1993: 16). Numera söker sig tusentals människor hit varje år. I skiftande väderlek, året runt, kan man få syn på vandrare som tar sig upp eller nedför de olika stigar som formats längs bergets sidor. Särskilt under sommaren är platsen välbesökt, inte minst under den sista söndagen i juli som är dagen för den officiella nationella pilgrimsvandringen uppför ”The Reek” – som berget kallas lokalt. Upp till 30 000 besökare kan räknas denna dag – men ett exakt antal är givetvis svårt att bestämma.

Vad är det då som sker när en plats som Croagh Patrick – som genom århundraden lockat pilgrimer – i våra dagar besöks av människor som kommer från hela världen och som av olika anledningar deltar i den religiösa ritual som vandringen uppför berget innebär? Den här frågan ställde jag mig inför de deltagande observationer som jag gjorde under sommaren 1999 och 2000 då jag under den sista söndagen i juli utgick från den lilla byn Murrisk och samtidigt som tusentals andra vandrade uppför berget. Under våren 2001 fick jag möjlighet att återkomma till frågan när jag ägnade mig åt arkivstudier i Westport, ortens närmaste stad och den plats där den lokala tidningen

har sin redaktion. I det följande kommer jag, med utgångspunkt i det material jag samlade vid dessa tillfällen, att diskutera hur Croagh Patrick konstrueras i berättelser som förknippas med platsen.

Den årliga klättringen uppför berget har fått karaktären av en nationell pilgrimsvandring, något som den har gemensamt med de flesta större europeiska vallfarter och platsen ligger belägen i en del av Irland som varje år besöks av ett stort antal turister. Turismen har en historia som är intressant i sammanhanget och jag ställer mig frågan på vilket sätt turism, natur och historia spelar roll för pilgrimsvandringen. Hur har platsen kommit tillskrivs nationella värden och vad betyder det för besökare idag? Vem är det som söker sig dit och vad upplever de på berget?

Ett romantiskt landskap

Under slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet var Croagh Patrick en populär vallfartsort dit tusentals pilgrimer sökte sig, men det var – förutom i folkets muntliga framställningar – framför allt i reseskildringar författade av brittiska resenärer som berget omtalades och beskrevs. Författarna till dessa såg vandringen utifrån sina specifika positioner, med ett ovanifrån-perspektiv. Som brittisk koloni var Irland utsatt för samma imperialistiska öga som herraväldets övriga kolonier – något som förklarar varför beskrivningarna av traditionerna kring berget ofta sker i nedlåtande ordalag. Vad som till skillnad från själva pilgrimsvandringen väckte deras beundran var landskapet. William Makepeace Thackeray gjorde sin berömda irländska resa 1842 och uppmanade sin publik, välbärgade resenärer, att besöka platsen för att ta del av storslagna utsikter och exotisk natur. Han skriver bl.a. så här: "Hard by was a large Gothic building – it is but a poor-house; but it looked like a grand castle in the grey evening – but the bay, and the Reek, which sweeps down to the sea, and a hundred islands in it, were dressed up in gold and purple, and crimson, with the whole cloudy west in a flame. Wonderful, wonderful! ..." (Thackeray 1990: 228). Den irländska västkusten kom att definieras som det exotiska, det vilda och annorlunda i relation till den natur som sågs som vanlig, vardaglig eller till och med förstörd under en tid då naturdyrkan växte fram som ett romantiskt ideal inom en ny borgerlighet. Thackerays beskrivningar av Croagh Patrick är exempel på hur västra Irland i konst och litteratur under den viktorska eran konstruerades som ett exotiskt annorlunda-land.

Till samma plats kom också nationella intressen så småningom att lokalisera det essentiella Irland, det Irland som höjde sig i ett mytiskt förflutet av

keltiska gudar, kungar, druider och hjältar, en källa ur vilken man öste stoff i den process där nationell irländsk identitet formulerades.

Som en följd av svält- och emigrationsåren, som var särskilt svåra mellan 1846 till 1850, sjönk antalet pilgrimer till Croagh Patrick avsevärt under 1800-talets andra hälft. Under början av 1880-talet tog två präster initiativ till att återuppliva vandringen och de lät bygga ett preliminärt kapell på toppen av berget, på en plats där resterna av en tidigare uppförd kyrka fortfarande fanns kvar. Platsens historia blev viktig att lyfta fram i arbetet med vandringens återupprättande och prästernas engagemang skall ses mot bakgrund av den nationella rörelse som växte sig stark under slutet av 1800-talet och som fokuserade ett specifikt irländskt arv. Interna stridigheter inom kyrkan gjorde att det tog tid innan pilgrimsvandringen upplevde den renässans som de två prästerna arbetade för. Med tillträdet av en ny ärkebiskop 1903 togs planerna upp igen, det gavs tillstånd att fira mässa på toppen av berget och man började tala om att utnämna Croagh Patrick till en nationell pilgrimsvandring (se Hughes 1991:22).

Vandringen populariserades under de årtionden som följde och den 6 augusti 1932 rapporterade "Mayo News", den lokala veckotidningen, att den årliga vandringen under *Reek Sunday* hade den största uppslutningen någonsin – till och med större än under rekordåret 1921. Fristaten hade bildats 1922 och under 1900-talets tidiga decennier formulerades tankar kring nationens självständighet i förhållande till den brittiska kronans överhöghet i olika sammanhang. I nämnda artikel reflekterar författaren över anblicken av pilgrimer som flockats på berget. Han ser framför sig en spegelbild av nationen och uppskattar antalet pilgrimer till omkring 40 000. Han beskriver sina intryck från berget så här; "The nation-wide character of the event was evident by the diversity of accent and dress of the multitude, which was presentative of every class and social rank in the nation" ("Mayo News" 1932, 6/8: 1).

Medan Västra Irland inom den koloniala historiens kontext fungerade som den primitiva "andre" genom vilken den överlägsna makten kunde definiera och förstå sig själv, förutsatte konstruktionen av Västra Irland såsom det äkta, sanna Irland, en degradering av det övriga Irland som icke autentiskt och korrumpert genom anglicisering, urbanisering och industrialisering. Västra Irland kom också fortsättningsvis att fungera som en inhemsk "andre", genom vilken annorlundahet artikulerades. Denna annorlundahet, som värderades högt inom den nationella kontexten, byggde bl.a. på föreställningar om en kulturell renhet som ansågs vara förlorad eller på väg att försvinna i andra delar av landet (Nash 1997: 87). Pilgrimsvandringen till Croagh Patrick kom i den här processen att omförhandlas och omdefinieras utifrån

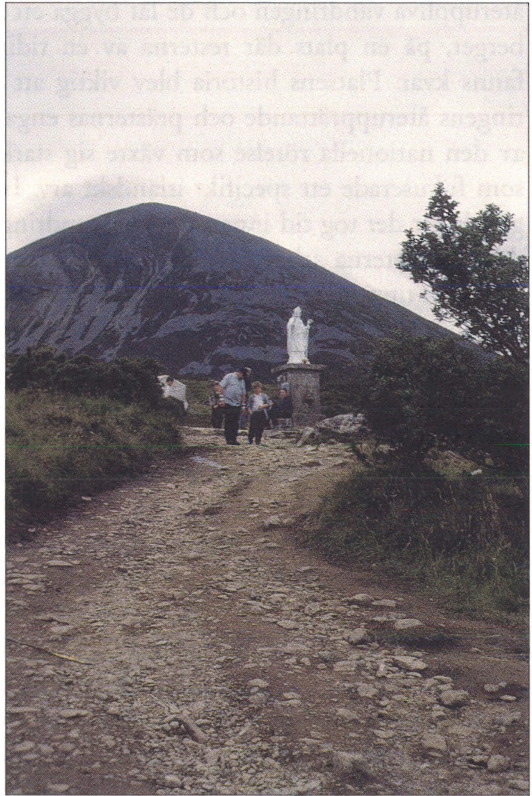
nya värderingar och ideal och platsen konstruerades som på en gång representativ och annorlunda.

Landskapet i turistreklamen

Den äkthet och exotism som det västiriska landskapet förknippades med har fortsatt att utöva lockelse på turister och den irländska turistindustrin fokuserar alltjämt den traditionalism och annorlunda-het som platsen laddats med. Emedan dessa värden av politiska skäl var värdefulla att lyfta fram i skapandet av en specifik irländsk identitet inom landet är det idag också av ekonomiskt intresse att särskilt framhålla det som anses vara typiskt irländska kvaliteter.

Ett utmärkande drag för det västiriska landskapets representation i turistreklam och broschyrer är, som bl.a. Barbara O'Connor diskuterar i sin artikel "Mirror Images", dess avsaknad av människor och mänsklig aktivitet. Då människor förekommer på bilder eller i beskrivningar är det också typiskt i situationer som "naturiserats", dvs. smälter

sammans med naturen genom att dess organiska natur antyds på ett sätt som för människor och natur närmre varandra. På det här sättet romantiseras exempelvis arbeten som torvupptagning, höhjässning eller hemförseln av kor för mjölkning (O'Connor 1997: 72). Bernadette Quinn, som gjort en studie över hur Irland representeras i turistreklam, visar hur naturen fram-

Vägen upp mot toppen. Croagh Patrick lockar turister året om och många gör vandringen med utgångspunkt i Murrisk. Vid foten av berget restes 1928 en staty av S:t Patrick, symboliskt manifesterar den bergets nationella och religiösa betydelser.

FOTO: Eva A. Persson

ställs genom att lyfta fram ett exempel där ett par äldre män, traditionellt mörklädda och i keps och stövlar avslappnat konverserar vid vägkanten, den ena med en vandringsstav i handen, den andra behagfullt lutad mot en gammal cykel. Detta menar hon, porträtterar en ruralitet som kontrasterar den moderna tillvarons jäkt och stress. Den avslappnade hållningen indikerar att den brådska som kännetecknar modernt stadsliv är främmande i detta landskap – här råder istället ett slags tidlöshet där ingenting tycks kunna störa det förhärskande lugnet. I turistreklamen presenteras landet som en plats där tiden går långsamt och semesterfiraren i lugn och ro kan njuta av naturens rytm. Irland framträder som ett land där traditioner och förmoderna värderingar fortfarande råder, i kontrast står det hektiska moderna liv som semesterfiraren antas leva – framför allt vänder sig reklamen till en välbärgad europeisk medelklass (Quinn 1994: 61–73).

Den irländska landsbygden är inte unik i att framställas som idylliskt omodern – förhållandet känns igen från andra platser där land och stad, centrum och periferi, kontrasteras med begrepp som *modern* och *traditionell* vilket minner om koloniala konstruktioner och på intet vis är ett förhållande specifikt för Irland. Detta sätt på vilket territorier ”översätts” i tid är ett fundamentalt karaktäristika för vad som kan kallas en europeisk geopolitisk diskurs (Agnew 1996). Denna genomsyrar samtida tal kring ”nationell utveckling” och ”demokratisering” och medan den irländska ekonomin är på uppgång, vilket bl.a. hör samman med nationens framgångar som turistland, är samtidigt bilden av Irland som omodernt, ruralt och gammaldags närvarande – en problematisk projektion även då denna föreställning vänts till en ekonomisk fördel (jfr Agnew: 1996: 27–45).

John Urry, som i ett flertal verk diskuterar betydelser och konsekvenser av den turistiska blicken, det han kallar för ”the Tourist gaze”, laborerar i sin artikel ”The ’consumption’ of tourism” med två kategorier, två diametralt motsatta turistiska förhållningssätt, som han kallar för *den romantiska blicken* respektive *den kollektiva blicken*. Enkelt uttryckt kan man säga att turisten med den romantiska blicken söker orörd, naturlig skönhet, tyngdpunkten ligger på ett personligt, solitärt och nära nog andligt förhållande till det betraktade. Till skillnad från detta förhållningssätt, där andra turister står upplevelsen – ja, till och med *förstör* platsen – är närvaron av andra människor nödvändig för den kollektiva blicken. Här utgörs s.a.s. platsen av andra människor, de skapar atmosfär och folkliv och skulle inte vara intressanta utan rent av märkliga om de tömdes på folk (Urry 1990: 30–32).

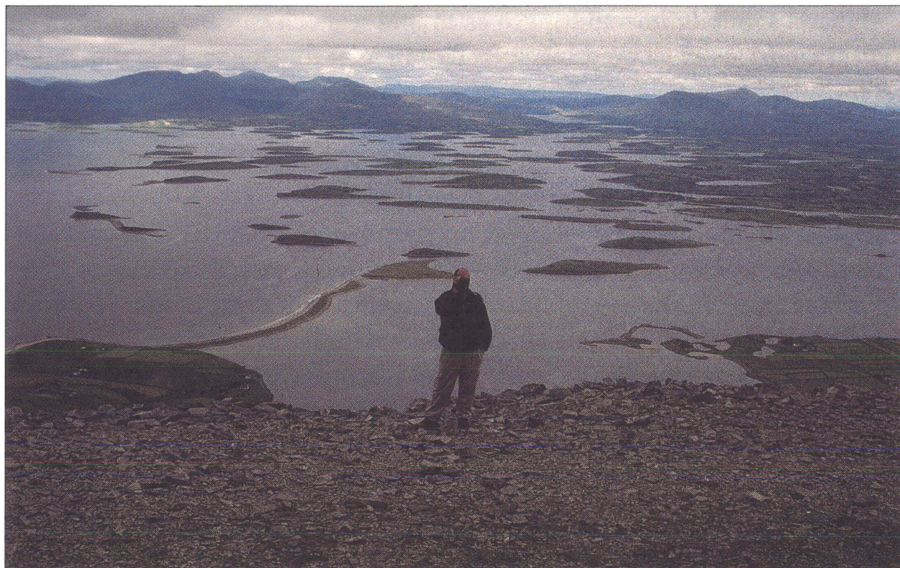
Croagh Patrick är en plats som laddats med värden som appellerar till den romantiska blicken, den representeras i turistreklamen som en plats där ett

ursprungligt landskap kan upplevas. Där landskapet töms på människor töms det också på tid. Det framstår som tidlöst och representerar därigenom dels en generell livsstil, dels förflutna fornstora dagar. När Croagh Patrick avbildas på vykort och i reklambroschyrer är det oftast i ett slags ensamt majestät – bergets siluett som avtecknar sig mot solnedgången, bergets sluttningar där får betar i gröngräset. Samtidigt som bilderna talar om ett romantiskt landskap omtalas gärna den årliga vandringen uppför berget och turister väljer också många gånger att göra pilgrimsvandringen under *Reek Sunday*. Kanske ligger en del av platsens attraktion i andra pilgrimers närvaro? Här tycks ligga något av en paradox – ett stort antal turister söker sig till naturen för att i romantisk anda undkomma vardagens stress, ändå väljer de att delta i en vandring uppför berget tillsammans med tusentals andra människor. Hur verkar då de romantiska ideal som vi finner i representationer av berget och landskapet?

Vandrarens mål

Vad som lyfts fram som platsens särart när pilgrimsvandringen uppför Croagh Patrick beskrivs är platsens historia som vallfartsort, liksom dess förkristna förflutna. De arkeologiska utgrävningar som gjorts på platsen har fått mycket uppmärksamhet och lett till att ett informationscentrum uppförts vid bergets fot. Här finns ett café, en souvenirshop och en fotoutställning. Framför allt är det äldre fotografier från sekelskiftet och framåt som visar de horder av pilgrimer som samlats på berget vid den årliga vandringen som pryder vägarna, liksom en stor samling fotografier från utgrävningarna.

Croagh Patricks informationscenter stod klart år 2000 och uppfördes på lokalt initiativ. Enligt Gerry Walsh, en av initiativtagarna till de arkeologiska utgrävningarna och tillika föreståndare för centret, hade det länge funnits ett behov av en inrättning som dels kunde förse folk med förtäring och möjligheten till dusch, men också en institution som kunde "tolka berget" för intresserade turister. Det behov som han beskriver kan sägas ligga i tiden – ett allt starkare intresse för kulturarv gör sig gällande inom turismen och turistindustrin söker tillmötesgå kraven på intressanta upplevelser som förankras i lokal historia. En mängd s.k. *heritage centres* öppnades under 1990-talet då intresset för kulturarvsturism växte sig starkt, och mycket av Irlands turism bygger på den attraktionskraft som ligger i bilden av ett ruralt, förmodernt samhälle. Hit hör en specifik konstruktion av naturen men till skillnad från 1800-talets resenärer i Thackerays anda nöjer sig inte dagens turist med att betrakta denna på avstånd. Istället söker sig turister allt oftare till platser där

Sean, en ung amerikan som rest till Irland för att lära känna det land hans förfäder lämnade, filmar utsikten från toppen av Croagh Patrick.

FOTO: Eva A. Persson

de kan göra saker och känna sig delaktiga. Kanske är det därför som så många gör den årliga pilgrimsvandringen uppför Croagh Patrick?

Generellt kan sägas att pilgrimsvandringen som fenomen allt oftare syns i turismsammanhang. Inom kristenheten har pilgrimsvandringar framför allt varit ett katolskt fenomen men numera lockar vandringarna människor från många andra samfund, inte minst från det protestantiska Norden, liksom de också lockar människor utan specifika religiösa motiv. Nya pilgrimsleder efter medeltida modell skapar "vägnät" i landskapet. Detta sker exempelvis i Sverige, men kanske särskilt i Norge, här tar det moderna intresset för pilgrimsresan sig uttryck i att gamla vandringsleder "återupptäcks", "återupprättas" och "återupplivas". Vandringsleder som varit bortglömda i århundraden får ett nytt liv genom att kyrkliga instanser och historiska auktoriteter pekar ut dem som de platser, de landskap och rutter, där pilgrimer "förr i tiden" genomgick pilgrimsresan – "en inre resa som förde dem närmare Gud" (se Bugge Amundsen 2002). Också vandringsleder som varit bortglömda i området kring Croagh Patrick har under senare tid åter tagits i bruk och många vandrare gör pilgrimsresan i sina förfäders fotspår, vilket kan vara ett sätt att genom traditionen knyta an till det förflutna.

Likaväl som pilgrimsvandringen är en inre resa och en vandring genom ett fysiskt landskap, så är vandringen en färd in i det förgångna. Den dimension av förflutenhet som åkallas är central i den moderna pilgrimsvandringen och som modern konstruktion skapas vandringslederna och fylls med innehåll då de av olika auktoriteter pekas ut som just de platser där tidigare pilgrimer en gång vandrat (jfr Kirschenblatt-Gimblett 1998: 149).

Att känna historiens vingslag, att uppleva ögonblick av det förflutna sammansmälta med nuet, är upplevelser som den moderna turisten många gånger strävar efter (jfr Urry 1996). Här kan pilgrimsvandringen genom ett aktivt, fysiskt deltagande bli ett sätt att närma sig de olika berättelser som platsen bär på. För den som söker ett mytiskt, keltiskt förflutet är det berättelsen om berget som förkristen kultplats som är betydelsefull. För andra kan de nationella värden som platsen laddades med under sekelskiftet kännas viktiga – många ättlingar till de emigranter som lämnade Irland under svältåren söker sig hit för att delta i ritualen, för dem blir detta ett sätt att knyta band till sina egna rötter och uppleva tillhörighet med platsen. Vad är det för upplevelser klättraren söker och hur gestaltas de? Vad innebär pilgrimsvandringen egentligen? Vem är ”pilgrim” och vem är ”turist”?

I begreppen *pilgrim* och *turist* ligger en skillnad som jag menar framför allt handlar om motivation. Långt innan turism ens var ett begrepp reste människor till heliga platser och idag talar man ofta om nöjesresor i termer av vallfärd – det är inte ovanligt att exempelvis Disneyworld beskrivs som en modern vallfartsort och det är inte heller ovanligt att religiösa centra tar hänsyn till turistsäsongen då ritualer och ceremonier planläggs. Gränserna för vad som kan kallas pilgrimsfärd och turism är flytande och även om det kanhända skulle vara möjligt att urskilja likheter och olikheter i resemonster och struktur, ligger det mer nära till hands att se den främsta distinktionen mellan begreppen i resenärens motiv för resan (Stoddard 1997: 42–47). Också denna distinktion är problematisk, även om det inte finns ett uttalat religiöst motiv bakom en resa kan den fyllas med ett andligt innehåll och den upptagenhet av sinnliga upplevelser – liksom besökarens upplevelser av plats – som vi ser inom dagens turism kan ha mycket gemensamt med den inre resa som föreskrivs en religiöst motiverad pilgrim (jfr Tresidder 1999). En persons motiv kan också skifta under resans gång och begreppen *pilgrim* och *turist* framträder därför mer som benämningar på roller som hon kan ikläda sig under en pilgrimsvandring. Det sker alltså en glidning mellan begreppen och kategorierna överlappar varandra, något jag menar blir särskilt tydligt i den moderna intresse för pilgrimsvandringar som vi ser idag (jfr Persson 2002).

Berget som rum för upplevelser

De flesta som vandrar uppför berget gör det med skor på fötterna, men det har tidigare varit sed att utföra vandringen barfota – och ännu längre tillbaka på bara knän. Emedan detta bruk för tidigare generationer pilgrimer var ett sätt att sona sina synder och genom fysiskt lidande komma närmare Gud så kan avlägsnandet av fotbeklädnader för dagens vandrare också vara sätt att uppleva ett förgånget ögonblick, att träda in i någon av de berättelser som berget laddats med. Så här återger en klättrare sin upplevelse av berget:

Some who climb Croagh Patrick choose to go barefoot on the path of sharp, loose stones. It's penance for pilgrims. I don't carry much guilt, but I do have what T. S. Eliot called an 'experiencing nature.'

At the next large, flat rock, the wrinkled and faded hiking boots on my feet came off. I was moving up the chilly, wet path in bare feet, occasionally muttering a word of blasphemy as I stumbled on shards of rock or slid on mossy earth. With the laces of the boots tied to my backpack, I imagined that I was some sort of Celtic warrior, scaling the mountain centuries before – before patent leather and rubber soles. The wet rock was cold and painful. It took about one hundred feet before my muddied toes started bleeding. The boots went back on (Rose 1994).

De upplevelser som människor söker på berget är skapade utifrån föreställningar och representationer av platsen som formats inom olika diskurser. Olika förhållningssätt till natur och historia reflekteras i framställningar av berget och dess omgivningar och här skapas förväntningar av platsen och de upplevelser som är möjliga där (jfr Persson 2002).

Den storslagna natur som dagens turistindustri lockar med är samma landskap som romantiserades under den viktorianska eran. De värden som förknippas med det västiriska landskapet bär en historia från imperialismens dagar där ”det iriska” formulerades i förhållande till den brittiska överhöghetsens ideal. Naturen har på detta sätt, i olika historiska sammanhang, blivit bärare av existentiella värden, getts olika innebörder och laddats med en mängd betydelser och moraliteter. Det är alltså inte bara fysiskt som landskapet förändrats genom historien utan också människors sätt att se naturen, använda den och värdera den. På berget ryms samtidigt fler än ett sätt att förhålla sig till det och som social konstruktion är platsen bärare av olika fysiska, emotionella och erfarenhetsmässiga verkligheter för olika individer (jfr Rodman 1992: 610).

Man kan konstatera att emedan vallfarter i den katolska världen – på Irland liksom annorstädes – generellt är på nedgång då antalet pilgrimer stadigt minskar, så åtnjuter natursköna platser som exempelvis Croagh Patrick

en ökande popularitet, något som kanske kan bero på det intresse för ekologi och natur som växte fram under 1900-talets senare decennier. Detta intresse hör i sin tur samman med en ny natursyn och jag vill mena att ett ökat intresse för kulturarvsupplevelser åtminstone delvis medverkar till att göra kyrkans heliga platser attraktiva för dagens turister.

Under 1990-talet, då kulturarvsturismen ökade kraftigt och intresset för det irländska kulturarvet resulterade i att s.k. *heritage centres* växte som svampar ur jorden på den gröna ön, kom också begreppet "upplevelser" att dominera talet inom turismen. Denna nya turistiska inriktning har lett till fokusering av aktivitet och deltagande, liksom på det enkla, vardagsbetonade men annorlunda. Upplevelseturismen handlar till stor del om en önskan att ta del av andra människors vardagsliv, att träda in i någon annans verklighet och, med kulturarvet som marknad, framför allt att träda in i den förflutenhetens vardag som levts i andra tider (jfr Svensson 1999). I artikeln "På naturliga äventyr i kulturarvet" visar Birgitta Svensson att intresset för kulturarv tenderar att fungera som en flyktväg till naturen när människor genom kulturarvet söker stilla sin nostalgi över ett förlorat förflutet. I den nostalgiska längtan efter det förgångna ses både livet och de landskap där det levdes som naturligare än livet och landskapet gör nu. På så sätt, menar hon, blir *naturlig* det samma som *förr* (Svensson 1999: 108).

När pilgrimsvandringen till Croagh Patrick iscensätts ges vandrare möjlighet att för ett ögonblick träda in i vad Birgitta Svensson kallar ett *historiskt upplevelserum* (Svensson 1999). Genom de berättelser om platsens förflutna

Under den sista söndagen i juli vandrar tusentals människor uppför bergets branter. De många pilgrimerna är kanske en del av attraktionen för turister?

FOTO: Eva A. Persson

som berget laddats med stillas i upplevelsen en nostalgisk längan efter ett svunnet förflutet. Denna längtan har skapats genom ett romantiskt förhållningssätt till naturen där den konstruerats som bärare av värden som äkthet, ursprunglighet och renhet. Pilgrimsvandringen laddas med värden av traditionalism och förmodernitet genom representationer av landskapet och av vandringen. Då människor samlas på platsen för att tillsammans utföra pilgrimsvandringens ritual blir den för den moderna turisten ett sätt att göra sig delaktig i en annorlunda och förfluten vardag, ett sätt att närma sig naturen genom historien. Urry talar om hur turisten med den romantiska blicken söker äkthet och ursprunglighet till skillnad från turisten med den kollektiva blicken, men här kan vi se att de två olika förhållningssätten faktiskt förutsätter varandra i turistupplevelsens iscensättning på Croagh Patrick.

Bibliografi

- Agnew, John. 1996. "Time Into Space – The myth of 'backward' Italy in modern Europe". I: *Time & Society*. 5:1.
- Bugge Amundsen, Arne. 2002. "Naturvandring eller inre reise? Moderne norske pilegrimer i ideologisk dobbeltlys". I: *Historien in på livet – diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Ann Eriksen, Jan Garnert & Torunn Selberg. Falun: Nordic Academic Press.
- Hughes, Harry. 1991. *Croagh Patrick – An Ancient Mountain Pilgrimage*. Westport: Harry Hughes.
- Kirschenblatt-Gimblett, Barbara. 1998. *Destination Culture – Tourism, Museums and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- MacNeill, Máire. 1982. *The Festival of Lughnasa*. Dundalk: Comhairle Bheáloideas College Éireann: University Dublin.
- Nash, Catherine. 1993. "Embodying the Nation' – The West of Ireland Landscape and Irish Identity". I: *Tourism in Ireland – A Critical Analysis*. Red. Barbara O'Connor & Michael Cronin. Cork: Cork University Press.
- O'Connor, Barbara. 1993. "Myths and Mirrors: Tourist Images and National Identity". I: *Tourism in Ireland – A Critical Analysis*. Red. Barbara O'Connor & Michael Cronin. Cork: Cork University Press.
- Persson, Eva A. 2002. "Croagh Patrick – berättelser på ett berg". I: *Historien in på livet – diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Red. Ann Eriksen, Jan Garnert & Torunn Selberg. Falun: Nordic Academic Press.
- Quinn, Bernadette. 1994. "Images of Ireland in Europe: A Tourism Perspective". I: *Culture, Tourism and Development – The Case of Ireland*. Red. Ulrich Kockel. Liverpool: Liverpool University Press.
- Rodman, Margaret C. 1992. "Empowering Place: Multilocality and Multivocality". I: *American Anthropologist*. 94:3.
- Stoddard, Robert H. 1997. "Defining and Classifying Pilgrimages". I: *Sacred Places, Sacred Spaces – The Geography of Pilgrimages*. Red. Robert, H. Stoddard & Alan Morinis. Baton Rouge: Geoscience Publications.
- Svensson, Birgitta. 1999. "På naturliga äventyr i kulturarvet". I: *Nonstop! – Turist i upplevelseindustrialismen*. Red. Tom O'Dell. Lund, Historiska Media.
- Thackeray, W. M. 1990 (1842). *The Irish Sketchbook*. Guernsey: Alan Sutton Publishing Ltd.

- Tresidder, Richard. 1999. "Tourism and sacred landscapes". I: *Leisure/tourism geographies – practices and geographical knowledge*. Red. David Crouch. London: Routledge.
- Urry, John. 1990. "The 'Consumption' of Tourism". I: *Sociology*, 24:1.
- Urry, John. 1996. "How societies remember the past". I: *Theorizing museums*. Red. Sharon MacDonald & Gordon Fyfe. Oxford: Blackwell Publishers.

Övriga källor

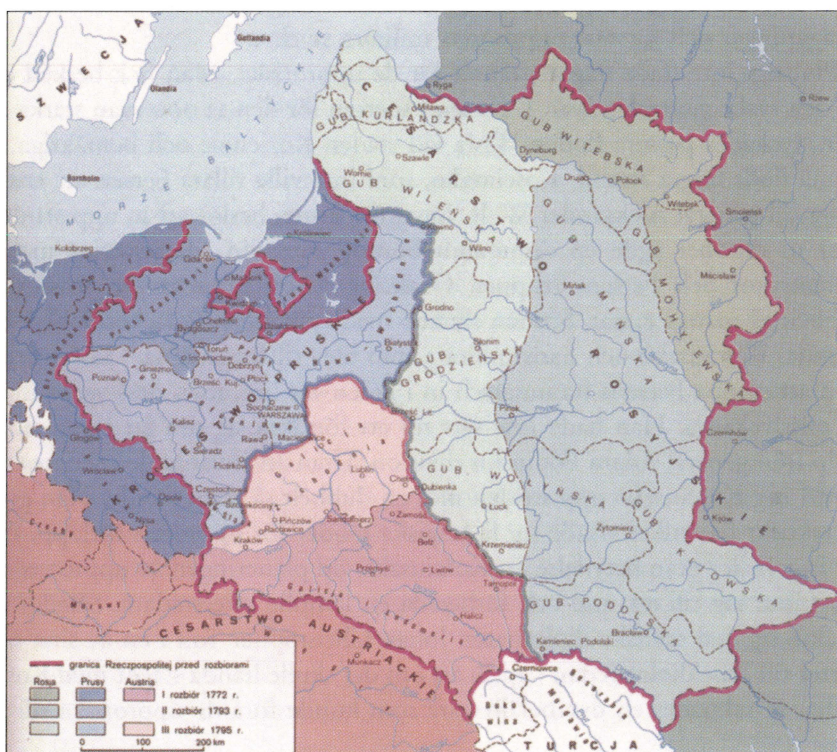
- Mayo News 1932. 6 augusti 1932, sid 1.
- Rose, Joseph. 1994. *Virtual Pilgrimage, part 3. A passage from my Irish Journal, Croagh Patrick*. April 2 1994.
(<http://cbn.ie/reek/>)

Leokadia Postén

Kościuszko – upprorets nederlag

Polens undergång enligt Samuel Niclas Casströms
diplomatiska rapporter hösten 1794

TIDIGT PÅ HÖSTEN 1794 såg Polens politiska situation inte så farlig ut. Den preussiska armén avbröt belägringen av den polska huvudstaden Warszawa. Den 9 september skrev den svenske diplomaten Samuel Niclas Casström i sin rapport till Stockholm att Warszawa var fritt. De preussiska och ryska trupperna avstod från belägringen. Orsaken till deras återtåg kunde man inte

Polens karta 1795. Polen försvinner från Europas karta.

förklara – skrev Casström – ”men man borde väl inte förgäta det tappra motståndet, som polackerna gjort och general Kościuszkos talang, som inom så kort tid gjort Warszawa till en så fast ort, som den är nu”.

Förklaringen låg dock i, att befolkningen i Storpolen, understödd av general Henryk Dąbrowskis trupper, höjde upprorsfanan mot Preussen. Detta tvang kung Fredrik Vilhelm II att avbryta Warszawas belägring för att kunna bekämpa upproret på sitt eget territorium. Även den ryska armén drog sig tillbaka.

Befrielsen av huvudstaden väckte förhoppningar bland polackerna om att upproret skulle klara sig till nästa år och att det under tiden kanske skulle komma någon politisk ändring till förmån för Polen. Casström skrev att ”varken landets härjande eller åkerbrukets avstagnande eller andra krigets olyckor göra nu för tiden polackerna nedslagna. De hava att bekriega tre av de mäktigaste nationer i Europa på en gång, men förtvivlan ge dem mod”.¹

Den ryska och preussiska krigsledningen planerade att uppskjuta offensiven till våren 1795. Kościuszko såsom upprorets högste ledare kunde andas ut. Avbrottet i krigföringen skulle ge honom möjlighet att förbättra försvarsanläggningar och förstärka upprorets militära styrkor.

Plötsligt inträffade något oväntat för de upproriska. Man fick besked om att den ryske generalen Ivan J. Fersen i spetsen för den 12 000 man starka armén, lyckades passera floden Wisła vid staden Koźienice och bemäktiga sig denna flods högra strand. Kościuszko, som inte ville tillåta Fersen att ansluta sig till general Aleksander W. R. Suvorovs armé, beslöt att ta upp striden. Den 10 oktober ägde en sammandrabbning rum vid Maciejowice mellan Kościuszkos och Fersens trupper. Omkring 7 000 upprorsmän stred mot dubbelt så många ryssar. Striden slutade med rysk seger. Polackerna blev besegrade. Kościuszko och hans militära stab blev tillfångatagna.² Kościuszkos plan att stoppa Fersens frammarsch in i Polen var bra, men dess verkställande misslyckades. Han hade inte sett till att försäkra sig om att i god tid få hjälp från general Adam Poninskis division. Utan att invänta den senares ankomst tog Kościuszko upp striden mot en dubbelt så stark fiende. Han gjorde taktiskt fel, vilket visade sig få tragiska följder för upprorets förlopp. Det var inte heller utan betydelse att Kościuszko vid planeringen av upprorets utbrott inte såg till att utse och förbereda en lämplig efterträdare. Således uttryckte sig den svenske diplomaten Johan Christopher Toll i en av sina rapporter till Stockholm redan i april, att om det skulle hända något med Kościuszko, så saknades en överbefälhavare som kunde föra de upproriska till seger.

Toll skrev den 2 april 1794: ”allt beror på hans enskilda person, så att om

Hugo Kołłątaj (1750–1812); präst, författare och statsman.

denne faller, torrhända av rådvilla (= perplexion) krossas hela upproret”. Detta hade just hänt vid slaget i Maciejowice. Efter Kościuskos tillfångatagande saknades en stark ledare med förmåga att dra folk med sig, ingjuta segervisshet samt stärka försvaret. Med undantag kanske av general Henryk Dąbrowski, var Kościuskos generaler svaga och när de fått viktiga militära uppgifter, kunde de inte verkställa dessa på det sätt som han önskade sig och förväntade.³ Inte heller lyckades Kościuszko bemästra den inre splittringen bland de upproriska. Det saknades enighet bland upprorsmännen, regeringsledamöterna och i krigsledningen. Radikallerna, som kallades ”vänstern”, ville att Kościuszko skulle verkställa de reformer som författningen av den

3 maj 1791 förespråkade och att han skulle ändra den sociala strukturen i Polen. Kościuszko gjorde alldeles för lite för att förverkliga vänsterns önskemål, trots en stor sympati för det radikala lägrets politiska program. Casström skrev i sin rapport av den 15 september, att Kościuszko var en redbar och modig man. Han misstänkte inte någon annan än förklarade fiender och litade för mycket på Ignacy Potockis och Hugo Kołłątajs råd, som inte alltid var de bästa. ”Mindre svag än man trodt, har han gjort åtminstone uppskovet i Polens erövring, men mera svag än det vore att önska.”⁴ Vänstern, som såg att Kościuszko efter Warszawas befrielse från belägringen, inte gjort några ansatser för att förverkliga deras program, började uttala sig mycket kritiskt om honom. Man förebrådde honom att han var för mjuk, för snäll och för långsam i sitt politiska handlande. Man anklagade honom även för att ofta ha använt halvmesyryr i sitt politiska agerande. Detta märktes särskilt när Kościuszko ändrade dödsstraff till livstids fängelse för biskop Wojciech Skarszewski, som var anklagad och dömd för landsförräderi. Man pekade också på hans overseende med kungen, med dennes familj och med rojalister. Casström skrev i sina rapporter till Stockholm om missnöje och oro bland de vänsterorientera-

de upprorsmännen, som var påverkade av jakobinernas idéer. Även polacken Michał Zalewski skrev i sin dagbok, att Kościuszkos politiska moderation gjorde vänsterns anhängare i Warszawa modfällda och besvikna. De bestämde sig i september för att genomföra en statskupp, överta makten och ge upproret en revolutionär karaktär. Vid planens verkställande svek dock de två mest betydelsefulla jakobinerna, regeringsledamot Hugo Kołłątaj och general Józef Zajączek. Kościuszko litade på dem och när han skulle bege sig till Maciejowice lämnade han den civila makten till Kołłątaj och den militära till Zajączek. Trots sina radikala åsikter vågade de dock inte utnyttja tillfället att genomföra en revolutionär statskupp. De befarade att de militära och materiella resurserna som vänstern hade till förfogande inte skulle räcka till för att kunna bemäktiga sig regeringen "det Högsta Nationella Rådet" och armén. Nationen var splittrad i två politiska läger och enighet saknades även bland radikalerna som uppvisade en mera moderat gruppering och en mera radikal, bestående av jakobiner, vilka med stöd av pöbeln var beredda att följa den franska revolutionens exempel. Kościuszko var medveten om stämningarna i huvudstaden och när han lämnade Warszawa lät han några tusen soldater ur den reguljära armén stanna kvar för att beskydda staden mot oroligheter.

Upprorets tragedi berodde inte bara på att man var tvungen att kämpa mot tre mäktiga grannar, utan på att det saknades enighet bland polackerna. De hade olika åsikter om hur man skulle gå till väga för att kunna rädda fosterlandet. Vänstern med jakobinerna i spetsen ville erövra makten och använda radikala medel, (t.ex. konfiskation av livsmedel, allmän militärtjänst) i kampen mot rikets fiender. Emot dem stod "högern" – de moderata. Till de senare hörde rojalisterna, som i sin tur var uppdelade i anhängare respektive motståndare till upproret. Till de förstnämnda hörde Warszawas president Ignacy Wyssogota Zakrzewski, som var mycket tillgiven upproret. Casström

Tadeusz A. B. Kościuszko (1746–1817); general och frihetshjälte.

Tomasz Wawrzecki (1755–1816), politiker, riksdagsman och militär.

skrev ofta om Zakrzewski och dennes verksamhet i uppskattande och positiva ordalag. Av hans rapporter till Stockholm får man bekräftelse på att så länge Kościuszko var upprorets högste ledare samarbetade Ignacy Potocki och Hugo Kołłątaj mycket nära. Den förre koncentrerade den politiska makten i sina händer, den senare som redan nämndes, den civila. När Kościuszko försvann från upprorets politiska scen skildes deras vägar – den ena mer mot högern och den andra ännu mer till vänstern.⁵ Underrättelsen om nederlaget vid Maciejowice och Kościuszkos tillfångatagande slog den 12 oktober ned i Warszawa

som en blyxt från klar himmel. Sorg och oro behärskade huvudstaden. Av rädsla för oroligheter sammankallades det Högsta Nationella Rådet redan den 13 oktober till en extraordinär session. Efter en lång diskussion valdes Tadeusz Wawrzecki till upprorets högste befälhavare. Denne var en hederlig man och stor patriot. Han tillhörde varken det radikala eller moderata lägret. Det som man kunde anmärka mot honom var, att han inte hade någon större militär erfarenhet.

”Valet av Kościuszkos efterträdare” – skrev Casström i sin appostille den 15 oktober – ”anses här icke med allmänt bifall, ty man påstår högeligen att general Dąbrowski därtill varit utsedd av Kościuszko. Nye generalissimus var en klok och tilltagsen man, som ägde mycket förtroende, men han hade aldrig tjent såsom en militär för än i närvarande revolution.”⁶ Man valde således inte Dąbrowski, som hade rykte om sig att vara en klok befälhavare, självständig och mycket omtyckt av sina soldater. Istället röstade man på Wawrzecki, eftersom både de radikala och de moderata politikerna hoppades på att få honom på sin sida för att kunna påverka hans politiska beslut. Kołłątajs förväntningar på nära samarbete med Wawrzecki var dömda att misslyckas. Man kunde nämligen ana att den försynte litauern, tillgiven kung Stanisław August, inom kort skulle komma under rojalisternas påverkan. Dessa sparade inte heller ansträngningar att få honom på sin sida. Rojalister-

na anklagade således jakobinerna för att sträva efter att genomföra en revolutionär statskupp, överta makten och mörda kungen och aristokraterna. Stanisław August spelade, såsom en mullvad, en huvudroll i det politiska maktspelet. Kungen trodde inte på att upproret skulle lyckas befria landet från Ryssland. Han var rädd för jakobinerna, som han betraktade såsom potentiella kungamördare och ansåg att de hotade hans liv.

Wawrzecki blev mycket bedrövad när han hörde Stanisław Augusts anklagelser, i synnerhet att Ignacy Potocki bekräftade kungens ord. Han började behandla Kołłataj och dennes anhängare med stor reservation. Följden blev att Wawrzecki gjorde sig beroende av det moderata lägret, som inom kort tid tillförsäkrade sig majoriteten i det Högsta Nationella Rådet, liksom även i det nybildade sexmanna Krigsrådet.

Stanisław Augusts inflytande växte snabbt bland dem som ville rädda sitt liv och sin förmögenhet undan fiendens hämnd och bland dem, som önskade fred och strävade efter kapitulation. I en situation, där hela nationen borde tänka på att förbereda landets försvar, brydde sig kungen och hans anhängare mer om sin egen säkerhet och egna intressen. Endast vänstern ville fortsätta kampen, men den var inte tillräckligt stark för att kunna överta makten i huvudstaden. Dess inflytande sträckte sig ut över en del av borgerskapet och en del av armén. Alla försök att på fredlig väg överta makten i det Högsta Nationella Rådet och vinna Wawrzeckis förtroende var på förhand dömda att misslyckas, ty både Rådet och Wawrzecki var underordnade det moderata lägrets inflytande. Under tiden marscherade den ryske generalen Suvorov med sina 25 000 soldater mot Warszawa. Med hänsyn till den allvarliga situationen i huvudstaden avrådde troligen Kołłataj jakobinerna från deras plan på en statskupp. Denne var en klok och förnuftig man och ville inte störta landet i ett blodigt inbördeskrig, när en mäktig fiende närmade sig Warszawa.

Högste befälhavare Wawrzecki blev – trots sina försök att klara situationen och rädda upproret – hjälplös gentemot bristen på lojalitet, enighet och tillgivenhet för upprorets sak. Under tiden förvärrades läget i Warszawa från dag till dag. Folket var nedstämt och oroligt. Man saknade livsmedel och bränsle. Hungern och kylan hotade huvudstaden. Armén saknade varma kläder, skor, tält och ofta bröd. Wawrzeckis appeller till de förmögna i Warszawa att förse armén med mat och varma kläder hjälpte inte så mycket. Det krävdes helt andra medel än vädjande och övertalning för att tvinga de rika att öppna sina magasin och leverera proviant till armén. Wawrzecki gav aldrig order om konfiskation av livsmedel, som fanns undandömda i köpmännens magasin. Han gav inte heller order om allmän mobilisering för att stär-

ka huvudstadens försvar, ty han var rädd att bevärna plebs, som hyste sympatier för jakobinernas radikala åsikter.

Den sachsiske diplomaten Jan Jakob Patz skrev i sin rapport att flertalet av upprorets trupper var samlade i Warszawa där det var brist på mat och även på foder för hästar. Det saknades dock inte eldsjälur, som förkunnade att det var bättre att dö än att ge sig åt fienden. Patz uppgav också att inom armén cirkulerade rykten, som väckte tvivel hos manskapet huruvida det var meningsfullt att försvara Warszawa och att utsätta sitt liv och staden för fullständigt fördärv. Även Casström skrev den 15 oktober att Warszawas kapitulation var ganska nära förhanden. Man ville utrymma staden åt preussiska trupper, men valet därav var inte längre i polackernas händer och ”en kort blockad skulle” – enligt Casström – ”tvinga upprorsledningen att snarast emottaga vilka villkor, som föreskrivas”. Konsternationen var obeskrivlig och regeringen hade ännu inte tagit beslut om vad som borde göras. Casström beskrev situationen i Warszawa på följande sätt: ”Polackerna inte bara bekri-gade de bland de starkaste magter i Europa utan hade tillika att sträfvä mot otaliga svårigheter [entrades] inom sig själva, brist på livsmedel och pengar, misstroende och uppdelning på partier i anseende till civila regeringen, bitter avundsjuka emellan fyra de förnämsta militära chefer m m.”⁷

Den ryska armén närmade sig alltmer den polska huvudstaden. På Krigsrådets sammanträde beslöt man att ta upp kampen mot ryssarna vid Praga, den del av Warszawa som var belägen på högra sidan av floden Wisła. Det var Ignacy Potockis förslag, som stöddes av general Zajęczek. Den senare fick ansvar för att förbereda försvaret av Praga. Till sin disposition hade han 13 637 soldater mestadels från litauiska trupper, 5 000 borgerliga volontärer och 104 kanoner. Den jakobinske generalen Zajęczek och hans ännu mer radikala kollega general Jakob Jasiński med sina litauer skulle försvara Praga. De två gjorde vad de kunde för att uppmuntra soldaternas stridsvilja och väcka tron på seger.

Suvorov, vars trupper förstärktes av general Derfeldens och general Fersens styrkor, slog läger mellan Grochów och Białołęka och började efter genomförd rekognosering förbereda anfallet mot Praga. Den 3 november började tidigt på morgonen 86 ryska kanoner ösa eldkulor mot polska poster-ringar vid Pelcowizna och Saska Kępa. Ryssarna begränsade sig denna dag endast till artilleribeskjutning. För att vilseleda det polska försvaret låtsades Suvorov att han tänkte flytta sina trupper mot Marymont. Den polska försvarsledningen sände omedelbart några tusen soldater för att stärka Marymonts positioner. Därigenom blev trupperna, som skulle försvara Praga, betydligt försvagade. Den 4 november klockan 5 på morgonen anföll ryssarna

Praga. Attacken var så kraftfull att de inom 18 minuter erövrade polska skyttegravar.

Överraskade av ett så kraftigt angrepp drog sig de polska soldaterna tillbaka och började fly i panik. Det hjälpte inte mycket att Zajęczek och Jasiński försökte stoppa dem och fortsätta striden. Zajęczek, som blev sårad, beslöt att återvända till Warszawa. Kvar på stridsplatsen stannade Jasiński med sina litauer, som liksom han dog under hugg av ryska bajonetter. Klockan 9 på förmiddagen befann sig redan Praga i ryssarnas händer. Överbefälhavaren Wawrzecki drog sig också tillbaka med resterna av sina slagna trupper mot Warszawa. För att inte tillåta Suvorovs armé att gå mot huvudstaden lät han bränna bron, som sammanband Praga med Warszawa. Casström uppgav i sin rapport av den 11 november, att de ryska officerarna, som kom till huvudstaden sedan stilleståndet var överenskommet, berättade att striden om Praga ehuru kort ändå kostade mycken blodsutgjutelse. Även de ryska styrkorna hade lidit stora förluster och i synnerhet hade tre av regementena förlorat mycket manskap, dock ojämförligt mindre än de polska. Denna uppgift kan stämma, när man tänker på Jasińskis och dennes litauiska soldaters heroiska kamp och död. Ryssarna uppgav att de förlorade omkring 350 soldater och att 400 blev sårade. De försäkrade – skrev Casström – att de erövrade 100 kanoner och tog 13 000 polacker till fånga. Under striden om Praga blev mellan 7 000 och 8 000 försvarslösa invånare dödade. Ryska soldater sparade inte någon: kvinnor och barn massakrerades. Av den talrika evangeliska församlingen därstädes överlevde endast pastorn och tre personer.

”Jag förnyar än en gång det omdömet” – skrev Casström – ”at hvad i Prag tilldragit sig under och efter stormen överträffar alt hvad en människans inbillning kan föreställa sig aldrafasligast.”⁸

När ryktet om ryssarnas blodiga hämndaktion i Praga nådde Warszawa blev både oron och bestörtningen stor bland folket. Man började tänka på kapitulation. Frågan gällde till vem man borde överlämna huvudstaden – till preussarna eller ryssarna. Men valet var redan avgjort efter Suvorovs seger vid Praga. Några medlemmar av det Högsta Nationella Rådet lämnade skyndsamt Warszawa. Bland dem var Hugo Kołłataj och Józef Zajęczek. Deras avresa skedde i stor hemlighet. Den polske historikern Szyndler skriver, att Kołłatajs avresa utgjorde ett av de mörkaste momenten i dennes gåtfulla roll under upproret. Det ser dock ut som att åtminstone Ignacy Potocki visste om den. Enligt Casström träffades dessa två politiker sent på kvällen den 3 november och samtalade enskilt flera timmar. Vad de talade om denna kväll uppger inte Casström i sin rapport till kansler F. Sparre. Vi kan dock anta att

de diskuterade det allvarliga läget som den upproriska huvudstaden befann sig i, och troligen möjligheten att kapitulera ifall försvaret av Praga skulle sluta med nederlag. För ett sådant antagande talar det faktum att det Högsta Nationella Rådet redan den 4 november lämnade sitt samtycke till Warszawas president Ignacy Wyssogota Zakrzewski att Magistraten i eget namn kunde påbörja förhandlingar med Suvorov om kapitulation. Kołłątaj, som på grund av sina radikala åsikter var mest utsatt för ryska repressalier, kunde med hänsyn till sin dåliga hälsa inte stanna i Warszawa. Den långa vänskapen, som band samman Potocki och Kołłątaj under åren 1789 till oktober 1794, gör en sådan förmodan möjlig att dessa två forna vänner djupt begrundade upprorets situation, och kom fram till att en revolutionär statskupp inte skulle kunna rädda upproret utan snarare dränka det i blod. J. J. Patz skrev den 17 december att man anklagade Kołłątaj för alla fasansfulla tilldragelser, som ägde rum i Warszawa.⁹

Under intryck av händelserna i Praga samlades Magistratens medlemmar den 4 november i rådhuset. Efter en lång och känsloladdad diskussion beslöt man att ta upp frågan om kapitulation med det Högsta Nationella Rådet och med kungen. En delegation sändes till kungen, med begäran om att denne, gemensamt med borgerskapet, skulle börja förhandla om kapitulation på villkor att Suvorov skulle garantera invånarnas livs- och egendoms säkerhet. Stanisław August svarade då, att han inte kunde åtaga sig detta utan samråd och samtycke från det Högsta Nationella Rådet. Kungen meddelade Rådet Magistratens framställning, men dess kvarblivande medlemmar svarade att denne inte måtte oroa sig då ingen fara var för handen. Under tiden åkte Wawrzecki och Zakrzewski omkring på gatorna och uppmanade folket till tappert motstånd. På rådhuset pågick överläggningar till sent på kvällen, då det Högsta Nationella Rådet, som förmodade att Suvorov när som helst skulle attackera huvudstaden, till slut gav tillstånd för Magistraten att förhandla i eget namn om kapitulationen. Enskilt gav även Rådet ett förslag till kreditiv för att undertecknas av kungen och lämnas åt borgerskapets deputerade. Eftersom Stanisław August fann ordalydelsen något skarp, så ändrades den, men utan att rubba det väsentligaste, att innehavarna av dessa kreditiv var borgerskapets delegater, som i stadens namn ville erbjuda kapitulationen. Man hade mycket noga avhållit sig från utfästelser, som på det minsta sätt kunde tolkas som att kungen, regeringen eller armén begärde kapitulationen. Försedda med kungens brev begav sig Magistratens utsända till Suvorov vid 8-tiden på kvällen den 4 november. Den polska delegationen bestod av prästen Franciszek Makarowicz, borgarna Stanisław Strzałkowski och Dominik Borakowski samt vicepresident Józef Łukasiewicz. Zakrzewski, som även var medlem i det Högs-

ta Nationella Rådet, hade varken velat eller kunnat deltaga i delegationen, eftersom Suvorov inte ville förhandla med en "rebellregering".

Tidigt på morgonen den 5 november träffade de polska utsända general Suvorov. Han hade mottagit dem vänligt och bjudit på bröd och vodka. På frågan gällande kapitulationsvillkoren svarade generalen att han garanterade huvudstadens invånare säkerhet gällande deras liv och egendom. På Stanisław Augusts brev svarande han mycket vänligt, att han i sin kejsarinnas namn accepterade medborgarnas i Warszawa bön om säkerhet för deras liv och egendom i överensstämmelse med kapitulationsvillkoren givna till deputationen.

Klockan 14³⁰ återkom delegaterna till Warszawa. De medförde skrivelser från Suvorov samt ett besked om att stilleståndet beviljades t.o.m. den 6 november. Kort därefter sände Magistraten en talrik delegation till kungen med anmodan om att denne tillsammans med borgerskapet skulle avsluta kapitulationsförhandlingarna. Kungen, som gjorde sig förtrogen med Suvorovs skrivelser, anmärkte att dessa inte innehöll något, som stadgade arméns och landets öde. De utsända svarade med att situationen var mycket kritisk, och att det gällde huvudstadens räddning från ett liknande blodbad, som Praga upplevt. Enligt Casström försäkrade kungen delegaterna att han inte skulle överge borgerskapet, dock utan att direkt lova att deltaga i kapitulationen. De utsända återvände till rådhuset och fortsatte överläggningarna, men kapitulationsakten var ännu på kvällen den 5 november inte undertecknad. Endast några personer avreste till det ryska lägret för att fortsätta förhandlingarna. De medförde även denna gång ett brev från Stanisław August till Suvorov. Denne svarade på kungens brev med förebråelser för att Pragats bro inte var iordningssatt, om reparationsarbetet inte påskyndades och om bron inte skulle vara färdig den 8 november mitt på dagen, skulle han bli tvungen att återuppta militära operationer mot huvudstaden.

Den 6 november begav sig också det Högsta Nationella Rådet till kungen och begärde hans råd om vad man borde göra i dåvarande situation. Stanisław August hade låtit förstå att då Rådet aldrig hittilldags rådfrågat honom och sällan givit honom del av de mått och steg det vidtagit under upproret, så vore det något taktlöst att i den farligaste krisen blottställa honom personligen för följderna. Rådet påminde kungen om att Insurektionsakten från Krakow auktoriserade upprorsregeringen att begära hans hjälp vid alla svåra omständigheter, samt ålade honom att inte neka sitt biträde i sådana fall när det begärdes. Man diskuterade länge den allvarliga situation, i vilken upproret befann sig. Man kallade även några gånger in stormarskalken, greve Fry-

deryk Moszyński, som var dömd för sina protyska sympatier och nyligen släppts ur fängelset. Man anmodade honom att kontakta de ryska diplomaterna Ivan F. d'Asch och Karl J. Bühler och be dem att bege sig till Suvorov för att få till stånd underhandlingar om stilleståndets förlängning och tillstånd för den upproriska armén att kunna lämna Warszawa.

Den 7 november klockan 4 på morgonen återkom Magistratens utsända från det ryska lägret. De blev artigt mottagna av Suvorov, men de lyckades inte utverka några extra förmåner för den kämpande huvudstaden. Han hänvisade till de kapitulationsvillkor, som blev lämnade vid det första mötet den 5 november. På kvällen den 7 november kom även d'Asch och Bühler tillbaka till Warszawa. Tack vare deras medling blev stilleståndet ytterligare förlängt och det gavs även tillåtelse för Ignacy Potocki att tillsammans med Tadeusz Mostowski uppsöka det ryska kvarteret för negociationer gällande den polska armén. De två begav sig ännu samma kväll till Praga. Suvorov mottog dem vänligt, särskilt Potocki, och lovade förlänga stilleståndet till den 11 november för att den upproriska armén skulle kunna lämna huvudstaden.

Bland upprorsmännen hade man kunnat märka – rapporterade Casström – en stor oro, som orsakades av den interna kampen mellan kapitulationsanhängare och de som ville fortsätta kampen. Ett rykte om möjligheten att kungen skulle lämna Warszawa orsakade att några tusen människor samlades vid slottet för att inte tillåta honom att avresa. Casström uppgav att hela dagen den 7 november: ”conseilen och Magistraten fortforo träget att samla sig och stadens president Zakrzewski försökte i det yttersta att conciliera deras beslut och demarcher, men utan fullkomlig framgång.” Först på förmiddagen den 8 november undertecknade Magistraten kapitulationsakten. Samma dag frigavs alla härvarande ryska och preussiska krigsfångar och sändes till det ryska högkvarteret i Praga. Sent på kvällen lämnade Wawrzecki huvudstaden. Med honom följde den del av armén som inte ville kapitulera. De begav sig i riktning mot Piaseczno.

”Om natten” – skrev Casström – ”föröfvades här åtskilliga våldsamerhet löst folk, som sträfvade omkring på gatorna och detta säges hafva föranlåtit någon demarche som gjordes ganska bittida om morgonen den 9 november för att anmoda Suvorov att samma dag intaga staden.”¹⁰ Casström skrev att han inte visste om detta var sant, däremot var det säkert att Suvorov redan den 8 november gav till känna, att viktiga politiska orsaker tvingade honom att komma tidigare till Warszawa. Det ena utesluter dock inte det andra, ty bland den polska aristokratien fanns en hel del ryska anhängare, som önskade att Suvorov snarast skulle överta Warszawa.

De flesta medlemmarna av det Högsta Nationella Rådet lämnade Warszawa. President Zakrzewski följde efter Wawrzeckis armé. Bland de, som stannade kvar, var Ignacy Potocki och Tadeusz Mostowski.

Den 9 november tågade Suvorovs trupper pompöst genom huvudstaden. Om natten var ryska poster uppställda vid alla gatukorsningar och starka patruller gick över hela staden. Några oroligheter förekom, men inte av större betydelse. Trots Suvorovs löfte om att "allt kommer att bli förlåtet och glömt" straffades upprorets anhängare bland huvudstadens folk hårt. Man upprättade speciella domstolar, som bestod av ryska officerare och korrumperade polacker, som var fientligt inställda mot upproret. De senare angav sina landsmän, som under vilken som helst förevändning dömdes till böter och prygel. Stanisław August var utan makt. De enda auktoriteterna var Magistraten och kommandantgeneral Fiodor Buxhövdén, som med stöd av 10 000 soldater vaktade över huvudstadens lugn. Alla viktiga platser, gator och byggnader, bland annat arsenalen, besattes av ryssar. Enligt Casström uppvaktade general Suvorov med sin stab den polske kungen den 10 november. De bägge, kungen och generalen, hade ett enskilt samtal, eftersom Stanisław August önskade förhandla om fred mellan Polen och Ryssland. Suvorov hade dock inte fullmakt att fatta politiska beslut. Han kunde endast besluta i militära angelägenheter. Han hänvisade till kapitulationsvillkoren och krävde att kungen skulle se till att man avväpnade och upplöste den polska armén.

Under tiden begav sig general Fersen med sina styrkor efter Wawrzeckis trupper. Den polske överbefälhavaren ämnade komma till Kraków och där tillbringa vintern, men i närheten av staden Kielce, vid en ort kallad Radoszyce, blev han tvingad att kapitulera. Den 18 november anlände general Denisov till det polska lägret och begärde att soldaterna skulle lämna sina vapen och bege sig hem. Däremot skulle staben sändas till Suvorov. Wawrzecki, som inte ville samtycka till detta men brevledes blev uppmanad av kungen att underkasta sig ryssarnas vilja, gav resignerad upp motståndet. Han och generalerna Henryk Dąbrowski, Romuald Giedroyć, Ignacy Giełgud i Józef Niesiołkowski blev under rysk konvoj eskorterade till Warszawa och redan den 22 november ställda inför Suvorov. Denne läste deras efternamn och begärde att var och en skulle skriva under en speciell revers, som innehöll en förpliktelse att inte kämpa mot Ryssland och dess bundsförvanter. Den som vägrade göra det, skulle sändas till Petersburg. J. J. Patz uppgav i sin rapport av den 26 november, att de polska generalerna gjorde motstånd, men de,

som inom 40 dagar lyckades besegra Polens armé, förmådde de motsträviga att underteckna reverserna. Wawrzecki, som var mycket orolig för sin stabs säkerhet, övertalade de nämnda generalerna att foga sig i Suvorovs order. Casström skrev den 24 november, att Dąbrowski frivilligt undertecknade reversen. Gielgud, Giedroyć, och Niesiołkowski gjorde det på kungens anmodan. Wawrzecki var den ende av de fångslade generalerna som inte skrev under reversen. Någon tid senare fördes han under skyddseskort till Petersburg. Där väntade förhör och två års fängelse på honom.¹¹

I Warszawa rådde lugn. Det var svårt att störa det, när arsenalen var tom, vapnen och ammunitionen konfiskerad och 10 000 ryska soldater övervakade staden. Stanisław August, som var mycket orolig för landets och sitt eget öde – skrev ett brev till den ryska kejsarinnan Katarina II:

Warschau den 21 November 1794.

Min Fru Syster,

Pohlens öde är i Edra händer; Er makt och Er vishet skola om detsamma besluta. Hvem den ock blir som Ni utser att intaga min plats, är det mig icke tillåtet, så länge jag kan tala, att vanvärda mina pligter mot min nation, i det jag för hennes räkning åkallar E. Kejs M:ts ädelmod.

De polska krigarne äro tillintetgjorda. Nationen finnes likväl ännu till; men den också skall snart upphöra att finnas till, om icke Edra befallningar och Er själsstorhet komma henne till räddning. Vapnens tumult har hindrat såningen på en stor del af landet. Jordbruket har blifvit omöjligt öfver allt der boskapen blifvit bortförd. Bönderne, hvilkas lador äro toma, hvilkas kojor äro uppbrända eller gjorda obeboeliga, hafva i tusental flytt till utlandet. Många jordägande herrar hafva gjort på samma sätt, af enahanda orsaker. Pohlen börjar redan likna en ödemark. Hungersnöden är nästan oundviklig för nästkommande år, i synnerhet om andra grannar fortfara att bortföra våra invånare, vår boskap, och att taga vårt område i besittning.

Det synes vara förbehållet åt den, hvars vapen ensamt hafva underkufvat allt, att föreskrifva gränser för alla andra, när hon har förkunnat det bruk, som hon sjelf vill göra af sina segrar. Jag inbillar mig icke kunna förutse det, men jag tror för visst, att det som skall blifva Er verkligen ärorikast, det som skall göra tre millioner människor mindre olyckliga, skall alltid hafva de största rättigheterna till Edra beslut.

Mätte Ni, Madame, väl upptaga hvad Er stora karakter inger mig förtroende att för Er framställa! Mätte Ni på samma gång väl upptaga uttrycket af de tänkesätt med hvilka jag är etc.

*Stanislaus August,
Konung*

Den 20 december anlände två kurirer från Petersburg med depescher till general Suvorov. Dagen därpå fick Stanisław August besked om att han måste

lämna Warszawa och bege sig till Grodno. Casström uppgav, att han från en säker källa kände till orsaken till kungens skyndsamma avresa och att valet av vistelseorten berodde på en överenskommelse mellan Ryssland och Preussen. Enligt den skulle Warszawa lämnas till Preussen.

Ryska trupper började lämna huvudstaden och bege sig till andra sidan av floden Wisła. De tog med sig polska kanoner, vapen, ammunition, allt som fanns i arsenalen och i magasinerna, även golvparketter och skulpterade dörrar. Allt pekade på att Wisła skulle utgöra en gräns mellan den ryska och preussiska annexionen av Polen. Bland brev och andra skrivelser, som kurerarna hade med sig fanns även ett brev från Katarina II till den polske kungen:

Petersburg den 2 December 1794.

Min Herr Bror,

Pohlens öde, sådant E.M. målar det för mig i sitt bref av den 21 November, är en följd af de maximer, förstörande hvarje ordning och alla sociala institutioner, som Polackarne hemtat från exemplet af ett åt alla slags förvillelser öfvergivet folk.

Det har ej berott af mig att förekomma deras förfärliga följder och att tillsluta den under polska nationens fötter af dess förförare öppnade afgrunden, i hvilken de lyckats att draga den ner. Alla mina omsorger, alla mina mödor hafva blifvit vedergällda med otacksambhet, hat och förräderi.

Af alla de olyckor, som nu trycka detta folk, är en förestående hungersnöd den förfärligaste. Jag skall meddela mina befällningar för att, så mycket jag kan, betrygga det mot denna fasansvärda landsplåga.

Denna olycka, i förening med den kännedom jag har om de faror, för hvilka E.M. varit blottställd midt ibland ett tygellöst folk, kommer mig att önska, att Ni utan dröjsmål må lemna denna straffvärda stad, och att Ni beger Er till Grodno. Fältmarskalken Grefve Suwarow-Rymniksky har befällning att föreslå Er det och att vidtaga alla lämpliga mått och steg, för att föra Er hit på ett lika säkert som bekvämt sätt. E.M. skall känna min karakter. Den gör mig oförmögen att missbruka de fördelar som Försynens nåd och rättvisan af mina saker låtit mig förvärfva. E.M. kan således i lugn afbida hvad statsorsaker och allmänna säkerheten bestämma rörande Pohlens öde.

Med dessa tänkesätt förblir jag, min Herr Bror,

E. Maj:ts

goda syster

Catharina.

Den polske monarken mottog underrättelsen om sin avresa med stor ledsnad, men fann sig – enligt Casström – i den ryska kejsarinnans order och började förbereda sig att lämna Warszawa. Han försökte endast förlänga tidsfristen för avresan till mitten av januari 1795.¹²

Bland de instruktioner och order som Suvorov fått den 20 december fanns även en befallning om att arrestera upprorets ledare. På morgonen den 24 december 1794 hämtades de från sina hem av 30 kosacker och 3 officerare. Bland dem var Ignacy Potocki, Ignacy Wyssogota Zakrzewski, bankir Andrzej Kapostas, skomakare Jan Kilinski, kastellan Tadeusz Mostowski och överste Michał Sokolnicki. De skulle föras till Petersburg. Övriga ledamöter av det Högsta Nationella Rådet tilläts inte att lämna Warszawa. I början av januari fick Stanisław August order om att bli färdig för att resa till Grodno. Tidigt på morgonen den 7 januari 1795 lämnade kungen i eskort av den ryske generalen Alexander P. Tormasov, flera officerare och 60 dragoner, huvudstaden. "Föga fattades att icke sättet av kungens avresa liknade en fånges bortförande" – skrev Casström i sin rapport till Stockholm. Han trodde att den polske monarkens avresa skulle uppväcka mera rörelse, mera sorg och medlidande än den gjorde. Av alla berättelser, som han hört av dem som varit närvarande vid den, framkom "att man såg densamma lika som spectacle, som uppväcker varken glädje eller sorg".¹³

Stanisław August anlände till Grodno den 12 januari och där blev han omhändertagen av prins Repnin. På dennes uppdrag skulle general Pawel Cycjanov, som hade sina trupper stationerade i Grodno, hålla tillsyn över kungens korrespondens och besökare.

Den svenske diplomaten Casström skrev den 1 januari 1795 till kansler F. Sparre, att han hade väntat sig "en mer välskapt lifsfrukt än det olyckliga, härjade och sönderslitna Polen. Gud vet – och jag hade önskat at jag i min sista depeche på nya året kunnat berätta, at detta land är självständigt och har styrka af sin enighet, men föga nånsin kan hoppas, det Pålen blir sådant när nu alla anstalter förbereddes till ny delning av landet." Polens olyckor – skrev Casström – berodde inte på delningarna 1772 och 1793 och inte heller på upproret 1794, utan på landets svaghet, avsaknad av fosterländsk kärlek och demoralisering hos en stor del av den polska aristokratien. Detta blev skickligt utnyttjat av grannstaterna.

Man måste erkänna att Casström i flera avseenden hade rätt i det han skrev. Man bör tänka här på Stanisław Augusts svaghet och på de polska aristokraterna, som korrumperade av Ryssland hjälpte till att tillintetgöra sitt fosterland.

Den 3 januari 1795 blev delningstraktaten mellan Ryssland och Österrike undertecknad och den 24 oktober samma år mellan Ryssland och Preussen. Landet delades och inkorporerades med de ryska, preussiska och österrikiska riket, vars härskare hade svurit "in Nomine Sanctae Trinitatis" att de aldrig

skulle tillåta Polens återuppbyggnad.¹⁴

Den 17 november 1796 dog Katarina II. Hennes son och efterträdare Paul I ändrade inte moderns politiska beslut gällande Polen. Den nye tsaren beordrade några dagar efter hennes död, att Stanisław August skulle abdikera. Redan den 25 november undertecknade den polska kungen abdikationsakten. Det var Katarina II, som 1764 gav åt Stanisław August både den polska kronan och det polska riket. Hon tog tillbaka riket, som hon styckade tre gånger med sina grannar. Sonen tog från honom kronan. Vid slutet av 1796 blev Stanisław August kallad till Petersburg, där han dog den 12 februari 1798.

1795 försvann Polen från Europas karta. Även huvudaktörerna i det polska dramat Katarina II, Fredrik Vilhelm II och Stanisław August försvann under åren 1796–1798 från Europas politiska scen. Kvar blev den polska nationen, som aldrig glömde sitt fosterland och som tog upp kampen om landets återupprättelse.

Jan Henryk Dąbrowski (1755–1818); general och frihetshjälte.

Noter

I Vetenskaps societeten i Lund, Årsbok 1993, s. 64–85 är min uppsats publicerad: "Polens andra delning och utbrottet av Kościuszkos uppror enligt Johan Christopher Tolls diplomatiska rapporter 1793–1794". Tidsmässigt sträcker sig händelserna fram till september 1794. De sista månaderna av upproret (oktober–december) är skildrade i Samuel Niclas Casströms rapporter.

- 1 *Casström t hertig Karl 9/9 och 7/10 1794*, Chargé d'affaires Casströms depecher 1794, Polonica 240, Riksarkivet i Stockholm; J. Lubicz-Pachofński, *Kościuszko po insurekcji 1794–1817*, Lublin 1986, s. 9; T. Cegielski & K. Kądziela, *Rozbiory Polski 1772–1793–1795*, Warszawa 1990, s. 311; H. Kocój, "Die Zusammenarbeit Preussens und Russlands bei der Niederschlagung des Kościuszko-Aufstands im Lichte der Korrespondenz des preussischen Gesandten in Petersburg, Leopold H. Golz, mit Friedrich Wilhelm II", *Aufklärung – Vormärz – Revolution. Jahrbuch der "Internationalen Forschungsstelle demokratische Bewegungen in Mitteleuropa von*

- 1770–1850” an der Universität Innsbruck. Helmut Reinalter (Hrsg.), Bd 20 (2000), Frankfurt am Main 2001, s. 31–40.
- 2 *Casström t hertig Karl 15/10 1794*, Polonica 240, a.a.; J. U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich. Tekst opracował i wstępem opatrzył J. Dłhm*, Warszawa 1958, T 2, s. 110–13; E. Kozłowski & M. Wrzosek, *Dzieje oręża polskiego 1794–1938*, Warszawa 1974, s. 33–36; F. L. G. Raumer, *Polens undergång*, Jönköping 1836, s. 112–13.
 - 3 *J. Chr. Toll t hertig Karl apostille 2/4 1794*. Envoyéen J. C. Tolls depecher 1794, Polonica 234, Riksarkivet i Stockholm; E. Gomulicki, ”Improwizator czy strateg?”, *Zwycięstwo czy klęska? W 190 rocznicę powstania kościuszkowskiego*. Praca zbiorowa pod redakcją Henryka Kocója, Katowice 1984, s. 124–41; H. Kocój, ”Kościuszko jako patriota, polityk i wódz”, *Wiadomości polskie. Historia*, 23 maja 1994, s. 8–9; J. G. Seume, ”Kilka wiadomości o wypadkach w Polsce w roku 1794”, *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. Opracował i wstępem poprzedził W Zawadzki*, Warszawa 1963, T II, s. 776.
 - 4 *Casström t hertig Karl 15/9 1794*, Polonica 240, a.a.; J. Nadzieja, *Józef Zajączek. Od Kamieńca do Pragi 1752–1794*, Warszawa 1964, s. 192–202; W. Tokarz, *Rozprawy i szkice. Historia społeczna i polityczna. Przejrzał i wstępem opatrzył S. Herbst*, Warszawa 1959, s. 42–45 och 168–190; A. Próchnik, *Demokracja kościuszkowska. Z wstępem B. Limanowskiego*, Warszawa 1946 s. 182–94; S. Macheta, *Kołątaj*, Warszawa 1973, s. 42; W. Smoleński, *Kuźnica kołątajowska. Studium historyczne*, Warszawa 1949, s. 174; *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1968, T XIII/3 zes. 58, s. 341 se: Kołątaj Hugo. Kołątaj representerade ”Vänster” bland upprorets anhängare. Men han var inte någon polsk Robespierre eller en verklig ledare för jakobinerna i Warszawa, vars politiska program var ytterst radikalt.
 - 5 *Casströms brev 19/9 (apostille), 26/9, 22/10 1794*, Polonica 240, a.a.; J. Łojek, *Wokół sporów i polemik*. Seria druga, Lublin 1984, s. 8; Pamiętniki Michała Zalewskiego wojskiego Księstwa Litewskiego, Poznań 1879, s. 62 och 78; B. Leśnodorski, *Polscy jakobini. Kartka z dziejów insurekcji 1794 roku*, Warszawa 1960, s. 174–76; H. Mościcki, *Jakub Jasiński*, Kraków 1948, s. 188–209; Z. Janeczek, ”Działalność polityczna Ignacego Potockiego w latach 1793–1794”, *Zwyciestwo czy klęska? a.a.*, s. 71–72; *O powstaniu kościuszkowskim. Zebrnął i opatrzył przypisami W. Bortnowski*, Warszawa 1951, s. 100–106, 131–32; A. Zahorski, *Ignacy Wysogota Zakrzewski prezydent Warszawy. Wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione*. Warszawa 1979, s. 166, 211.
 - 6 *Casströms apostille 15/10 1794*, Polonica 240, a.a.; J. Lubicz-Pachoński, a.a., s. 27–28; A. Trębicki, *Opisanie sejmu ekstraordynaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie. O rewolucji roku 1794. Opracował i wstępem poprzedził J. Kowecki*, Warszawa 1967, s. 392–94. Även Trębicki uppger att Kościuszko och allmänheten ville ha Dąbrowski som efterträdare; K. Sreniowska, *Kościuszko bohater narodowy. Opinie współczesnych i potomnych 1794–1946*, Warszawa 1973, s. 53–54.
 - 7 *Casström t hertig Karl 15/10 1794* (brev och apostille). Polonica 240, a.a.; J. J. Patz, *Z okien ambasady saskiej. Warszawa 1794 roku w świetle relacji dyplomatycznych przedstawiciela Saksonii w Polsce*. Z rękopisu wydali, przełożyli i przypisami opatrzyli Z. Libiszowska och H. Kocój, Warszawa 1969, s. 192–93; A. Próchnik, a.a., s. 194; M. Frančić, *Insurekcja kościuszkowska*, Kraków 1988, s. 108–109. Även Frančić uppger, att det inte var någon enighet mellan de fyra förnämsta militära cheferna: Józef Zajączek, Henryk Dąbrowski, Stanisław Mokronowski och Józef Orłowski, vilka tillhörde två olika politiska läger.
 - 8 *Casström t hertig Karl 11/11 1794*, Polonica 240, a.a.; J. J. Patz, a.a., s. 194–95; F. L. G. Raumer, a.a., s. 114. Raumer uppger, att den 4 november stormades Praga av Suvorov ”hvarvid 8 000 soldater och 12 000 invånare (män, qvinnor och barn utan åtskillnad) ombragtes, eller kastades i Weichseln, eller uppbrändes med deras hus”; K. Bauer, ”Sturm Pragi 4 listopada 1794”, *Studia i materiały do historii wojskowości*, Warszawa 1969, T XV, cz I, s. 136–37,

- 153–59. Bauer uppger, att ryssarnas förluster uppgick till ca 500 döda och ca 2 500 sårade. Suworov beräknade polska förluster till ca 14 000 döda och 12 860 (inkl. sårade) togs till fånga; B. Szyndler, "Kapitulacja Warszawy przed Suworowem", *Zwycięstwo czy klęska?*, a.a., s. 163–66; A. Nystrom, *Polen förr och nu*, Stockholm 1925, s. 107; A. Zahorski, *Warszawa w powstaniu kościuszkowskim*. Wydanie II zaktualizowane, Warszawa 1985, s. 324–32.
- 9 *Casströms brev 11/11, 7/12 1794*, Polonica 240, a.a.; J. J. Patz, a.a., s. 205; B. Szyndler, a.a., s. 166, jämför med W. Tokarz, *Ostatnie lata Hugona Kołłątaja (1794–1812)*, Kraków 1905, T. I., s. 120; A. Zamoyski, *The last king of Poland*, London 1992, s. 429–30.
- 10 *Casströms brev 11/11 1794*, Polonica 240, a.a. Brevet innehåller även avskrifter av Stanisław Augusts och Suworovs brevväxling; J. J. Patz, a.a., s. 196–98 (se brev av den 8/11); B. Szyndler, a.a., s. 167–75; A. Zahorski, *Warszawa w powstaniu kościuszkowskim ...*, a.a., s. 332–35; Z. Góralski, Stanisław August w insurekcji kościuszkowskiej, Warszawa 1988, s. 216–25.
- 11 *Casströms brev 24/11 1794*, Polonica 240, a.a.; J. J. Patz, a.a., s. 199–203 (brev av den 15, 19, 22, 26/11 och 3/12 1794); B. Szyndler, a.a., s. 176; Z. Góralski, a.a., s. 225–31; M. Francić, a.a., s. 113–16.
- 12 *Casströms brev 24/12 och 27/12 1794*, Polonica 240, a.a.; J. J. Patz, a.a., s. 207–209 (brev av den 24 och 27/12 1794); M. J. Crusenstolpe, *Ett sekel och ett år af polska frågan (1762–1863)*, Stockholm 1863, s. 33–42 (författaren publicerar avskrifter av Stanisław Augusts och Katarina II:s brevväxling); A. Zamoyski, a.a., s. 431–34; Z. Góralski, a.a., s. 232–47.
- 13 *Casström t Fredrik Sparre 7/1 1795*, Polonica 241, a.a.; J. J. Patz, a.a., s. 211–16 (brev av den 3/1, 7/1 och 10/1 1795); Z. Góralski, a.a., s. 248–49; A. Zamoyski, a.a., s. 434–51; M. Zywirska, *Ostatnie lata życia króla Stanisława Augusta*, Warszawa 1978, s. 47–48; J. Skowronek, "Ostatni król Rzeczypospolitej: Miedzy Rosją i zracjonalizowanym oportunizmem", *Przegląd Humanistyczny*, Warszawa 1990, Rok XXXIV, nr 2, s. 8–9. R. N. Bain, *Polens siste konung och hans samtida*. Aukt. övers. af Karin Jensen f. Lidfors. Stockholm 1914, s. 339–41.
- 14 *Casström t Fredrik Sparre 1/1 1795*, Polonica 241, a.a.; A. Zahorski, "Powstanie kościuszkowskie 1794", S. Kieniewicz, A. Zahorski, W. Zajewski, *Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe*. Pod redakcją W. Zajewskiego Warszawa 1992, 1994 s. 137; *Kronika powstań polskich 1794–1944*, Wydawnictwo "Kronika" – Marian B. Michalik, Warszawa 1994, s. 54–55; T. Cegielski & K. Kądziela, a.a., s. 317–26; M. G. Müller, *Die Teilungen Polens: 1772, 1793, 1795*, München 1984, s. 51–55; P. Olberg, *Polens öde. Ett europeiskt kardinalproblem*, Stockholm 1944, s. 14–17.

Petra Ragnerstam

There Is No Way out of Entanglement

Interpellation and Discourse in *To the Lighthouse*

WITH THE WOMEN modernists the modern woman entered the literary scene. As a consequence a new way of portraying, analyzing and confronting oppression became prevalent. This also changed the scope of feminism. Virginia Woolf in particular has come to incorporate this vision of a new woman, something which not only is connected to Woolf's own person, but also to how her works relate the individual, in this case Woman, to oppression. *To the Lighthouse* portrays a structure of oppression that isn't antithetic or antagonistic, producing a view of female identity that differs from much of what has been written before. And this outlook is produced by experimental aesthetics. Woolf's ideas on resistance in *To the Lighthouse* are dependent both on how her critique of the hegemonic system is formulated, i.e. how language is used as a literary tool to display an oppressive structure, and on what function language itself is seen to have in the construction of identities. In *To the Lighthouse*, consequently, language is both an aesthetic and philosophical concern. This double function of language places it at the centre of the novel, creating a textuality that enhances the discursivity of both the characters and their actions. The discursivity of *To the Lighthouse*, I would argue, situates it in a specific philosophical tradition through its accounts of how subjects are interpellated by a hegemonic system, and how discourse controls people's actions within that system.

The Althusseran term interpellation is useful in an analysis of *To the Lighthouse* because of its negotiation of concepts like 'autonomy' and 'subjugation'. The traditional Marxist use of ideology 'in the bad sense' is thus modified: "the individual is interpellated as a (free) subject in order that he shall submit freely to the commandments of the Subject, i.e. in order that he shall (freely) accept his subjection." (Althusser 182) The idea of ideology as it is presented in Marxist thought (such as that of Althusser and the Frankfurt School) is useful precisely because Woolf more than any other modernist feminist formulates a new model of oppression that integrates the hegemonic

system into the subject itself. Woolf's texts can consequently be read in the light of Adorno's ideology critique; "There is no way out of entanglement" (*Minima Moralia* 27). Since oppression is not seen as an external force, Woolf's representation of power structures precludes some dramatic violence and action from her work. This lack of an explicit adversary is however crucial to the philosophical and political ideas of her work. The kind of resistance that is presented in *To the Lighthouse* could therefore be called Cultured Resistance, both because the resistance is discursive, and because the aggression is turned inward.

The discursivity of *To the Lighthouse* is present on all levels, but it becomes particularly evident in the progression of the narration. The specific narrative structure of *To the Lighthouse* is created by a tension between what is spoken by the characters, what is internally narrated, and what is narrated by an external narrator not part of the action itself. An example of this is the very opening of the novel, the dialogue between Mrs Ramsay, Mr Ramsay and Charles Tansley. It starts with the first sentence: "Yes, of course, if it's fine tomorrow", and pops up sporadically over the next 20 pages or so. However, the dialogue does not only establish the symbolic dimensions of the subject matter, that is the Lighthouse, but also makes clear the distinction between what 'really' happens, and what is thought or narrated. Since the novel mainly is about the inner processes of the characters, it is reasonable to argue that it is the minds of the characters that prolong the dialogue, which could be seen as a way to expand the idea of verisimilitude. However, this is not the only function of the dialogue.

It is in fact not only the thoughts of the characters that disrupt it, but also other kinds of digressions, as when Mrs Ramsay and Charles Tansley walk to town together. The interruption of this scene makes it uncertain how the narrative moves forward, since it breaks both the immediacy and the chronology of the conversation. If we look upon the dialogue as a systematic, realistic unity, it is disrupted by actions like Mrs Ramsay's and Charles Tansley's walk to town. It is surprisingly easy to slip into a realistic mode of reading when confronted with such narrative elaborations, simply assuming that the dialogue is resumed after the walk as if no time has passed, although it stretches the limits of credibility. However, I would argue that the dialogue therefore has a different function altogether. The kind of narration that is produced by the protracted dialogue enhances its textuality, showing the discursivity of all action and the influence of discourse on the characters' behaviour. Foucault argues in his article "The Discourse on Language" that discourse is what is produced between the thought and the word, which situa-

tes it between the abstract level of Logos, and the individual sentence; between a controlling abstract ideology and the agency of the individual. The textuality of the narrative techniques in *To the Lighthouse* enhances the relationship between individuality and ideology through discourse. I think that this is why many feminists have criticised Woolf's texts for not having a radical drive, just as Althusser's and Foucault's theories have been criticized for undercutting individual agency. Since discourse is central to the novel both systematically and philosophically, it determines how female identity and subjectivity is conceived.

What I am trying to argue, presents itself already at the beginning of the novel in the same scene as above, when Mrs Ramsay and Charles Tansley walk to town together. The walk/talk starts with Mrs Ramsay telling Charles Tansley the story of Augustus Carmichael's life, how he was a brilliant young man who was destroyed by an unfortunate marriage. It is, however, the succeeding communication between the two that exemplifies what I am saying. As a reaction to Mrs Ramsay's story we are presented with these words about Tansley:

It flattered him; snubbed as he had been, it soothed him that Mrs Ramsay should tell him this. Charles Tansley revived. Insinuating, too, as she did the greatness of man's intellect, even in its decay, the subjection of all wives – not that she blamed the girl, and the marriage had been happy enough, she believed – to their husband's labours, she made him feel better pleased with himself than he had done yet, and he would have liked, had they taken a cab, for example, to have paid the fare. As for her little bag, might he not carry that? No, no, she said, she always carried that herself. She did too. Yes, he felt that in her. (17)

This sequence starts an interesting interaction between Mrs Ramsay and Tansley, which could be called a discursive or ideological drama. It starts with Tansley asking to carry Mrs Ramsay's bag in the quote just above, and ends a couple of pages later with him actually taking the bag despite Mrs Ramsay's initial refusal. The scene is crucial from a feminist point of view, since it incorporates many aspects of how ideology and discourse function. The focal point is Mrs Ramsay's bag, which frames the scene. The function of the bag, I would argue, is to show how discourse produces certain actions.

A crucial aspect to my argument is Tansley's eagerness to carry Mrs Ramsay's bag, and Mrs Ramsay's refusal. On this point, the text is explicit. Mrs Ramsay's story has indicated the greatness of man's intellect, and women's subjection to that intellect. As a consequence Charles Tansley wants to carry her bag, which of course is a traditional act of chivalry. This in turn enhances Tansley's masculinity. The reason why Mrs Ramsay denies his request can

be explained by the notion of interpellation and the relation between freedom and subjection, which is contained within this concept. Thus we are presented with the amount of freedom and agency that is needed for Mrs Ramsay to freely subject herself, a need which is respected by Tansley. In this way, everybody is happy, and the walk/talk can continue.

However, the text also produces uncertainty in Tansley's reaction to the story with the word 'insinuating': '*insinuating*' the greatness of man's intellect, and '*insinuating*' the subjection of all wives. In this sense we do not know who actually produces the specific discourse on the relation between men and women. Is it Tansley, Mrs Ramsay or is it the external narrator? This dislocates the narration from individual expression and places it on the level of discourse. The origin of the narration is inconclusive, which makes the discourse itself central. The obvious outcome of the discourse, however, is that it makes Tansley revive since it consolidates a hegemonic system.

As the scene moves on, the discursive drama continues. What seems to be everyday, trivial chit-chat turns out to be something else. The conversation balances between Tansley wanting something and Mrs Ramsay giving it "as if she asked the very thing he wanted to reply to". (18) The interaction is disguised in a jargon of liking and disliking. The question then is, who has control over the discourse produced? There is an anxiety expressed in Tansley's narration that emphasises a struggle, and even a lack of control, over discourse:

Under the influence of that extraordinary emotion which had been growing all the walk, had begun in the garden when he had wanted to take her bag, had increased in the town when he had wanted to tell her everything about himself, he was coming to see himself and everything he had ever known gone crooked a little. It was awfully strange. (20)

The anxiety expressed might suggest that Mrs Ramsay is the one having the upper hand since she is the one who says the right things "as if she asked the very thing he wanted to reply to". However, the outcome of Tansley's worry is that he is eager to walk home "*determined* to carry her bag". (21 my emphasis) But if the outcome of Mrs Ramsay's control over discourse is that Tansley gets to carry the bag, then why does she do it? Why does she freely conform to a discourse that perpetuates a system that suppresses her? One answer could be that discourse prompts Tansley to take Mrs Ramsay's bag and that she is interpellated to accept such actions and thus her own subjection.

Very important here is the revelation that decides Tansley's action: "all at once he realized that it was this: it was this – she was the most beautiful per-

son he had ever seen.” (21) The notion of beauty, which is important to the novel as a whole, triggers a romantic narration whose ironic distance reveals its discursivity. The discursivity is further enhanced by the connotations to pastoral romances, which produces the ironic distance to Tansley’s nonsensical thoughts:

With stars in her eyes and veils in her hair, with cyclamen and wild violets – what nonsense was he thinking? She was fifty at least; she had eight children. Stepping through fields of flowers and taking to her breast buds that had broken and lambs that had fallen; with the stars in her eyes and the wind in her hair – *He took her bag.* (21 my emphasis)

Thus it becomes clear how the narration (laid bare to the reader by ironic distance) determines the action: “– He took her bag.” However, Tansley’s lack of authority over his own discourse is also emphasized by the words “what nonsense was he thinking”. Importantly, however, the narration still leads to action that serves him.

The concept of beauty is traditionally an ideologically imbued concept, and the fact that it is this concept that forms the narration, restores the order of hegemony as it is presented in the novel: “Tansley felt an extraordinary pride; he felt the mind and the cyclamen, and the violets for he was walking with a beautiful woman for the first time in his life. *He had hold of her bag.*” (22 my emphasis)

The restoration of the situation is done without aggression through a well functioning discourse that re-establishes the order by making the concept ‘freedom’ incorporated into the subject’s subjection. The idea of interpellation produces a narrative that is centred round discourse as ‘immaterial materialism’, as Foucault calls it. Discourse determines actions, not the characters. Foucault’s theory invalidates the idea of the instant, that is, the notion that an act emerges from a thinking subject. Consequently, the idea of an agent from where the act originates is also invalidated. In the same way, discourse overshadows the individual traits of the characters in the novel.

Discourse is incorporated into the very fabric of the novel on several levels, some of which are produced with less ironic and humoristic distance than the scene described above. An example of how discourse stipulates the subject in the novel, which is deeply disturbing, is Mrs Ramsay’s interior monologue. Here Mrs Ramsay sits alone thinking about herself and her life, revealing not only her identity as a woman, but also how identity creation itself functions:

Not as oneself did one find rest ever in her experience..., but as a wedge of darkness. Losing personality, always some exclamation of triumph over life when things came together in this peace, this rest, this eternity; and pausing there she looked out to meet that stroke of the Lighthouse, the long steady stroke, the last of the three, which was her stroke... (86).

Rather than "losing personality", the scene shows how Mrs Ramsay actually creates one through a certain discourse. Throughout the novel, she is described as a woman struggling with her identity. Again the difference between external and internal narration produces a text that displays its own textual surface, its discursivity. When Mrs Ramsay in this scene reflects upon her own situation, it is done through a narration that is laid bare to the reader.

Discourse is a way of creating subjectivity. But what does Mrs Ramsay's discourse in her interior monologue comprise? First and foremost there is an opposition between subject and discourse. The subject is presented as something that is not discursive, but original, 'true'. A differentiation is established between Mrs Ramsay's 'true self' and the rest of the world. A controlled narration supposedly emerges from an 'origin,' that is Mrs Ramsay. Therefore, the seemingly unmarked subject is clearly separated from the controlling outer world, which is expressed by Mrs Ramsay's need to be unseen: "Had she known that he was looking at her, she thought, she would not have let herself sit there, thinking. She disliked anything that reminded her that she had been seen sitting thinking" (93). The discourse presupposes a bourgeois ideology of individuality, which is produced in Mrs Ramsay's monologue. However, the same ideology is also broken in the scene:

And it would lift up on it some little phrase or other which had been lying in her mind like that – "Children don't forget, children don't forget" – which she would repeat and begin adding to it, It will end, it will end, she said. It will come, it will come, when suddenly she added, We are in the hands of the Lord.

But instantly she was annoyed with herself for saying that. Who had said it? not she; she had been trapped into saying something she did not mean (87).

Discourse is presented as something that encroaches on, and disrupts the 'free' subject. Karen Kaivola has rightly argued that this shows how Mrs Ramsay is entrapped by language. I, however, think that the quote also suggests that no one can avoid this trap or ever transcend it, (which the Tansley quote above also suggests). All identities are discursive. But, Mrs Ramsay's bourgeois discourse generates a rationale that says she can avoid the patriarchal discourses by submerging herself into her 'true' self, which however proves

false. The inconsistency between the bourgeois discourse on subjectivity and its material outcome is therefore necessarily arbitrated in the same narration, correcting and adjusting it to the on-going identity creation.

Typically, also this scene ends with the idea of ideology controlling the character's action through interpellation. Again 'freedom' and 'subjection' are established as an interrelated pair that upholds dominant ideology through discourse. The scene ends with Mrs Ramsay giving up her monologue to accompany Mr Ramsay who dislikes the sadness of her look: "And again he would have passed her without a word had she not, at that very moment, given him *of her own free will what she knew he would never ask*, and called to him and taken the green shawl off the picture frame, and gone to him. For he wished, she knew, to protect her." (89, my emphasis).

This reading of Mrs Ramsay's subjectivity may seem extremely non-redemptive, which I on the other hand would argue the first part of the novel to be. However, the function of discourse is not consistent in the novel, but changes as the narrative techniques change. In the first part, textuality is produced through subtle changes in focalization, and in gradual transitions between the different characters. In the last part of the novel, as Lily Briscoe becomes the protagonist, the text focuses on its own textuality in a different way. Here, the textual surface is produced by making Lily into the possible narrator of the events. Caughie makes a most interesting observation regarding Lily's narrative function when Mr Ramsay takes James and Cam to the Lighthouse. By recognizing that Lily actually selects one boat and decides that it is Mr Ramsay's boat (219, 230), Caughie claims that Lily is the narrator of those scenes. This is also stressed by the somewhat strange use of 'would' in some of them:

Now they *would* sail on for hours like this, and Mr. Ramsay *would* ask old Macalister a question ... and old Macalister *would* answer it, and they *would* puff their pipes together, and Macalister *would* take a tarry rope in his fingers, tying or untying some knot, and the boy *would* fish, and never say a word to any one (221 my emphasis).

This 'would', Caughie argues, indicates iteration, that something has happened several times before. "Here, however, the narrative time (iterative) conflicts with the story time (this is their first trip), making the sequence clearly a function of the narration" (Caughie 58 n. 11).

Although I agree with Caughie's analysis of the narrative situation, I think that it is important to recognize the text again emphasises its narrative ambivalence. The scene can be read both as Lily's narration, and as a narration

produced by an external narrator. There are indications (the ones that Caughie mention) that make the reader connect the narration to a certain character, but the connection is never conclusive. In this way, the narration is again dislocated from individual expression. Therefore, as Caughie also points out, the narration itself is foregrounded and its relation to the understanding of, and interaction with, the world. Consequently, the narration can be seen as a way for Lily to handle the 'knot' that the masses in her painting create both through painting and through narration.

As the novel develops, it turns out to be less pessimistic, since Lily (although she does not have control over discourse) benefits from the discourses she produces in the epiphany she experiences at the end of the novel. This shows how discourse is a double-edged sword which can be "an instrument and an effect of power, but also a hindrance, a stumbling-block, a point of resistance and a starting point for an opposing strategy" (*The History of Sexuality*, 101) as Foucault has it. In *To the Lighthouse* we are not presented with ideology 'in the bad sense', since ideology and discourse not are presented as something to overcome or overpower. Woolf shows in *To the Lighthouse* how complex and intricate power structures are and how difficult, if not impossible – and perhaps even destructive – it is to believe that there is a way "out of entanglement".

Bibliography

- Adorno, Theodor. 1974. *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. tr. E. F. N. Jephcott. London: New Left Books.
- . 1973. *Negative Dialectics* tr. E. B. Ashton. New York: Seabury Press.
- Althusser, Louis. 1977. "Ideology and Ideological State Apparatuses" in *Lenin and Philosophy and other Essays*. tr. B. Brewster. London: New Left Books.
- Caughie, Pamela. 1991. *Virginia Woolf and Postmodernism: Literature in Quest & Question of Itself*. Urbana: University of Illinois Press.
- Foucault, Michel. 1990. *The History of Sexuality*. Trans. Robert Hurley. New York: Vintage Books.
- . 1982. *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.
- Kaivola, Karen. 1991. *All Contraries Confounded: the lyrical fiction of Virginia Woolf, Djuna Barnes, and Marguerite Duras*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Woolf, Virginia. 1998 (1927). *To the Lighthouse*. Oxford, New York: Oxford World Classics.

Maria Strömvik

EU i världspolitiken

DE SENASTE ÅREN har den Europeiska unionen i allt högre grad försökt påverka världspolitiken. EU avger till exempel gemensamma deklARATIONER i FN och många andra internationella organisationer, och är numera (tillsammans med sina medlemsstater) världens i särklass största biståndsgivare till tredje världen. Unionen spelar också idag en aktiv roll i fredsprocesserna på den koreanska halvön, på Balkan, i Mellanöstern, i Afghanistan, och i flera områden i Afrika, för att bara nämna några exempel. Detta faktum, att en regional handelssammanslutning har en uttalad ambition att föra en gemensam utrikespolitik gentemot resten av världen är på många sätt en helt unik företeelse. En regional organisation som försöker uppträda som en stat och som aspirerar på globalt politiskt inflytande är ett nytt och mycket intressant fenomen i internationell politik.

Att få femton gamla inbitna nationalstater att samordna sin utrikespolitik till förmån för en kollektiv hållning gentemot resten av världen är samtidigt ett besvärligt projekt. EU:s medlemsstater har långa traditioner av nationellt präglad utrikespolitik och olika historiska band med andra stater och områden. Utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik utgör dessutom kärnan i staters suveränitet, och få regeringar är entusiastiska inför tanken att lämna ifrån sig makt inom dessa politikområden. Statschefer, regeringschefer och utrikesministrar föredrar naturligtvis att själva behålla både det ansvar och den prestige som kan följa lyckade internationella insatser av olika slag. EU har således, trots dryga trettio års försök att föra vad som numera går under namnet gemensam utrikes- och säkerhetspolitik (GUSP), fortfarande många gånger svårt att uppträda gemensamt gentemot resten av världen. Det hävdas därför ofta – både bland akademiker och praktiker – att det största problemet är att det inte finns tillräckligt mycket ”politisk vilja” hos de femton medlemsstaterna för att få en gemensam utrikespolitik att fungera tillfredsställande.

Att analysera en ovanlig aktör

Påpekandet om brist på politisk vilja är emellertid ganska otillfredsställande i vissa avseenden. Om vi trots allt kan konstatera att EU allt oftare agerar som en enhet i internationella frågor, återstår ju frågan om vad som i så fall förändrar den politiska viljan hos medlemsstaterna. Med andra ord, vad är det som driver på utvecklingen mot ett allt mer enigt EU i världspolitiken? Till skillnad från frågan om varför EU ofta *misslyckas* med att säkerställa en gemensam hållning, finns inga enkla eller entydiga svar på frågan om varför EU allt oftare *lyckas* föra en kollektiv utrikespolitik. Få har dessutom försökt att systematiskt studera denna utveckling över tid. Därför har de olika åsikter som florerar i litteraturen om drivkrafterna bakom EU:s allt mer aktiva internationella roll oftare karaktären av lösa hypoteser än empiriskt observerade samband.

Något som de flesta bedömare är överens om är dock att utvecklingen av EU:s gemensamma utrikespolitik inte sker kontinuerligt, utan snarare stegvis under vissa perioder. Med tanke på att ambitionen om en gemensam utrikespolitik funnits sedan 1970, har det nu gått tillräckligt lång tid för att möjliggöra en tillbakablickande studie som fokuserar på de perioder EG/EU tagit kliv framåt, och som analyserar alternativa orsaker till varför denna utveckling sker. I den mån vi kan finna att liknande förklaringar verkar rimliga vid de flesta eller till och med alla perioder, kan vi med större säkerhet än idag både förstå framväxten av detta ovanliga fenomen och resonera om vart utvecklingen är på väg framöver.

Grovt uppdelat finns två olika, men inte nödvändigtvis motsägande, sådana försök att förstå vilka faktorer och drivkrafter som avgör EU:s möjligheter att fungera som en seriös aktör på global nivå. Det ena skulle kunna kallas ett "utifrånperspektiv", där EU:s internationella roll primärt formas i relation till USA:s och andras agerande när nya konflikter uppkommer. Säkerhetspolitiskt känsliga situationer som uppkommer utanför EU:s eget geografiska område skulle kunna tänkas generera en större medvetenhet om behovet av ett enigt EU för att säkerställa ett så stort inflytande som möjligt i världspolitiken. Därmed skulle externa förändringar vara avgörande för utvecklingen av EU som internationell aktör.

Det andra synsättet är mer av ett "inifrånperspektiv", där EU:s politiska institutioner och processer i politikutformningsfasen ses som avgörande för EU:s möjligheter att agera på global nivå. Genom tätare formellt samarbete skulle inblandade politiker och tjänstemän känna större säkerhet angående samarbetets kontinuitet och övriga staters tillförlitlighet. På så sätt kan givande och tagande spridas över tid, och därmed underlätta kompromisser

och överenskommelser. Vissa hävdar även att nationella politiker och tjänstemän, genom de formella och informella kontakter som skapas genom institutionerna i Bryssel, till och med socialiseras in i ett nytt tänkande där bedömningar av vad som utgör "nationella intressen" även börjar innefatta resten av EU.

Det är dock ingen självklarhet hur man i praktiken beskriver EU:s utrikespolitiska agerande över tid för att identifiera de perioder då enigheten och politiken förändras. Det finns ingen samlad dokumentation över alla aktiviteter som genomförts inom ramen för det utrikespolitiska samarbetet. Det närmaste man kan komma är förmodligen att studera alla de pressmeddelanden och utrikespolitiska deklARATIONER som utfärdats sedan starten 1970. Dessa används av EU för att presentera unionens åsikter för en internationell publik. De innehåller ofta enbart kommentarer eller synpunkter på internationella frågor, men används även när EU meddelar att unionen beslutat att agera i relation till antingen en tredje stat, grupp av stater, eller någon specifik händelse. När EU till exempel beslutar om att införa ett handelsembargo meddelas detta genom en deklARATION. Genom att kartlägga dessa pressmeddelanden och kategorisera innehållet kan således en, om inte perfekt så i alla fall indikativ, bild av förändringarna över tid erhållas. Fyra ganska tydliga perioder i EU:s utrikespolitiska historia, när utrikespolitiken förefaller ha utvecklats både kvalitativt och kvantitativt, går då att urskilja. Genom att jämföra dessa perioder av förändring med både ett utifrånperspektiv (tryck eller efterfrågan utifrån) och ett inifrånperspektiv (institutionella förklaringar) kan vi teckna en bild av de viktigaste drivkrafterna bakom förändringarna.

Kallare krig genererar mer samarbete

Den första perioden av förändring inföll i slutet av 1970- och början av 1980-talet. Det utrikespolitiska samarbetet hade levt en ganska anonym tillvaro i nästan tio år, med endast ett fåtal gemensamma ställningstaganden och med inriktning främst på några specifika geografiska områden såsom Mellanöstern och södra Afrika, och kanske framför allt i förhållande till den Europeiska Säkerhetskonferensen (ESK). Mellan 1979 och 1982 breddades och fördjupades däremot utrikespolitiken. Händelser i både Öst- och Västeuropa, Asien och Latinamerika blev föremål för EG:s intresse och genererade gemensamma reaktioner. Som exempel kan nämnas att EG:s medlemsstater under denna period för första gången gemensamt genomförde olika typer av sanktioner gentemot både Argentina (efter invasionen av Falklandsöarna) och Sovjetunionen (efter införandet av undantagstillstånd i Polen). I relatio-

nerna med Turkiet började dessutom EG under denna period uttryckligen kommentera situationen vad gäller mänskliga rättigheter. EG beslutade också under denna period att i gemenskapens namn distribuera katastrofhjälp till flyktingar efter den israeliska invasionen av Libanon.

I ett vidare perspektiv kan man konstatera att förändringarna skedde i ljuset av en ganska negativ utveckling i det internationella säkerhetspolitiska klimatet. I slutet av 1970-talet framstod förhoppningarna om avspänning i det kalla kriget som väl optimistiska. Efter shahens fall i Iran, gisslandramat på den amerikanska ambassaden i Teheran och Sovjets invasion av Afghanistan i december 1979, blev USA:s utrikespolitik gentemot Sovjetunionen och den kommunistiska världen avsevärt mer konfrontatorisk. Detta ledde till ett betydligt mer spänt säkerhetspolitiskt läge i Europa. När president Ronald Reagan tog över efter Jimmy Carter började USA:s utrikespolitik syfta till att bekämpa kommunistisk expansion i alla delar av världen och Reagan uttryckte en förhoppning om att resten av "den fria världen" skulle samlas gentemot kommunismen under amerikansk ledning. Han fick aldrig något 100-procentigt stöd från Västeuropa. EG:s medlemsstater, även Storbritannien, ansåg att den tidigare avspänningspolitiken mellan öst och väst borde fortsätta. Dessutom fanns bland de västeuropeiska staterna en känsla av att USA:s och Sovjetunionens säkerhetspolitiska samtal fördes över deras huvuden. Det fanns, med andra ord, en känsla av att Västeuropa hade liten kontroll över sin säkerhetspolitiska situation, vilket med all säkerhet bidrog till att öka viljan att agera samfällt så långt det var möjligt. Således förefaller förändringar utanför Västeuropa ha fungerat som en katalysator för det samarbete som redan under flera år hade pågått utan att resultera i någon större mängd gemensamma utrikespolitiska initiativ.

Intressant nog skedde förändringarna i den gemensamma utrikespolitiken trots att inga institutionella förändringar hade kommit till stånd. Det utrikespolitiska samarbetet hade inte genomgått några reformer sedan 1973, vare sig i arbetsätt eller i de uttalade normer och värderingar som satte ramarna för politiken. Arbetet var fortfarande strikt mellanstatligt och låg formellt helt utanför gemenskapsarbetet. Vissa medlemsstater – främst Danmark och Irland men efter 1981 även Grekland – var dessutom principiellt motståndare till hela idén om en internationell politisk roll för gemenskapen. Trots detta hittades i praktiken under denna period, om än efter långa diskussioner och förhandlingar, lösningar för att kunna använda gemenskapens ekonomiska tyngd som politiskt påtryckningsinstrument.

Däremot ledde förändringarna i den gemensamma politiken till nya institutionella reformer. Samtidigt som det utrikespolitiska samarbetet tilltog i

styrka blev också samarbetets svagheter tydligare. Några av de akuta behoven var att kunna samlas snabbt i krislägen, att mer tydligt formulera vilka normer och värderingar som skulle styra samarbetet och att säkerställa att politiken inte i alltför hög grad kunde fluktueras var sjätte månad med ordförandeskapsbytena i EG. Vissa reformer kom på hösten 1981, när utrikesministrarna bland annat enades om att inrätta en formell krisprocedur som innebar att ministrarna, om någon medlemsstat så önskade, skulle träffas inom 48 timmar. Samtidigt introducerades den så kallade trojkan, så att ordförandestaten skulle kunna bistås av både den föregående och den efterföljande ordföranden. Syftet var att både minska arbetsbelastningen för ordföranden och säkerställa mer kontinuitet i utrikespolitiken. Vidare formulerades medlemsstaternas åtaganden i tydligare ordalag än tidigare. Ministrarna enades bland annat om att politiken skulle ha som mål att inte bara reagera på internationella händelser utan även sträva efter att bidra till att forma dem.

Reellt inflytande efter det kalla krigets slut

Under större delen av 1980-talet fortsatte sedan samarbetet på ungefär samma nivå, med några nya initiativ varje år men utan några dramatiska förändringar. Nästa period av mer aktiv utrikespolitik inföll mellan 1988 till 1991, med tonvikt på det sistnämnda året. Frågor som EG reagerade på under slutet av 1980-talet var till exempel händelserna på Himmelska Fridens Torg i Peking (där EG också vidtog vissa sanktioner) och Irans officiella hot mot författaren Salman Rushdie (där Irak också möttes av sanktioner från EG:s sida). Händelserna i Öst- och Centraleuropa fick däremot inledningsvis inte speciellt mycket officiell uppmärksamhet av ett samlat EG. Under senhösten 1989 var det endast i relation till Rumänien som EG visade upp ett enigt försök att påverka den process mot systemskifte som många andra stater då redan hade påbörjat. Fram till och med 1990 är det dessutom möjligt att hävda att förutom i arbetet inom ESK hade den gemensamma utrikespolitiken, även om den gradvis växte fram och tilltog i styrka, ganska liten effekt i omvärlden.

Under 1991 däremot kunde man börja urskilja situationer där EG:s inflytande blev synligt, även i fall där EG inte alltid lyckades lösa frågorna. Ett par sådana exempel var EG:s reaktioner på de tidiga stadierna av konflikten på Balkan och Iraks invasion av Kuwait. I det förstnämnda fallet visade EG upp en ny dimension i sin utrikespolitik. Förutom att använda sin tyngd i handelspolitiska frågor, för att med både morötter och käppar förmå parterna att uppnå en förhandlingslösning, skickade EG även iväg fredsförhandlare med

mandat att försöka förhindra en upptrappning av den väpnade konflikten. Det var första gången alla medlemsstater accepterade att ordförandestaten inte bara *representerade* gemenskapen som helhet i säkerhetspolitiska frågor utan även tillät ordföranden att *förhandla* för hela gemenskapens räkning. Dessutom utgjorde beslutet att sätta upp en obehäpnad observationsstyrka för att bevaka vapenvilan i Bosnien det första tillfälle EG skickade ut "trupper" i sitt eget namn. I fallet Irak lyckades gemenskapen, trots oenighet i vissa frågor, bidra till den övergripande lösningen genom att komma med förslaget om att upprätta de skyddade zonerna i norra och södra Irak som sedan etablerades av FN:s säkerhetsråd.

Under denna period förefaller det således igen som om en avgörande förklaring till EG:s tilltagande politiska roll i resten av världen sammanföll med större förändringar i det internationella systemet. Även om det är svårt att med säkerhet tidsbestämma slutet av det kalla kriget, anser de flesta att det redan under 1988 stod klart att Sovjetunionen övergett Brezhnev-doktrinen och började tillåta sina satellitstater ett visst mått av politisk frihet. Efterföljande år markerade de omvälvande politiska transitionerna i Öst- och Centraleuropa det definitiva slutet på en 40 år gammal konflikt som styrte hela den säkerhetspolitiska tillvaron i Europa. För de västeuropeiska staterna inleddes detta dels en stor osäkerhet om hur USA skulle ställa sig till en framtida säkerhetspolitisk och militär närvaro i Europa, dels att riskerna att förvärra spänningssläget i kalla kriget, genom att visa sprickor i alliansen, nu minimerats.

Denna utveckling påverkade många västeuropeiska staters vilja att visa att EG nu var moget att stå på egna ben. Sådana ambitioner gällde både arbetet för den fredliga utvecklingen mot demokratisering i Öst- och Centraleuropa och gentemot den betydligt mer konfliktfyllda situation som i slutet av 1990 uppkom på Balkan. Därmed förefaller det även under denna period som om USA:s roll i världspolitiken, i detta fall osäkerhet angående USA:s intentioner, i hög grad bidrog till en mer aktiv gemensam politik. Det faktum att förändringarna började redan 1988 tyder däremot också på att EG, efter reformerna i Sovjetunionen och minskad spänning mellan öst och väst, grep tillfällen som gavs och försökte utnyttja det ökade utrymmet för att definiera en tydligare egen politisk roll.

Precis som under perioden i slutet av 1970- och början av 1980-talet medförde dessa nya ansträngningar att bristerna i samarbetet också fick förnyad aktualitet. Detta genererade nya diskussioner om nödvändigheten av institutionella reformer. Inför den regeringskonferens som skulle hållas i Nederländerna i december 1991, kröp frågor om en radikal förändring av det utrikes-

politiska samarbetet upp på den mötesagenda som dittills främst handlat om den monetära unionen. När fördraget om den Europeiska unionen undertecknades i början av 1992 hade det som tidigare benämnts *utrikespolitiskt samarbete* omvandlats till betydligt mer långtgående formuleringar om en *gemensam utrikes- och säkerhetspolitik*. Kommissionen fick förslagsrätt och den Västeuropeiska försvarsunionen (VEU) länkades till EU för att kunna utföra säkerhetspolitiska aktioner som krävde militära medel. En mycket begränsad möjlighet till beslutsfattande med kvalificerad majoritet introducerades också. Åter igen förefaller det alltså ha varit förändringar i den förda politiken som i ett andra steg genererade institutionella reformer.

Lärdomar från Balkan som ny katalysator

Nästa period inföll i mitten av 1990-talet. En mängd olika aktiviteter gentemot Balkan stod i fokus, men även t.ex. ett antal olika initiativ gentemot länderna omkring de stora sjöarna i Afrika. Ett par nya typer av insatser tog också fart på EU-nivå under denna period. Den ena var utnämnannde av så kallade särskilda representanter, som med specifika mandat tillåts agera och representera unionen i vissa konflikter. Den andra var uttryckligt politiskt, finansiellt, och ibland även personellt stöd till internationella organisationer, antingen genom finansiering av specifika aktiviteter som genomförs av andra organisationer eller genom EU-ledd organisering av dessa aktiviteter. Som exempel kan nämnas att EU under denna period finansierade delar av OAU:s observationsstyrka i Burundi och ansvarade för samordningen av övervakningen av valen till det palestinska parlamentet.

Stöd för demokrati och mänskliga rättigheter blev också en tydligare del av EU:s utrikespolitik under mitten av nittiotalet, och valövervakning blev något av en standardaktivitet från EU:s sida. Enbart under 1995 och 1996 hade EU valövervakare i Mozambique, Ghana, Zaire, Ryssland, Bosnien, Guatemala och Nicaragua. Dessutom togs ett principbeslut år 1995 att alla nya handelsavtal med tredje stat skulle innehålla en klausul som tillåter EU att upphäva avtalet ifall respekten för mänskliga rättigheter inte anses tillfredsställande. Under denna period engagerade sig EU också i aktiviteter som på ett mer påtagligt sätt berörde olika militära frågor, såsom minröjningsaktiviteter i Angola och på Balkan, och deltagande och finansiering av KEDO, den internationella organisation som arbetar för icke-nukleär energiproduktion på den koreanska halvön.

Kopplingen mellan förändringar i det internationella systemet och förändringar i den gemensamma politiken, som var tydlig under de två tidigare pe-

rioderna, var inte lika lätt att urskilja i mitten av 1990-talet. Några större och dramatiska förändringar på internationell nivå kan inte sägas ha förekommit, men två allvarliga konflikter – på Balkan och i Rwanda – resulterade med all säkerhet ändå i en större insikt om behovet av ett EU som kunde agera samfällt.

EU drog också flera lärdomar av händelserna som omgärdade NATO:s militära insatser i före detta Jugoslavien under våren 1995. En av lärdomarna var att USA:s vilja att delta i fredsframtvingande insatser i Europa inte sträckte sig så långt att landet var berett att riskera amerikanska soldaters liv genom att bidra med marktrupper. USA:s inställning hade redan förändrats efter händelserna i Somalia i början av 1990-talet, och framgick med all tydlighet när diskussionerna om en militär intervention i före detta Jugoslavien på allvar började diskuteras under slutet av 1994. USA:s intresse för ett fortsatt bidrag till den säkerhetspolitiska situationen utanför EU:s gränser ifrågasattes därmed och vikten av ett enigt EU blev desto mer tydlig. En annan lärdom var att NATO:s militära insatser på sin höjd skulle kunna stoppa ett pågående krig, men att fredsarbetet krävde insatser av en helt annan natur. Detta var något som en militär organisation som NATO varken hade mandat eller möjligheter att bistå med. Arbetet med återuppbyggnad av både politiska, ekonomiska och rättsliga institutioner på Balkan, och inte minst återuppbyggnad av ett fungerande civilsamhälle, blev därmed uppgifter som främst föll på EU men även i viss mån på Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE). I och med detta stod det klart att EU hade en viktig roll att fylla när USA sågs som en något ovillig partner och NATO endast kunde bidra med en mycket begränsad uppgift. Med andra ord har utifrånperspektivet, som förklaring till förändringar i den gemensamma utrikespolitiken, även bärkraft under denna period.

Precis som föregående två perioder följdes också den här perioden av institutionella förändringar. Flera av de problem som blev uppenbara bland annat under konflikterna på Balkan genererade nya lösningar i Amsterdamfördraget, som undertecknades i oktober 1997. För att säkerställa mer kontinuitet i politiken och för att tydligare framstå som en enig aktör beslöts att tillsätta en utrikespolitisk talesman för unionen. För att tydliggöra vilka militära uppgifter unionen skulle kunna tänkas genomföra, med hjälp av VEU, specificerades unionens ambitioner till att gälla de så kallade Petersbergsuppgifterna – fredsbevarande, fredsframtvingande och humanitära insatser. För att i största mån undvika situationer där en enda medlemsstat kunde hindra övriga att enas om en gemensam politik infördes också en ny form av beslutsfattande, där det i vissa fall (detaljbeslut) är möjligt att använda kvalifi-

cerad majoritet och i andra fall (rambeslut) är möjligt för en eller ett mindre antal stater att avstå från att rösta. Även om det fortfarande inte talades om någon möjlighet till formella sanktioner mot medlemsstater som inte efterlever gjorda överenskommelser var skrivningarna i fördraget betydligt mer långtgående än tidigare vad gäller medlemmarnas förpliktelser. Fördraget talar uttryckligen om att medlemsstaterna ”aktivt och förbehållslöst” skall ”stödja unionens utrikes- och säkerhetspolitik i en anda av lojalitet och ömsesidig solidaritet”. Med andra ord förändrade Amsterdamfördraget både procedurerna för beslutsfattande, reglerna för samarbetets omfattning och de övergripande normer som ligger till grund för samarbetet.

Från en reaktiv till en aktiv union

Den senaste förändringsperioden är något svårare att avgränsa men förefaller ha startat 1998–99 och pågår fortfarande. Det är först och främst värt att notera att fortfarande 1991 uttryckte fyra av fem deklARATIONER och pressmeddelanden enbart åsikter, utan att följas av någon aktiv åtgärd från EU:s sida. År 1997 innehöll nästan var tredje deklARATION även hänvisningar till politiska och/eller ekonomiska åtgärder, och 1999 innehöll mer än varannan deklARATION sådana hänvisningar. Innehållet i politiken började också förändras i slutet av 1990-talet. Från och med 1999 förefaller det som om allt mer allomfattande politiska initiativ i förhållande till pågående konflikter börjar ta form.

Ett sådant exempel är unionens initiativ till den så kallade Stabilitetspakten för sydöstra Europa, som nu består av över 40 stater och organisationer. Pakten syftar till att skapa politisk och ekonomisk stabilitet i sydöstra Europa genom att koordinera internationella insatser och stödja staterna i regionen i arbetet för fred, demokrati, respekt för mänskliga rättigheter och ekonomisk tillväxt. I Kosovo, efter NATO:s intervention, åtog sig EU ansvaret för den ekonomiska återuppbyggnaden och utvecklingen i samband med att FN satte upp sin mission, UNMIK. Ett annat exempel var EU:s finansiella stöd till det FN-ledda programmet ”vapen i utbyte mot utveckling” i Albanien, som syftade till att få befolkningen att frivilligt lämna in sina vapen mot löfte om återuppbyggnad av vägar, telefonkommunikationer och tillgång till fordon. EU har också de senaste åren arbetat aktivt för nedrustning och ickespridning av vapen i Ryssland, bland annat genom att etablera en testanläggning för nedmontering av vapen i landet och bistå med experthjälp och studier om transport, lagring och nedbrytning av plutonium. Det är dessutom inte bara Ryssland och Öst- och Centraleuropa, utan även mer av-

lägsna platser i både Afrika, Asien och Mellanöstern, som mötts av ökad aktivitet från EU:s sida de senaste åren.

Denna, fortfarande pågående, period av förändring i den gemensamma utrikespolitiken är i ännu högre grad än under föregående period svår att länka till sammanfallande skiftningar i det internationella systemet. Några större svängningar i USA:s allmänna utrikespolitiska hållning skedde inte under president Clintons andra mandatperiod. Andra internationella organisationer såsom FN och OSSE genomgick inte heller några större omvälvningar. Det enda undantaget är NATO:s militära intervention i Kosovokonflikten under våren 1999, som genomfördes utan mandat från FN:s säkerhetsråd och försämrade relationerna mellan främst Ryssland och USA. Lärdomarna från bombningarna mot serbiska mål 1995 fick naturligtvis också förnyad aktualitet efter Kosovokonflikten. Detta bidrog åter igen till insikten att EU hade en viktig uppgift att fylla och att unionen var en av de få aktörerna med kapacitet att hantera en mångdimensionell och komplex uppgift som återuppbyggnadsarbetet på Balkan. Men som huvudförklaring till EU:s nya vilja att på ett mer generellt plan visa upp en aktiv och enad front räcker inte dessa händelser.

Även institutionella förklaringar blir nödvändiga för att på ett tillfredställande sätt klarlägga anledningarna till att unionens medlemmar de senaste åren på ett helt annat sätt än tidigare kunnat agera samfällt. De institutionella reformer som tillkom genom Amsterdamfördraget verkar ha haft en ganska omedelbar effekt på politiken. Den kanske viktigaste förändringen var tillsättandet av en utrikespolitisk talesman – inte först och främst därför att den nuvarande innehavaren av posten Javier Solana haft några större möjligheter att aktivt påverka medlemsstaternas individuella utrikespolitik, utan till följd av den förändring i den institutionella dynamiken som uppstår när ett nytt maktcentrum läggs till de redan befintliga. Både medlemsstaterna och kommissionen fick i och med detta en ny referenspunkt att förhålla sig till, något som verkar ha lett till ökad aktivitetsgrad både hos kommissionen och det roterande ordförandeskapet.

Samtidigt som den mer aktiva gemensamma utrikespolitiken under denna period sammanfaller med Amsterdamfördragets institutionella förändringar skall det också påpekas att de även har gett upphov till ytterligare institutionella reformer. Det ännu inte ratificerade Nicefördraget innehåller nya formuleringar om både en gemensam försvarspolitik och samarbete på krigsmaterielområdet. Sommaren 1999 startade dessutom en process som syftar till att skapa en för unionen gemensam militärstyrka, som ska bestå av ca 60 000 man och kunna användas för de ovan nämnda Petersbergsuppgifterna. Enligt

planerna skulle styrkan kunna användas från och med år 2003. Därför är det i detta sammanhang intressant att notera att EU redan under hösten 2001, efter att USA inledde sin militära operation i Afghanistan, diskuterade möjligheterna att ersätta USA:s marktrupper i Kosovo med trupper ur den nya gemensamma styrkan.

För att summera kan vi således konstatera att det under alla perioder av förändring i den gemensamma utrikespolitiken funnits faktorer utanför EU:s egna gränser som på olika sätt bidragit till utvecklingen. Förhållandet till USA, och de europeiska staternas bedömningar av amerikanska intentioner, har format mycket av debatten och påverkat de europeiska staternas inställning till både önskvärldheten och möjligheterna för EU att kunna utöva politiskt inflytande i resten av världen. Däremot ska resultatet av de successiva institutionella reformerna inte förringas. Även om dessa reformer först och främst framstår som en följd av redan intensifierad politik, har naturligtvis denna intensifiering kunnat ske genom tidigare institutionella reformer. Med andra ord skulle man kunna hävda att institutionella reformer inte i någon större utsträckning får en omedelbar effekt på politiken, men att de ändå visar sig spela en viktig roll för unionens förmåga att reagera och agera på förändringar i yttrevärlden.

En försiktig framåtblick

Den bild som tecknats här, av EU som en ovanlig aktör i en förändrings- och utvecklingsfas, väcker också frågor om denna process kan antas fortsätta framöver. Det är då viktigt att komma ihåg att det inte bara är EU som förvandlas – även omvärlden ändrar karaktär. I den mån man kan beskriva dessa globala förändringar i termer av ökat beroende mellan stater och därmed också ökad sårbarhet, nya och mer komplexa typer av säkerhetspolitiska hot och en allt mer omfattande struktur av internationella avtal och förbindelser, kan man också anta att EU kan komma att spela en allt viktigare roll. EU:s medlemsstater har inte var för sig samma möjligheter att påverka sin omvärld som ett enat EU kan ha. De sätt på vilka EU:s medlemsstater allt oftare agerar samfällt visar att unionen redan är det viktigaste utrikespolitiska forumet för medlemsstaterna. I takt med att nya kriser och framtida internationella förändringar äger rum, är det därför troligt att unionen kommer att fortsätta att utveckla sin kollektiva utrikespolitik.

Unionen kommer sannolikt att fortsätta vara splittrad då och då, men dessa tillfällen blir mer och mer sällsynta. De olika utrikespolitiska viljorna konvergerar för närvarande, och splittringen bland EU:s medlemsstater förefaller

idag ofta inte större än de meningsskiljaktigheter som periodvis förekommer mellan den amerikanska administrationen och kongressen (och även internt inom presidentadministrationen). Samtidigt ska man inte underskatta de många hinder och problem som fortfarande återstår. En av de mest kritiska frågorna som framöver måste lösas är hur politikutformning och extern representation ska ske i en union som nästan kommer att fördubbla antalet medlemmar. Vid upprepade tillfällen har till exempel de stora medlemsstaterna – främst Tyskland, Frankrike och Storbritannien – visat att i allvarliga kriser är tålmodet och viljan att invänta konsensusbeslut från alla femton medlemmar fortfarande ganska begränsat. Som nu senast tydliggjorts i samband med EU:s diskussioner om bemötande av terrorishotet, är dessa gamla europeiska "stormakter" ofta frestade att bilda en exklusiv grupp som träffas före EU:s utrikesministermöten. Sedan presenteras ofta, till de mindre staternas tydliga irritation, färdiga överenskommelser för de övriga. Denna frestelse lär inte minska när antalet småstater ökar dramatiskt i takt med de kommande utvidgningsomgångarna.

Samtidigt ska vi komma ihåg att för tjugo år sedan hindrade Danmark och Irland, med stöd även från Storbritannien, alla försök att ens diskutera säkerhets- och försvarspolitiska frågor inom ramen för gemenskapsarbetet. Ingen hade då trott att unionen idag skulle vara i färd med att bygga upp en egen militär styrka. Denna ganska häpnadsväckande historiska utveckling antyder att även de problem som idag ses som oöverstigliga, av allt att döma kommer att lösas på nya sätt som vi kanske inte ens kan föreställa oss idag. I det ständigt pågående förhandlingssystem som EU utgör, som kontinuerligt sammanjämkar ett stort antal viljor och åsikter på alla politiska nivåer och i ett helt spektrum av olika sakfrågor, uppkommer också nya lösningar som inte nödvändigtvis är framtagna med nationalstaten som förebild. Det finns således skäl att anta att unionen framöver i allt högre grad kommer att svara på nya internationella problem med en samlad röst. Under lång tid framöver kommer den dessutom att göra det i skepnaden av en mycket ovanlig aktör i världspolitiken.

MINNESOTA

Jan-Öjvind Swahn

Sven Liljeblad

Sven Liljeblad, såväl den nordiska folksagoforskningens som den nordamerikanska indianlingvistikens nestor, framlade 1927 sin avhandling *Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern*. 1920-talet var den diffusionistiska "historisk-geografiska" eller "finska" folkdiktsforskarskolans storhetstid, manifesterad i en rad omfattande monografier över sagotyper. Från 1925 hade emellertid Liljeblads lärare, Carl Wilhelm von Sydow, kritiserat de därvid vunna resultaten samt ifrågasatt de äldre folkloristernas betoning av den kontinuerliga traditionsspridningen "som ringar på vattnet". I stället framhävde han de individuella "aktiva traditionsbärarnas" roll och de regionala särformernas, "ekotypernas", samband med inte minst språk- och kulturgränser. De sju sagotyper, i vilka motivet "den döde hjälparen" har en central roll, låg väl till för en tillämpning av ekotypeteorin. Liljeblad ansåg sig kunna visa att de kunde återföras på en urindoeuropeisk urform. *Die Tobiasgeschichte* utlöste skarp kritik från den finska skolans främsta företrädare, Kaarle Krohn och Walter Anderson, vilka dock i första hand riktade sig mot hans lärofader. Till opponent hade fakulteten kallat dåtidens främsta namn inom den komparativa sagoforskningen, Friedrich von der Leyen, som var positiv till bl.a. Liljeblads behandling av problem inom den germanska hjältediktningen. Avhandlingen fick "docentbetyg", men det dröjde tre år innan författaren kunde tilldelas "docentstipendium". Under tiden skrev han bl.a. en av ekotypeteorin inspirerad uppsats om de svårförklarade likheterna mellan keltisk och slavisk sagodiktning (*En slavo-keltisk folksaga*, i festskriften till von Sydow, *Nordiskt folkminne*, 1928). Ett annat, principiellt viktigt arbete var *Argonauterna och*

1899–2000

De sju sagotyper, i vilka motivet "den döde hjälparen" har en central roll, låg väl till för en tillämpning av ekotypeteorin. Liljeblad ansåg sig kunna visa att de kunde återföras på en urindoeuropeisk urform. *Die Tobiasgeschichte* utlöste skarp kritik från den finska skolans främsta företrädare, Kaarle Krohn och Walter Anderson, vilka dock i första hand riktade sig mot hans lärofader. Till opponent hade fakulteten kallat dåtidens främsta namn inom den komparativa sagoforskningen, Friedrich von der Leyen, som var positiv till bl.a. Liljeblads behandling av problem inom den germanska hjältediktningen. Avhandlingen fick "docentbetyg", men det dröjde tre år innan författaren kunde tilldelas "docentstipendium". Under tiden skrev han bl.a. en av ekotypeteorin inspirerad uppsats om de svårförklarade likheterna mellan keltisk och slavisk sagodiktning (*En slavo-keltisk folksaga*, i festskriften till von Sydow, *Nordiskt folkminne*, 1928). Ett annat, principiellt viktigt arbete var *Argonauterna och*

sagan om flykten från trollet (i *Saga och sed* 1935), där han framlade helt nya synpunkter på förhållandet mellan berörda genrer i äldre och nyare tradition.

Efter docentåren förlade han en stor del av sin verksamhet till Uppsala Landsmålsarkiv, där han skapade ett alltjämt fungerande realregister över de etnologisk-folkloristiska samlingarna, sedermera tillämpat i andra, både svenska och utländska arkiv, samt ederade de första banden av Gustav Adolfs Akademiens stora utgåva av tidiga svenska sagouppteckningar.

1939 fick Liljeblad ett stipendium för studier i USA och gick därmed förlorad för den svenska folkloristiken; ett flertal försök att skaffa honom en ordinarie tjänst i hemlandet misslyckades. Han inledde med hjälp av sin unika språkbegåvning en omfattande dokumentering av språk och kultur hos främst Shoshoni, Bannock och Northern Paiute, varvad med kortare och längre engagement vid olika universitet (bl.a. Harvard, Pocatello och Reno; i det sistnämnda förvaras hans till över 20 000 sidor uppgående uppteckningar). Under dessa år slet han otroligt mycket ont, långa perioder uselt arvoderad eller helt oavlönad, men med resultat som ställer honom i främsta ledet bland USA:s indianlingvister.

1991 återvände han till Sverige och bosatte sig med sin hustru i en av Stockholms förorter. Hans vetenskapliga kvarlåtenskap har fördelats mellan Etnografiska museet i Stockholm, Landsmålsarkivet i Uppsala och Lunds universitetsbibliotek (huvuddelen). Under 1920-talet var Liljeblad verksam även politiskt och var en av grundarna av förbundet och tidskriften *Clarté*. Han var en karismatisk gestalt, förföljd av sjukdom och levde stundom i misär, men samtidigt var han en elegant sportsman med brittisk framtoning, ryttare och skytt.

Sten Hidal

Waldemar Sundberg

Waldemar Sundberg var vid sin bortgång vid 94 års ålder Societetens äldste senior. Han var också dess förmodligen siste representant för en numera nästan utdöd kategori: gymnasieläraren med docentkompetens. Sundbergs sluttjänst var nämligen ett lektorat på S:t Petri skola i Malmö, men han var även docent i semitiska språk vid Lunds universitet.

I Malmö och Lund bor sedan några år tillbaka en skara människor som tillhör den mandeiska folkspillran. De har kommit hit från i huvudsak Iran, där de flesta bodde i gränsområdet till Irak och där for illa under kriget mellan dessa båda stater. Mandéerna omfattar en gnostisk religion, som enligt dem själva går tillbaka till Johannes Döparen. Detta lär inte kunna ledas i bevis; men mandeismen är under alla förhållanden en ålderdomlig form av gnosticicism, som kännetecknas av den utmordentligt stora vikt som det ofta upprepade dopet i rinnande vatten spelar.

Mandeismen spelar en viss roll i lundensisk lärdomshistoria. Den lundensiske professorn i grekiska och österländska språk omkring 1800, Matthias Norberg, hade under sina vidsträckta resor kommit över ett exemplar av deras heliga skrifsamling *Ginza*, "Skattkammaren", och han utgav den med en latinsk översättning under den något missvisande titeln *Liber Adami*.

I sin dedikationsdikt till Nattvardsbarnen, riktad till Norberg, nämner Tegner denna skrift: "I fyrti år den höga forntids lära/ (en helig Adamsbok) du tydde här." Det var första gången som en av mandéernas heliga skrifter blev utgiven.

Den religionshistoriskt inspirerade bibelvetenskapen kom att intressera sig

1906–2000

för mandeismen. Man fann likheter till främst de johanneiska skrifttema i fråga om bildspråk och symbolvärld. Hugo Odeberg, mångårig professor i Nya testamentets exegetik, fängslades av mandéerna och gav uttryck för detta i flera skrifter, bl.a. i en kommentar till Johannesevangeliet, *The fourth Gospel* (1929). Det var Odeberg som kom att förmedla mandeismen till Sundberg och det blev en livslång hängivenhet. Vid denna tid blev mandéerna också bättre kända genom det fältarbete som utfördes av den brittiska diplomat-hustrun och religionshistorikern Lady Drower, som gav ut bl.a. *The Mandaeans of Iraq and Iran* (1937).

Waldemar Sundberg var nästan från födelsen lundabo. Han kom från en by strax utanför Lund, Lackalänga, där f.ö. Esaias Tegnér en gång varit prebendekyrkoherde. Efter grundliga studier i både teologisk och filosofisk fakultet lade Sundberg 1953 fram sin avhandling *Kushta. A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts. I. The Descending Knowledge*. Läsaren kastas in medias res utan någon problemformulering, något som inte sällan var fallet med den tidens avhandlingar. Författaren redogör för sin egen tolkning av ordet *mandé*, vilket han härleder från benämningen på den kulthydda, där viktiga delar av mandéernas ytterst komplicerade ritual förrättas. Därefter ges en lista på alla belägg för det centrala ordet *kushta* – besläktat med ett av hebreiskans ord för ”sanning”. Författaren grupperar dessa ställen under ett antal rubriker och finner att ordet används i texterna som något av en universalterm för att beteckna relationen mellan ljusets värld och mandén. Det kan betyda kunskapen själv, den som ger kunskapen och den personifierade Kunskapen.

Sundberg ger rikliga belägg för detta och större delen av avhandlingen torde bestå av citat från mandeismens heliga texter med Lidzbarskis tyska översättning. Det finns också mängder med citat från andra forskare, med vilka det förs ett ibland ganska energiskt samtal. Genom hela avhandlingen visar författaren sin suveräna behärskning av ett mycket svårtolkat textmaterial skrivet på en speciell östaramaisk dialekt och en stor insikt i komparativa frågeställningar. Men överskådligheten blir lidande, och det mycket lapidariska framställningssättet gör att skriften ibland är svårförståelig. Sundberg fick en docentur i semitiska språk, men flera recensioner var avvaktande och kritiska.

Efter några år med docenttjänst fick Sundberg gå ut till läroverken och blev i slutet av 1950-talet lektor i kristendomskunskap och filosofi i Malmö. Han hade jämsides denna tjänst under många år en kurs i bibelhebreiska för nybörjare på teologisk fakultet. Gamla testamentet kunde enligt honom inte mäta sig med mandeismens texter i fråga om djup, och ofta var han väl också trött efter en lång skoldag. Må därmed vara hur som helst, men en viss

fanflykt från Sundbergs grupp brukade leda till att de andra grupperna i hebreiska tillväxte (detta var på den tid då hebreiskan var obligatorisk för teologer).

Så mycket skrivet om mandeismen kunde det inte bli under dessa förhållanden, mer än några artiklar, liksom alla hans skrifter på engelska. Men Sundberg glömde till skillnad från många andra aldrig den romerska etta han placerat på sin avhandlings titelsida, och efter hela fyrtioett år kom faktiskt del två som nr 86 i Societetens skriftserie med undertiteln *The Ascending Soul*. Det får sägas vara en prestation att vid nästan nittio års ålder ge ut en sådan bok, särskilt som författaren för hand fyllt i alla de mandeiska orden på det för dem speciella alfabetet. Tyvärr, vill man tillfoga, eftersom mycket få är vana vid det alfabetet och hade föredragit den hebreiska skriften i avhandlingen.

I denna andra del utvidgar och försvarar Sundberg sina positioner i fråga om mandeismen. Det nya är att polemiken från avhandlingens första del har skärpts och ibland framstår som ganska hätsk. Den riktas framför allt mot vissa namngivna forskare, som inte varit klarsynta nog att inse riktigheten i Sundbergs resultat. Den lapidariska stilen är här ersatt av en större fyllighet, vilket gör boken lättare att läsa.

Under många år kunde Waldemar Sundbergs resliga och något böjda gestalt, under sommaren alltid med en keps på huvudet, ses vandra från Järnåkravägen hela vägen upp till UB med kafé Lundagård som en anhalt. På hans välstädade arbetsbord på UB stod alltid Macuchs mandeiska grammatik, och en röd sticka markerade var den hörde hemma i referensbiblioteket. Sundbergs hela liv präglades av ordning, akribi och stor arbetsförmåga.

Människan Waldemar Sundberg kände ytterst få. Han var en omtyckt kollega på skolan, där han med sitt klassiska bildningsideal hade svårt att finna sig till rätta på slutet. Av hans egna lärare hade Sven Dederling i semitiska språk betytt mest. Honom har han ägnat en ömsint minnesteckning. I Sverige fanns det en annan specialist på mandeismen, religionshistorikern Eric Segelberg i Uppsala, som särskilt ägnade sig åt mandéernas ritual. Som en kuriositet kan nämnas, att dessa båda svenska mandeister aldrig träffade varandra.

Mandeismen kommer att fortsätta att dra till sig forskare, som vill sätta sig in i deras säregna värld. Waldemar Sundberg ägnade liksom Matthias Norberg ett helt forskarliv åt den, och även om resultatet inte blev stort till omfånget, så är dess specifika vikt stor. Diskussionen lär komma att fortgå, ty som några mandeiska lärde en gång sade till Lady Drawer: "Indeed, our religion is very difficult."

Claes Schaar

Arthur Henry King

Vid sina fåtaliga besök i Lund på äldre dagar (varav ett som jubeldoktor 1991), efter ett händelserikt liv, framhöll Arthur King gärna att hans bästa år var de han tillbragt där. Det var nog så. I Lund åstadkom han sin bästa vetenskap, och varken förr eller senare (möjligen på slutet, i USA) kände han den speciella sympati och uppskattning som han upplevde här, som pedagog, som personlighet.

Åren i Lund – det var tiden som universitetslektor i engelska mellan 1931 och 1943. Till universitetet hade han kommit som nybliven B.A. från ett Cambridge där ämnet engelska dominerades av en närläsande litteraturkritik representerad av I. A. Richards och F. R. Leavis. T. S. Eliots poesi och essayistik fanns också med i bilden. Kings egentlige lärare var emellertid den föga kände bibliotekarien Aubrey Attwater, till vilkens minne han dedicerade sin avhandling i Lund 1941. ”He was at home in Shakespeare’s age and made me feel so too”, skrev han i företalet. Dessa olika impulser förmedlade han skickligt i sin undervisning, och gjorde även sina elever bekanta med den dittills i Lund vederligen helt okände men betydelsefulle William Empson (*Seven Types of Ambiguity*).

Arthur Henry King föddes i Gosport, Hampshire, den 20 februari 1910. Familjen var kväkare, och släkten hade så varit i 300 år. Centrala tankar inom riktningen – religiös dogmfrihet, pacifism, tron på det inre ljusets betydelse – spelade utan tvivel en stor roll för den unge Arthur King. En dragning till radikalism kan också stå i samband med hans ursprung. Fadern gick bort när sonen var nio år gammal, och ”The Society of Friends” understöd-

1910–2000

de den begåvade ynglingen ekonomiskt. Olika stipendier hjälpte honom också under studierna i Cambridge.

Universitetslektorn Arthur King fick jag kontakt med som ung student 1938. Han var den självskrivne läraren i engelsk litteratur inte bara i kraft av sin förkrossande auktoritet i ämnet, speciellt när det gällde elisabetanerna (han disputerade på en avhandling om Ben Jonson), utan också som innehavare av en helt extraordinär pedagogisk begåvning. I hans utrustning som lärare fanns många komponenter, var för sig ovanliga, kombinationen mycket ovanlig. Han hade en häpnadsväckande förmåga att levandegöra sitt ämne, men hans kanske viktigaste egenskap var den intuitiva uppfattningen av unga växande människors natur, förmågan att stimulera och tillvarata det utvecklingsbara, bortse från eller överse med det övriga. Kanske gäller detta alla framstående pedagoger, men det finns ju grader. King hade också för vana att öppna sitt hem för elever under "Friday nights", då man under otvungna förhållanden träffade yngre och äldre kamrater och även studerande engelsmän i olika fack.

Några ord om Kings doktorsavhandling, betitlad *The Language of Satirized Characters in 'Poëtaster'. A socio-stylistic analysis 1597-1602*. Boken har länge varit en klassiker, och dess författare var före sin tid. Personerna i skådespelet, vars handling är förlagd till Caesar Augustus' hov, är ganska lätt igenkännliga figurer i renässansens litterära liv i London: Horatius är t.ex. Jonson själv, Virgilius troligen Shakespeare, Crispinus Marston, osv. En färgstark typ är Tucca, skrälare och kujon, ett porträtt av en viss kapten Hannam. Den tunna handlingen, en komplot avsedd att nedsvärta Horatius, får sin upplösning då Horatius frias i en sorts låtsasrättegång. Stycket handlar väsentligen om grälen mellan olika samtida författare. Kings uttryckligen angivna mål är "to refine our ear for class-tones in the language of Shakespeare's time and to act as an example of socio-stylistic method" (s. xiv). För att lyckas med en sådan uppgift måste man onekligen "feel at home in Shakespeare's age", och författaren är också uppenbarligen framgångsrik i sitt försök att med de olika personerna som representanter för sociala skikt demonstrera var de språkliga gränserna går mellan dessa skikt. Systematiskt studeras de olika personernas språkliga egenheter i fråga om ordförråd och retorisk apparat, detalj efter detalj. Genom Jonsons metod att på karikatyristens vis överdriva språkliga drag avtecknar sig de sociala olikheterna med stor skärpa. Vi får en verklig "socio-stilistisk analys". Som framgår av ett motto av filosofen Cassirer speglar de språkliga särdragen i sin tur en hel kulturs egenskaper, liksom fallet var med motsvarande fenomen i Sydeuropa (manierism, Gongorism, etc.).

Andra elisabetanska och även senare författare behandlade King i en rad skarpsinniga artiklar. Det gäller textkritiska bidrag i tidskriften *English Studies* exempelvis till Shakespeares *Coriolanus* (ett skådespel som i hög grad sysselsatte honom också i hans undervisning), *The Tempest*, *Henry IV* och Marvells dikt *The Garden*. King kunde bl.a. demonstrera dubbeltydigheter där tidigare kommentatorer och utgivare förenklat innebörden. En serie övertygande tolkningar av svåra ställen publicerade han också.

Man kunde kanske tycka att denna utmärkta produktion med den A-bedömda doktorsavhandlingen i centrum (högsta betyget hade inte delats ut av språkvetenskapliga sektionen på flera årtionden) skulle meritera för docentur. Men ödet i form av världshändelserna ville annorlunda år 1941. En person med lägre betyg på sin avhandling men i gengäld med svenskt medborgarskap fick i stället docenturen. Hade det gått som Kings elever hoppades, kunde den svenska anglistiken ha fått en helt annan inriktning. Nu skulle det dröja många år innan en lärostol med kombinerad språklig och litteraturvetenskaplig karaktär inrättades i Lund.

Innan han lämnade staden år 1943 gjorde han en insats av annat slag. Bakom signaturen *Diplomaticus* i den radikala studenttidningen *Nordeuropa* döljer sig Arthur King. *Diplomaticus* författade två artiklar: den ena betitlad "Efter München" (nr 3, 1938, s. 12–17), den andra "Nästa gång – Medelhavet" (nr 5, 1939, s. 11–17). I båda artiklarna gisslar författaren västmakternas undfallenhet mot Tyskland och Italien och deras oförmåga att rätt bedöma den nazistiska mentaliteten. Enda hoppet för Frankrike efter München är ett samgående med England. I den andra artikeln upprepas samma synpunkter. Faran har nu ryckt närmare, och hotet mot samfärdseln med Indien är en realitet. *Diplomaticus* befarar att västmakterna passivt kommer att betrakta ett tyskt-italienskt-spanskt framträngande i Medelhavet. De framsynta slutorden förtjänar att citeras: "Ännu äro kanske inte alla chanser att förhindra ett krig eller att förebygga en kapitulation definitivt förverkade ... men man ökar dag för dag diktaturstaternas utsikter till seger – ehuru de fortfarande äro högst problematiska – och därmed gör man endast fredens definitiva och ohjälpliga sammanbrott oundvikligt" (s. 17). Som bekant skulle *Diplomaticus'* värsta farhågor besannas. Synpunkterna kanske inte förefaller så märkliga numera, men de var långt ifrån självklara när *Diplomaticus* skrev sina artiklar.

Så lämnade då Arthur King Lund för att tillträda en befattning vid The British Council i Stockholm. Kontakterna med svenska studenter uppehöll han dock genom sin medverkan i de sommarkurser som British Council anordnade under krigsåren i Sigtuna. Inom organisationen nådde han högt

men inte högst. Han blev så småningom Assistant Director General och placerades i den egenskapen i flera europeiska och utomeuropeiska länder, bl.a. Indien och Iran. Samarbetet med kollegerna var till en början gott, men senare yppade sig smärre misshälligheter. Samtal som minnestecknaren haft med några av Kings medarbetare utfaller kanske inte helt till hans fördel. Intresset för att resonera och argumentera tycks så småningom ha ersatts av en böjelse för att kategoriskt dekretera. Men som alltid gäller det att inte döma förrän båda sidor hörts, och King har inte oväntat givit en annan version av saken.

1966 blev ett viktigt år för Arthur King. Han gifte sig då med en avlägsen släkting och infördes genom hennes förmedling i mormonkyrkans värld och idén om "The Restored Gospel". Han passerade de olika graderna inom kyrkan och blev till sist "Temple President" i England. År 1971 tillträdde han en professur i engelska vid Brigham Younguniversitetet i USA. Där samlade han som väntat en hängiven lärjungaskara omkring sig, och var outtröttligt verksam som lärare och Shakespeareforskare till kort före sin bortgång vid 89 års ålder, den 15 januari 2000. Han hade flera äktenskap bakom sig, men hans enda barn dog i späda ålder.

Arthur King var mycket rikt utrustad, inte bara vetenskapligt och pedagogiskt. Han var utpräglat musikalisk. Han skrev också poesi (fast inte många i Lund visste det), och ett fylligt urval av hans dikter kommer att utges i USA. Han invaldes i Vetenskapssocieteten i Lund 1962 och var ledamot av den brittiska klubben The Atheneum. Två gånger dekorerades han ("Knight of the Order of the British Empire" och "Officer of the Order of the British Empire"). Han fäste kanske ingen större vikt vid dessa yttre utmärkelser, men de lämnade honom å andra sidan inte heller likgiltig. Med tiden blev han alltmer intensivt engagerad i sina medmänniskors andliga välfärd.

Som lärare tillhör han de allra främsta vid Lunds Universitet. Han förblir i tacksamt minne bevarad.

Författaren vill tacka professor Carl Fehrman, Patricia King och Lunds Universitetsbibliotek för hjälp vid insamlingen av materialet till dessa minnesord.

Eva Österberg

Erik Lönnroth

”Ord och tankar når alltid till sist sin bestämmelseort. Ord och tankar överlever de värsta katastrofer. Bärs de upp av sanning och övertygelse, måste de förr eller senare påverka historiens gång.

I den tron må vi protestera mot förtrycket och bekänna oss till humanitetens enkla och stora bud.”

Med de orden avslutade Erik Lönnroth ett tal som hölls vintern 1942. Rubriken var Det besatta Europa och hotet mot humana värden hette Hitler. Erik Lönnroth var i det läget inte mer än drygt trettio år gammal. Icke desto mindre framstod han redan som humanisternas talesman; en ung man som talade lidelsefullt om sanning, övertygelse och historia. Professor i historia i Uppsala samma år, 1942. Därifrån återvände han 1953 till Göteborg, till den västkust som han älskade. Som elev till Curt Weibull hade han där slipats i den stränga källkritikens regelverk, skepsis och empiristiska ideal.

Erik Lönnroth blev 1959 ledamot av Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, invaldes i Svenska Akademien 1962 och år 1973 i Kungliga Vetenskapsakademien. Han var dessutom medlem av ett stort antal lärda sällskap i hela Norden – givetvis även i Lund – och innehade flera hedersdoktorat. Han var ordförande i Humanistiska forskningsrådet (sedermera HSFR) från 1960 till 1980, och medverkade dessutom som skribent i dagspressen.

Sin doktorsavhandling presenterade Erik Lönnroth som 24-åring, och den blev genast ett vetenskapligt genombrott: *Sverige och Kalmarunionen* (1934).

1910–2002

Vid trettio års ålder skapade han så sitt mest magistrala verk, som påverkat generationer av medeltidsforskare: *Statsmakt och statsfinans* (1940). Han tar där ett imponerande grepp på Sveriges hela medeltidshistoria genom att sätta centralmaktens resurser i fokus, antingen det varit fråga om handel eller skatter från jorden. Det är närmast självklart att en så vittsyftande bok kommit att kritiseras i senare forskning. Men ingen medeltidsforskare kommer någonsin riktigt förbi dess perspektiv. Det är just den kreativa syntesens styrka att teckna en bild som är så suggestiv, att den sätter i gång nya tankar hos andra forskare. Erik Lönnroth hade den förmågan under hela sitt liv.

I själva verket slog Erik Lönnroth igenom så tidigt som forskare, att det kring hans språkliga briljans och analytiska skärpa närmast har utvecklats en mytologi. På sätt och vis fick han själv lida av sin unga framgång. Den ledde till att en strid ström av uppdrag mycket snabbt lades på honom som splittrade hans krafter. Han fick rollen som universitetens ansikte utåt, som humanisternas kraftfulle förkämpe, akademiernas mäktige ledamot. Han spelade den rollen med övertygelse och grandezza. Den uteslöt dock inte vånda och den förenades med enkla personliga vanor, ödmjukhet och omtanke om dem som stod honom nära.

Det var alltså som medeltidshistoriker som Erik Lönnroth först gjorde sig känd. Den perioden förblev nog också hans mest älskade. Till den återvände han gärna – oavsett om det gällde att spåna vilt i goda vänners lag eller att författa miniatyrporträtt av epokens förgrundsgestalter. Men han behärskade förvisso också andra perioder. Frihetstiden, upplysningen, Gustaf III fascinerade honom. Samtiden, 1900-talet, både lockade och skrämde. Hans produktion omfattar även t.ex. verken *Lawrence av Arabien* (1943) och *Den svenska utrikespolitikens historia* (1959). Vid 76 års ålder gav han ut den storartade boken om Gustaf III: *Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv*. Dessutom tog han ställning i historiefilosofiska frågor. Empirismen var för honom inte bara en kunskapsteori och teknik, utan också en etisk och politisk position. Med källkritiken och sanningsdriften som vapen skulle forskaren nedmontera myter och propaganda, historieförfalskningar och politiserat struntprat. Den inställningen skiner igenom såväl i de stora monografierna som i de eleganta essä- och artikelsamlingarna: *En annan uppfattning* (1949) eller *Historia och dikt* (1959).

Erik Lönnroth blev för mig en vän då vi deltog i två av de nordiska forskningsprojekt som han initierade, om den senmedeltida agrarkrisen och om 1700-talets politiska kultur. Projektet avspeglade Eriks speciella intressesfärer och visade mycket av hans profil som lärare och forskningspolitiker. Han strävade efter att bryta närsynta nationella synsätt genom nordisk och euro-

peisk komparation. Han uppmuntrade historikerna till mångvetenskap och lån av metoder från t.ex. kulturgeografi, arkeologi, ortnamnsforskning och pollenanalys.

Dessutom älskade han att röra sig bland de unga forskarna. Han var lika hemtam bland doktoranderna som i huvudstädernas vetenskapliga sällskap. Han var lysande i sina stundom hisnande kombinationer och breda svep över tid och rum. Men han var lika lysande i djupanalysen av enskilda dokument som han till allas häpnad ofta kunde citera ordagrant, från arkivbesök för årtal sedan. Inte sällan satt han med sitt lite tunga ansikte i vila under långa konferenser och bara lyssnade, likt en hövding i en annan värld, för att så plötsligt vända hela församlingens tankestråk genom ett originellt inlägg. Det var formulerat så att ingen glömde det, så att alla log inombords i känslan av att få vara med om något stort.

För mig har Erik Lönnroth varit en fixstjärna genom bredden i hans lärdom, idérikedomen och den makalösa stilen. Men inte bara detta – utan också, och kanske allra mest, för hans humanistiska grundsyn. Den som fick honom att ta avstånd från totalitära regimer både till höger och vänster, att förhålla sig kritisk till ideologier och myter. Erik Lönnroth ville tro på demokratin och på den autonoma individen som kan skilja på ont och gott. Den kämpande människan – hon som är mer eller mindre låst i sin tids mentaliteter och materiella strukturer, men ändå fri att skapa och ta ställning. Sårbar och stark på en och samma gång.

Historikern Erik Lönnroth kommer aldrig att dö. Han lever i sina provocerande synteser, i de uppslag han gav till kommande generationer, i de härliga formuleringarna. Utan *människan* Erik blir det tomt – och tråkigare. Jag minns honom med beundran, respekt – och glädje.

Jan-Öjvind Swahn

Anna Birgitta Rooth

När Anna Birgitta Rooth för drygt ett halvsekel sedan lade fram sin doktorsavhandling om askungesagorna, *The Cinderella Cycle*, i Lund väckte den kollegernas förvåning. Lundensisk folkloristik hade länge styrts av Carl Wilhelm von Sydow, vars elever ofta fått i uppgift att i sina dissertationer pröva lärofaderns hypoteser. Rooths avhandling nämner inte von Sydows metodik eller dess grundbultar, utan hon hade genomfört en diffusionistisk undersökning av "klassisk" typ av det intrikata sambandet mellan de sagotyper som tillsammans utgör "The Cinderella Cycle". Hennes typmonografi torde vara den enda vars huvudsakliga resultat alltjämt står sig. Den renderade henne docentur i folkdiktsforskning, 1964 följd av befattning som forskardocent och 1973 av etnologiprofessuren i Uppsala.

Under lång tid var hon så gott som ensam i landet om att på högre akademisk nivå företräda folkloristiken, enkannerligen folkdiktsforskningen, sedan dess lärostol i Lund 1946 uppslukats av "enhetsämnet" folklivsforskning. Detta gjorde hon bl.a. genom läromedel för den reducerade undervisning om folkminnen som alltjämt förekom inom folklivsforskningens ramar, t.ex. *Folkelig diktning* (1965).

Men viktigare för eftervärlden blev den gedigna forskning hon redovisade i omfattande monografier. Att med hjälp av sentida folklore analysera mytologiska texter ur t.ex. Eddorna hörde till den svenska forskningstraditionen. Anna Birgitta Rooth kastade sig frejdigt in i diskussionen om Lokegestalten, och hävdade i *Loki in Scandinavian Mythology* (1961) att Loke varit en antropomorfisering och deifiering av spindeln (jfr dess dialektala benämning

1919–2000

”locke”) samt visade att myterna i flera fall kunde härledas ur internationella folksagor.

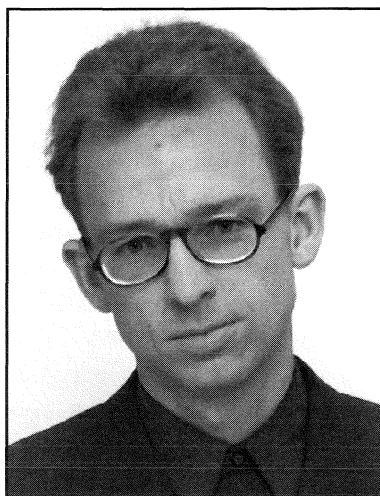
I *The Raven and the Carcass* (1962) utvidgade hon sina mytstudier i tid och rum. Därvid spelade äldre bildmaterial en viktig roll, och ikonografin som folkloristiskt hjälpmedel blev en ny röd tråd i hennes forskning. Som höjdpunkten av hennes ikonografiska produktion framstår analysen av Hieronymus Boschs ”Lustarnas trädgård”, *Exploring the Garden of Delights* (1992), där författarinnan lägger i dagen en imponerande fond av lärdom och kring-syn i renässansens motivvärld. Nämnas bör också att hon i ett flertal omgångar ägnade sig åt fältarbete bland indianer i Canada och Alaska, redovisat i bl.a. den uppslagsrika *The Importance of Storytelling* (1976).

Bredden i Rooths forskning var, som hoppeligen framgått, mycket stor. Bredd är ofta kombinerad med ytlighet, men så icke i hennes fall. Hon besatt mycket grundliga insikter i de forntida liksom i de exotiska tankevärldar hon utforskade. Att hon dessutom var en utomordentligt hjälpsam och charmfull kollega hör också till bilden av denna även internationellt välrenommerade forskare.

Sven Tägil

Mikael af Malmborg

Försommaren 2001 avled Mikael af Malmborg i en ålder av ännu inte fyllda 39 år. Han befann sig då mitt uppe i en sjudande aktivitet. Under sin sista sjukdomstid hade han varit strängt sysselsatt med att slutföra arbetet på flera olika projekt. Det blev en kapplöpning med tiden, men med okuvlig energi nådde han sitt mål, även om han aldrig fick se de färdiga böckerna. Bara några månader efter hans bortgång publicerades tre viktiga arbeten som han själv författat eller varit medförfattare till: *Neutrality and State-Building in Sweden* (2001), *Europe. The Return of History* (Sven Tägil, red., 2001) och *Finnish and Swedish Security* (Bo Hultdt m.fl. red., 2001). Arbetsprestationen ingav stor beundran och respekt.

1962–2001

Vid sin bortgång hade Mikael af Malmborg hunnit skaffa sig en ställning som en av landets mest lovande historiker med europeisk samtidshistoria som specialitet. Han var lundahistoriker, född och uppväxt i Lund, men med vida verksamhetsfält. Sitt yrkesverksamma liv inledde han som journalist, och som sådan arbetade han i två år, innan han beslöt att ägna sig åt forskningen. Som reporter på Norra Skåne fick han bevaka allehanda begivenheter i Göingebygden. Det var ingen dålig förberedelse inför den kommande verksamheten. Mikael fick inblick i olika delar av samhällslivet och han kunde finslipa sin språkliga och stilistiska förmåga.

Vid sidan av doktorandstudierna fann Mikael tid att engagera sig i många olika aktiviteter. Intresset för utrikespolitik kunde han tillfredsställa i Utrikespolitiska föreningen i Lund, där han spelade en aktiv roll. Han var liksom alla i familjen mycket musikalisk, och han fann i musikens värld glädje och avkoppling.

Men det blev alltså historieforskningen som blev Mikael af Malmborgs huvuduppgift. Han blev FD 1995 med avhandlingen *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959*, ett stort och mäktigt arbete som vuxit fram dels i Lund men dels också i samband med några års framgångsrika studier vid European University i Florens (1991–1994).

Mikael af Malmborgs doktorsavhandling var i långa stycken ett pionjärarbete, vilket kan tyckas påfallande med tanke på närheten i tid till det analyserade handlingsförloppet. Den traditionella uppfattningen hade varit, att Sverige efter andra världskrigets slut valde att programmatiskt ställa sig utanför varje form av europeiskt samarbete och först mycket sent och motvilligt slog in på den utrikespolitiska kurs som till sist skulle leda fram till medlemskapet i EU. Denna bild kunde Mikael af Malmborg i väsentliga avseenden nyansera genom att analysera den svenska politiken från krigsslutet i skärningen mellan rent nationella intressen, det länge prioriterade nordiska samarbetet men också de europeiska integrationsalternativen. Avhandlingen, som kännetecknades av klarhet, logisk stringens och elegant form, väckte stor uppmärksamhet både i Sverige och utomlands.

Efter disputationen fortsatte Mikael af Malmborg att ägna sig åt modern europeisk historia, med ett utpräglat sinne för tvärvetenskap och lätthet att samarbeta med andra forskare. Han kom att spela en central roll i flera viktiga forskningsprojekt både i Sverige och internationellt. Särskilt intressant var ur flera aspekter projektet ”Sverige och den stabila freden”, där statsvetare och historiker i Lund samarbetade på ett vetenskapligt fruktbart sätt. Mikael af Malmborg inriktade sig på att följa Sveriges successiva förvandling från krigisk stormakt med imperieambitioner till en fredlig småstat med neutraliteten som signum (*Neutrality and State-Building in Sweden*, 2001).

Ett annat stort projekt, som han varit en av initiativtagarna till, hade den lockande titeln ”The Meanings of Europe in National Discourses”. Mikael skrev tillsammans med Bo Stråth en lärd och synpunktsrik introduktion till boken liksom en intressant analys av Italiens plats i Europasamarbetet (*The Meaning of Europe. Variety and Contention within and among Nations*, 2002). Själv hade jag den stora glädjen och förmånen att under flera år samarbeta med Mikael i ett lundabaserat forskningsprojekt ”Europa. Historiens återkomst”. Mikael hade där en dubbel uppgift, både som specialist på modern svensk historia men också som särskilt förtrogen med italiensk historia. Han var på många sätt en klippa i våra seminarier och arbetsmöten. Bara några veckor före sin död lade han sista handen vid sina kapitel i boken i dess reviderade, engelskspråkiga version (*Europe. The Return of History*, 2001).

Även om miljön i Lund spelade en stor roll för Mikael af Malmborgs vetenskapliga verksamhet, rörde han sig med stor säkerhet också i flera andra forskningsmiljöer. Han höll nära kontakt med kolleger vid det europeiska forskningscentret i Florens. Han var under ett läsår som Senior Associate Member knuten till St Antony's College i Oxford.

Han hade under sina sista år sin fasta forskningsplats vid Utrikespolitiska institutet i Stockholm, som blev ett nav i hans forskningsverksamhet. Man skulle också kunna framhäva Mikael af Malmborgs nordiska profil. Tillsammans med livskamraten Hanna Ojanen rörde han sig med stor hemkänsla också inom den finländska miljön och fungerade både som brobyggare och sammanhållande länk. Många av hans skrifter hade en nordisk inriktning.

Vetenskapsrådet gav honom 1999 en forskningstjänst i Europeisk kulturell integration, vilket innebar att han kunde helt koncentrera sig på forskning. Mänskligt att döma stod Mikael af Malmborg precis i början av en framgångsrik karriär som forskare. Den svåra sjukdom som han länge med stor tapperhet kämpade mot satte till sist spärr för denna lovande utveckling. Med sina betydelsefulla arbeten hann han trots allt med att lämna ett bestående avtryck i europaforskningen såväl innanför som utanför Sverige. Något av detta lyftes fram vid det seminarium till minne av Mikael af Malmborg – ”Sverige och det moderna Europa-projektet” – som hölls i Stockholm våren 2002, arrangerat av en lång rad kolleger i Norden. Arvet kommer att föras vidare.

Vetenskaps societeten i Lund 2002

Styrelse

Praeses: *Greger Andersson*

Vice praeses: *Valéria Molnár*

Sekreterare: *Catharina Raudvere*

Vice sekreterare: *Johan Stenström*

Skattmästare: *Hans Tornberg*

Medlemmar: *Karin Blomqvist, Christina von Leithner, Mats Riddersporre,
Olof Åshuvud*

Suppleanter: *Peter Gärdenfors, Kristina Eneroth, Kim Salomon*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *Mats Riddersporre*

Sekreterare: *Göte Paulsson*

Medlemmar: *Erik Cinthio, Jan Dahlin, Siegrun Fernlund, Sten Skansjö*

Årsbokskommitté

Valéria Molnár (sammankallande), *Göte Paulsson, Greger Andersson*

Revisorer

Bo Westerhult, Kjell Josefsson

Suppleanter: *Lars Söderström, Mikael Ottosson*

Hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, f. 22, 61, professor, f.d. universitetskansler

Bringéus, Nils-Arvid, f. 26, 65, professor, f.d. praeses

Fehrman, Carl, f. 15, 50, professor, f.d. praeses

Stjernquist, Berta, f. 18, 58, professor

Stiftande ledamöter

Alfredson, Ulf, f. 23, 89, advokat
 Althin, Anders, f. 44, 83, direktör
 Bendz, Maj, f. 09, 86, fru
 Borelius, Sven, f. 28, 86, direktör
 Burgman, Torsten, f. 25, 90, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, f. 28, 83, bankdirektör
 Ehrensvärd, Jörgen, f. 32, 84, greve
 Grönvall, Anders, fil. lic., f. 37, 82, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, f. 22, 57, friherre
 Janson, Rolf G., f. 25, 87, direktör
 Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör
 Johnson, Sten K., f. 45, 97, direktör
 Kamprad, Ingvar, f. 26, 69, direktör
 Kennedy, Douglas, f. 12, 73, godsägare
 Larsson, Inger, f. 37, 99, inf.-konsult
 Larsson, Sven, f. 11, 64, direktör
 v. Leithner, Christina, f. 41, 95, friherrinna
 Lilliehöök, Lennart, f. 24, 75, verkst. direktör
 Lindblad, Per, f. 29, 81, direktör
 Lindh, Sten, f. 22, 69, ambassadör
 Lindskog, Bengt I., f. 29, 95, professor
 Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör
 Malmros, Frans, f. 25, 71, konsul
 Marklund, Kari, f. 38, 92, landshövding
 Modin, Alvar, f. 20, 85, direktör
 Palm, Göran, f. 33, 83, bankdirektör
 Rasmusson, Eric, f. 16, 72, direktör
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fru
 Rausing, Hans, f. 26, 63, direktör
 Roos, Axel, f. 22, 64, bankdirektör
 Sager, Olof, f. 20, 94, universitetslektor
 Sahlberg, Karl-Erik, f. 28, 95, direktör
 Sandblom, Grace, f. Schaefer, f. 07, 54, fru
 Silfverschiöld, Irma, f. 37, 83, friherrinna
 Thott, Greta, f. 08, 53, grevinna
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör
 Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat
 Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve
 Wessman, Gunnar, f. 28, 75, verkst. direktör

Westerberg, Gunnar, f. 20, 89, civilingenjör
 Wrangel von Brehmer, Margit, f. 16, 81, friherrinna
 Åshuvud, Olof, f. 31, 94, direktör

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Andersson, Greger, f. 52, 91, professor
 Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
 Andersson, Helen, f. 59, 01, teol. dr
 Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 96, docent
 Blomqvist, Karin, f. 54, 97, universitetslektor
 Blomqvist, Göran, f. 51, 94, fil. dr
 Bruce, Gösta, f. 47, 84, professor
 Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
 Cederlund, Johan, f. 63, 98, docent
 Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
 Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, docent
 Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, docent
 Edgren, Lars, f. 53, 95, docent
 Egerland, Verner, f. 66, 01, docent
 Egonsson, Dan, f. 56, 00, docent
 Ekberg, Lena, f. 54, 96, docent
 Elleström, Lars, f. 60, 96, universitetslektor
 Eneroth, Kristina, f. 62, 98, universitetslektor
 Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor
 Falk, Cecilia, f. 60, 98, universitetslektor
 Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
 Germundsson, Tomas, f. 54, 02, universitetslektor
 Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
 Gärdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
 Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
 Haikola, Lars, f. 47, 95, docent, rektor
 Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
 Hansson, Göte, f. 50, 98, professor
 Harrison, Dick, f. 66, 01, docent
 Hedling, Erik, f. 55, 99, professor
 Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
 Holmer, Arthur, f. 66, 02, universitetslektor
 Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor
 Horne, Merle, f. 50, 96, universitetslektor

Häthén, Christian, f. 54, 97, universitetslektor
 Höög, Victoria, f. 55, 01, universitetslektor
 Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
 Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
 Jennbert, Kristina, f. 50, 95, docent
 Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
 Johansson, Ella, f. 58, 02, docent
 Jonnergård, Karin, f. 57, 99, docent
 Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, fil. dr
 Jönsson, Arne, f. 50, 98, universitetslektor
 Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
 Koch, Wolfgang, f. 47, 93, docent
 Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
 Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
 Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
 Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
 Larsson, Lisbeth, f. 49, 99, professor
 Lindahl, Anders, f. 53, 97, universitetslektor
 Lindberg, Christer, f. 56, 97, universitetslektor
 Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor
 Lundin, Susanne, f. 55, 00, docent
 Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, docent
 Moëll, Christina, f. 50, 02, forskarass.
 Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
 Nergelius, Joakim, f. 62, 00, docent
 Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
 Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
 Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
 Ohlsson, Anders, f. 56, 99, docent
 Olander, Birgitta, f. 47, 96, phil. dr
 Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
 Persson, Anders, f. 56, 00, professor
 Petersson, Bo, f. 60, 00, docent
 Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
 Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
 Qvarnström, Olle, f. 53, 00, docent
 Rabinowicz, Włodzimierz, f. 47, 96, professor
 Raudvere, Catharina, f. 60, 96, docent
 Riddersporre, Mats, f. 54, 98, docent
 Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
 Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr

Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
 Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor
 Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
 Sanders, Hanne, f. 52, 01, docent
 Stenqvist, Catharina, f. 50, 96, professor
 Stenström, Johan, f. 51, 01, universitetslektor
 Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor
 Sundberg, Kerstin, f. 51, 98, docent
 Svensson, Birgitta, f. 48, 96, docent
 Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
 Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor
 Touati, Paul, f. 50, 95, docent
 Törnqvist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, docent
 Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, docent
 Vandkilde, Helle, f. 55, 00, docent
 Werbart, Bozena, f. 48, 95, docent
 Werner, Yvonne, f. 54, 97, docent
 Wiberg, Eva, f. 58, 02, universitetslektor
 Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
 Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
 Yard, Stefan, f. 49, 99, docent
 Åkesson, Lynn, f. 51, 97, docent

B. UTLÄNDSKA

Duvall-Hargroe, Nancy, 92, professor
 Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
 Kaszinska, Maria, 91, professor
 KostECKI, Marian Jan, f. 49, 83, professor
 Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
 Mangelsdorf, Günter, f. 47, 93, professor
 Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor

Seniorer

Aarnio, Aulis Arvi, f. 37, 83, professor
 Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
 Andersson, Hans, f. 36, 87, professor
 Andersson, Sven, f. 22, 62, docent, universitetslektor
 Ankarloo, Bengt, f. 35, 79, professor
 Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor
 Arvidsson, Rolf, f. 20, 73, docent
 Banton, Michael, f. 26, 72, professor

Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
 Benson, Sven, f. 19, 54, professor
 Bergh, Birger, f. 35, 77, professor, f.d. praeses
 Bergholtz, Gunnar, f. 43, 89, professor
 Beskow, Per, f. 26, 80, docent
 Bexell, Göran, f. 43, 89, professor, f.d. praeses
 Beyer, Edvard, f. 20, 63, professor
 Billeskov Jansen, Fredrik, f. 07, 54, professor
 Bjerke, Björn, f. 41, 80, professor
 Bjerstedt, Åke, f. 30, 68, professor
 Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
 Blegvad, Mogens, f. 17, 65, professor
 Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
 Board, Joseph B., f. 31, 80, professor
 Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
 Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
 Bohlin, Torgny, f. 25, 77, professor
 Bondeson, Ulla, f. 37, 79, professor
 Bornäs, Göran, f. 35, 74, docent
 Bosson, James, f. 33, 74, professor
 de Bouïard, Michel, f. 09, 54, professor
 Boyer, Régis, f. 32, 75, professor
 Bramstång, Gunnar, f. 32, 75, professor
 Broberg, Gunnar, f. 42, 91, professor, f.d. praeses
 Brohed, Ingmar, f. 40, 81, professor, f.d. praeses
 Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
 Brøndsted, Mogens, f. 18, 70, professor, rektor
 Bäckman, Sven, f. 30, 76, professor
 Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
 Capelle, Torsten, f. 39, 88, professor
 Carlsson, Gösta, f. 19, 59, professor
 Christensen, Johnny, f. 30, 68, professor
 Christie, Nils, f. 28, 74, professor
 Cinthio, Erik, f. 21, 61, professor
 Clarke, Helen, f. 39, 88, Senior lecturer
 Dravina, Velta, f. 17, 64, professor
 Durović, Lubomír, f. 25, 74, professor
 Eckerdal, Lars, f. 38, 76, biskop
 Ejder, Bertil, f. 16, 52, professor
 Ek, Sven, f. 31, 71, professor
 Ekbo, Sven Arnold, f. 15, 56, professor

Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor
Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
Engman, Max, f. 45, 94, professor
Enkvist, Nils Erik, f. 25, 59, professor
Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
Fernlund, Siegrun, f. 37, 85, docent
Fischer-Jørgensen, Eli, f. 11, 60, universitetslektor
Fisiak, Jacek, f. 36, 81, professor
Florby, Gunilla, f. 43, 86, professor
Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
Foote, Peter, f. 24, 73, professor
Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
Gabrieli, Mario, f. 15, 63, professor
Geels, Antoon, f. 46, 96, professor
Gellerstam, Göran, f. 40, 92, universitetslektor
Gemzell, Carl-Axel, f. 31, 73, professor
Gerhardsson, Birger, f. 26, 72, professor
Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
Gierow, Pär Göran, f. 30, 72, professor
Glamann, Kristof, f. 23, 63, professor
Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
Gårding, Eva, f. 20, 71, professor
Hadding, Kerstin, f. 15, 64, professor
Hagberg, Bo, f. 39, 94, professor
Hagen, Anders, f. 21, 61, professor
Halldén, Sören, f. 23, 65, professor
Halvorsen, Eyvind, f. 22, 62, professor
Hanson, Hertha, f. 42, 95, docent
Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor, f.d. praeses
Hansson, Karin, f. 37, 92, docent
Hareven, Tamara K., f. 37, 84, professor
Haskå, Inger, f. 41, 80, docent
Hasselmo, Nils, f. 31, 79, professor
Hast, Sture, f. 24, 76, ordboksredaktör
Henriksen, Aage, f. 21, 74, professor
Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor
Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor
Hidal, Sten, f. 46, 83, professor

Higham, John, f. 20, 67, professor
 Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
 Holm, Ingvar, f. 23, 62, professor
 Holm, Gösta, f. 16, 63, professor
 Holmberg, Claes-Göran, f. 46, 96, universitetslektor
 Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
 Huldén, Lars, f. 26, 63, professor
 Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor, f.d. praeses
 Hägerstrand, Torsten, f. 16, 57, professor
 Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
 Jacobsen, Eric, f. 23, 61, professor
 Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
 Jensen, Johan Fjord, f. 28, 77, professor
 Johannesson, Eric, f. 23, 71, professor
 Johansson, Stig, f. 39, 80, professor
 Johnsen, Erik, f. 28, 73, professor
 Jonsson, Hans, f. 28, 74, professor
 Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
 Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
 Kapsomenos, Stylianos, f. 07, 50, professor
 Kieffer, René, f. 30, 75, professor
 Kittang, Atle, f. 41, 75, professor
 Kjellman, Nils, f. 11, 60, docent, rektor
 Klinge, Matti, f. 36, 76, professor
 Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent
 Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
 Koch, Ludovica, f. 41, 83, professor
 Korlén, Gustav, f. 15, 50, professor
 Kornhall, David, f. 28, 68, docent, universitetslektor
 Kragh, Ulf, f. 20, 96, professor
 Kristensson, Gillis, f. 28, 73, docent
 Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
 Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
 Ladefoged, Peter, f. 25, 70, professor
 Lagerroth, Erland, f. 25, 66, docent
 Lagerroth, Ulla-Britta, f. 27, 70, professor
 Larsson, Edvin, f. 25, 76, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 34, 72, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
 Lárusson, Magnus Már, f. 17, 66, professor
 Leech, Geoffrey, f. 36, 83, professor

Lewan, Bengt, f. 32, 80, docent
 Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
 Lidin, Olof, f. 26, 73, professor
 Lilius, Henrik, f. 39, 85, professor
 Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor
 Lindberg, Bo, f. 37, 80, professor
 Lindborg, Rolf, f. 31, 73, professor
 Lindell, Ebbe, f. 25, 75, professor
 Lindell, Kristina, f. 28, 81, universitetslektor
 Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
 Lindwall, Lars, f. 35, 85, professor
 Ljung, Per-Erik, f. 43, 95, docent
 Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
 Lundquist, Lennart, f. 38, 77, professor
 Lundström, Sven, f. 14, 51, professor
 Lyttkens, Hampus, f. 16, 67, professor
 Löfgren, Anna Brita, f. 33, 85, docent
 Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
 Löfstedt, Bengt, f. 31, 80, professor
 Löwendahl, Gösta, f. 20, 59, docent
 Malm, Allan, f. 45, 87, professor
 Malmer, Mats, f. 21, 70, professor
 Massengale, James, f. 39, 85, professor
 Melander, Göran, f. 38, 83, professor
 Mettinger, Tryggve, f. 40, 86, professor
 Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor
 Müller-Wille, Michael, f. 38, 85, professor
 Mårtensson, Anders, f. 27, 82, museichef
 Nalepa, Jerzy, f. 26, 75, docent
 Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
 Nilsson, Carl-Axel, f. 31, 78, docent
 Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor, f.d. praeses
 Nilsson, Stig, f. 28, 77, docent
 Norborg, Lars-Arne, f. 19, 62, docent
 Nordström, Olof, f. 21, 64, docent
 Noreng, Harald, f. 13, 61, professor
 Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
 Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
 Nyberg, Tore, f. 31, 80, lektor
 Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
 Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor

Odén, Birgitta, f. 21, 58, professor
Ohlsson, Rolf, f. 44, 90, professor
Ollén, Gunnar, f. 13, 58, professor
Olsen, Olaf, f. 28, 74, riksantikvarie
Olsson, Bernt, f. 29, 71, professor
Palm, Anders, f. 42, 86, professor
Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent
Peczenik, Aleksander, f. 37, 82, professor
Petersson, Hans, f. 24, 69, professor
Pettersson, Thore, f. 34, 78, docent
Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
Platzack, Christer, f. 43, 87, professor
Pålsson, Lennart, f. 33, 77, professor
Radler, Aleksander, f. 44, 87, professor
Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
Randsborg, Klavs, f. 44, 87, professor
Register, Cheri, f. 45, 78, professor
Riis, Poul Jørgen, f. 10, 62, professor
Ritte, Hans, f. 30, 77, Universitetslektor, Dr Phil
Roelandts, Karel, f. 19, 60, professor
Romberg, Bertil, f. 25, 68, docent
Roos, Carl Martin, f. 41, 76, professor
Roos, Paavo, f. 37, 90, högskolelektor
Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
Rudberg, Stig, f. 20, 66, professor
Rydén, Per, f. 37, 82, professor
Rystad, Göran, f. 25, 58, professor
Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
Rømhild, Lars Peter, f. 34, 83, lektor
Røstvig, Maren-Sofie, f. 20, 65, professor
Salomonsen, Per, f. 28, 74, afdelingsleder
Salomonsson, Anders, f. 46, 99, professor
Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
Schaar, Claes, f. 20, 53, professor
Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
Sen, Amartaya, f. 33, 81, professor
Sigurd, Bengt, f. 28, 80, professor
Simonsson, Tord, f. 26, 74, docent, biskop
Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, universitetslektor

Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
 Sjöblom, Gunnar, f. 33, 73, professor
 Sjölin, Jan-Gunnar, f. 39, 84, professor
 Sjöstedt, Lennart, f. 21, 64, docent
 Skansjö, Sten, f. 42, 88, docent
 Skogh, Göran, f. 43, 90, docent
 Smidt, Kristian, f. 16, 66, professor
 Smith, Gudmund, f. 20, 60, professor
 Steene, Birgitta, f. 28, 80, professor
 Steensland, Lars, f. 41, 94, professor
 Stenelo, Lars-Göran, f. 39, 88, professor
 Stjernquist, Per, f. 12, 63, professor
 Stoklund, Bjarne, f. 28, 72, professor
 Stolleis, Michael, f. 41, 92, professor
 Strömberg, Märta, f. 21, 67, professor
 Ståhl, Ingemar, f. 38, 74, professor
 Sundby, Bertil, f. 19, 61, professor
 Swahn, Jan-Öjvind, f. 25, 61, professor
 Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
 Svalenius, Ivan, f. 06, 44, docent, lektor
 Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
 Svartvik, Jan, f. 31, 70, professor
 Swedner, Harald, f. 25, 75, professor
 Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
 Svensson, Christina, f. 45, 98, fil. dr
 Svensson, Lars Håkan, f. 44, 85, professor
 Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
 Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor
 Söderström, Lars, f. 40, 89, professor
 Sørensen, Knud, f. 28, 71, professor
 Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
 Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
 Thalberg, Björn, f. 24, 73, professor
 Thavenius, Jan, f. 34, 81, docent
 Thomsen, Rudi, f. 18, 59, professor
 Thorsen, Nina G., f. 45, 88, lektor
 Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
 Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
 Törnqvist, Gunnar, f. 33, 68, professor
 Ulfsparré, Anna Christina, f. 33, 83, professor
 v. Wright, Henrik, f. 16, 53, professor

Vallinder, Torbjörn, f. 25, 70, docent
 Wallner, Björn, f. 19, 69, docent
 Weimarck, Torsten, f. 43, 95, professor
 Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent
 Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
 Westin, Gunnar, f. 11, 52, professor
 Westman, Rolf, f. 27, 74, professor
 Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
 Widebäck, Göran, f. 30, 76, docent
 Wiegelmann, Günter, f. 28, 70, professor
 Wieslander, Hans, f. 29, 74, docent
 Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
 Vilkuna, Asko, f. 29, 69, professor
 Wilson, David, f. 30, 72, professor
 Vinge, Louise, f. 31, 72, professor
 Wirmark, Margareta, f. 36, 90, professor
 Vitestam, Gösta, f. 21, 67, professor
 Wrede, Gösta, f. 28, 82, pastor primarius, docent
 Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
 Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
 Zahle, Henrik, f. 43, 90, professor
 Zettersten, Arne, f. 34, 72, professor
 Åsdahl Holmberg, Märta, f. 19, 58, professor
 Åström, Paul, f. 29, 64, professor
 Österberg, Eva, f. 42, 75, professor
 Österlin, Lars, f. 23, 71, domprost, professor

Bortgångna hedersledamöter

Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
 Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor
 Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor, f.d. praeses
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor, f.d. praeses
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör

Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor
 Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor, f.d. praeses
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare
 Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström,
 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assurancesdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Ekblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Carl Jörgen Cornelius, 1912–2002, direktör
 v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 v. Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 v. Hallwyl, Walter, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd
 Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelme-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör

Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Lundahl, Nils, 1858–1940, fil. dr
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghandler, dr phil
 Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petré, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör, f.d. praeses
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr
 Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare
 Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör
 Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
 v. Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis, 1875–1959, godsägare
 Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic
 Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
 Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
 Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
 Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
 Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
 Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
 Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
 Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
 Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
 Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
 Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
 Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
 Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
 Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru

Stadgar för Vetenskapssocieteten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskapssocieteten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores.

I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 6

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN

§ 11

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrift till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.

Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär sluten omröstning. Vid lika röstetal avgörs valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst $\frac{2}{3}$ majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olaus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. I Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Sueciani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Treeworship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.

34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*, Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar T. Westin*. Riksförästandaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.

53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sektarism mot fäderneärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary sectarism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvär's Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971.
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. *Ulf Sjödel*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.
75. *Ulf Sjödel*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard* – *Constantin Gâdei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.
78. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: The West Midland Counties. 1987.
79. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter III. Kvinneby-amuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av *Gösta Holm*. 1987.

80. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes", Part 1. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1988.
81. *Maturin Cordier*. De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par *Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.
82. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". Part II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1989.
83. *Sture Hast*. Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon. 1990.
84. *Johan Cederlund*. Ritmästarna vid Lunds universitet. 1990.
85. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 1. Ed., by *Sigurd Kroon et al.* 1993.
86. *Waldemar Sundberg*. KUSHTA. A Monograph on a Principal Word in Mandaeen Texts. II. The Ascending Soul. 1994.
87. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part 1. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1995.
88. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties. 1995.
89. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1996.
90. Diego Valadés, *Catholicae Assertiones* von *Bengt Löfstedt* und *Scott Talkovic*. 1998.
91. *Thomas Rydén*, Det anglosaxiska köpenhamnsevangeliet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o. 2001.
92. *Mats Roslund*, Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300. 2001.
93. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350. 1 Vowels (except diphthongs). 2001.
94. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350 : the Southern counties. Diphthongs and Consonants. 2002.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

- 1 *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scania church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
- 2 *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scania town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
- 3 *Karl E. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in

- English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 5. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
 9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
 10. *Knut Knutsson och Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
 11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
 12. *Per Ingesman*. Ärkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
 13. Bjersjöholm. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m. fl.* 1992.
 14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
 15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation. 1995.
 16. *Bertil Ejder och Thorsten Andersson*. Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. 1998.
 17. Glimmingehus 500 år. Tretton texter redigerade av *Sten Åke Nilsson* under medverkan av *Annette Landen*. 1999.
 18. *Ola Svensson*. Helsingborgs län. Räkenskaper 1582/83. Jordebok 1583/84. Extra skattemantalslängd 1584. 2001.

Årsbok 1920–2002

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Artikelförfattare

Agneta Pleijel, författare och kulturjournalist, aktuell med romanen *Lord Nevermore*.

Dick Harrison, docent i historia, aktuell med *Jarlens sekel* – en omfattande genomgång av svenskt 1200-tal.

Lena Ambjörn, FD i semitiska språk med forskning inom bland annat filologi och lingvistik.

Gösta Vitestam, professor emeritus i semitiska språk.

Stefan Huber, doktorand i tyska och Vetenskapssocieteten stipendiat. Han ägnar sin forskning åt satsbildning.

Antonio Lima-de-Faria, professor emeritus i genetik.

Daniel Ormelius, doktorand i tyska och Vetenskapssocieteten stipendiat. I sin forskning arbetar han med substantivkonstruktioners form och betydelse.

Eva. A. Persson, doktorand i etnologi och Vetenskapssocieteten stipendiat. Hon arbetar med en avhandling om turism och konstruktioner av kulturarv på Irland.

Leokadia Postén, FD i historia. Hennes forskning berör olika skeden i polsk historia.

Petra Ragnerstam, doktorand i engelska och Vetenskapssocieteten stipendiat. Hennes avhandlingsarbete rör tre modernistiska författare: Virginia Woolf, Gertrude Stein och Djuna Barnes.

Maria Strömviik, doktorand i statsvetenskap och Vetenskapssocieteten stipendiat. Hennes avhandlingsarbete rör förändringskrafter i internationellt säkerhetspolitiskt samarbete med tonvikt på framväxten av EU:s utrikes- och säkerhetspolitik.

Ur innehållet

Artiklar

Agneta Pleijel

Mannen, kvinnan, skapelsen och samhället

Dick Harrison

Lärda män eller barbarer?

Lena Ambjörn and Gösta Vitestam

Memoranda on the Birth of a Language

Stefan Huber

Utbrytningar ur ett kontrastivt perspektiv

Antonio Lima-de-Faria

The Dimensions of a XVI Century Dovecot
in a Portuguese Monastery

Daniel Ormelius

'Part-whole-relationer' ur ett typologiskt perspektiv

Eva A. Persson

I pilgrimers spår

Leokadia Postén

Kościuszko – upprorets nederlag

Petra Ragnerstam

There Is No Way out of Entanglement

Maria Strömvik

EU i världspolitiken

Minnesord

Jan-Öjvind Swahn – *Sven Liljebäck* • *Sten Hidal* – *Waldemar Sundberg* • *Claes Schaar* – *Arthur Henry King* • *Jan-Öjvind Swahn* – *Anna Birgitta Roth* • *Eva Österberg* – *Erik Lönnroth* • *Sven Tägil* – *Mikael af Malmberg*